EDUKACIJA O ISTINI

BOSNA I HERCEGOVINA I BOŠNJACI U PERIODU

1992.-1995.

UDRUŽENJE DOBITNIKA
NAJVEĆIH RATNIH PRIZNANJA "7-JUG"
T E Š A N J

IZDAVAČ:
Udruženje najvećih ratnih priznanja „7-jug“ Tešanj

ZA IZDAVAČA:
Hasan Handžić - Hasko

AUTOR:
Esmir Subašić

REDAKCIJA:
Esmir Subašić, Hasan Handžić, Muhamed Ibrahimović, Redžo Ćeman, Šemsudin Sejmenović, Nedžad Čabrić,

SARADNICI:
Mustafa Bešlagić – Mućo
Javna ustanova Muzej Tešanj

LEKTOR:
Amira Solo

ILUSTRACIJA NASLOVNICE:
Almir Subašić

NAČIN OBJAVLJIVANJA:
Elktronsko izdanje

Edukacija o istini –
Bosna i Hercegovina i Bošnjaci u periodu
1992-1995.

Nismo isti...

Posvećeno i namijenjeno djeci i omladini BiH
kojima je bošnjaštvo i bosanstvo u srcu

SADRŽAJ:

1. Riječ izdavača..……………………………………………………………. 5
2. Uvod……….. ………………………………………………………………. 7
3. Genocid nad muslimanima-Bošnjacima kroz historiju ……………………… 8
4. Put u raspad Jugoslavije ……………………………………………………… 9
5. Pokolji i masakri Bošnjaka u BiH tokom 92-95.g. ………………………….. 53
6. Hronologija događaja na području općine Tešanj …………………………… 55
7. Školske prilike u općini Tešanj u periodu 92-95.g. …………………………. 67
8. Zdravstvene prilike u općini Tešanj u periodu 92-95.g. …………………….. 74
9. Stradanja na tešanjskoj teritoriji tokom rata 92-95.g. ……………………….. 78
10. Zaključak …………………………………………………………………….. 81
11. Šta posebno treba pamtiti ……………………………………………………. 91
12. Literatura ……………………………………………………………………... 110

R I J E Č   I Z D A V A Č A

Proteklo je dvadeset godina od završetka rata u Bosni i Hercegovini!
Djeca koja su rođena pred početak rata 1992.godine, sada su zreli ljudi i imaju od 20 do 27 godina. Svi ostali, rođeni u ratu i nakon rata nešto su mlađi i većina ih je još u fazi školovanja. Svi oni zajedno, djeca su XXI stoljeća i kao takvi, baš kao i mladi širom Svijeta, žive uz nezaobilaznu informatičku tehnologiju svih vrsta i oblika.
Sa različitim stepenom obrazovanja ovi mladi ljudi danas koriste društvene mreže putem kojih dolaze do raznovrsnih informacija zavisno od individualnih potreba i interesovanja stičući nova poznanstva, nove prijatelje ali i mnoge nove spoznaje.
Tehnološki napredak društvenokorisnih informatičkih sredstava, generacijama koje dolaze omogućava nesagledive mogućnosti komuniciranja na cijeloj planeti u kojima mogu tretirati sve vrste pitanja i odgovora. Ali, kada ih upitamo šta znaju o bitnim događajima i datumima iz nedavne prošlosti države Bosne i Hercegovine iz perioda 92-95.g. i događajima iz tog perioda na tešanjskom kraju, oni ne znaju gotovo ništa.

Apsurdno bi bilo za to neznanje tražiti odgovornost u tim mladim ljudima. Odgovorno je u stvari turbulentno vrijeme i ambijent u kojem živimo. U poslijeratnom periodu institucijama obrazovanja je zabranjeno da obrađuju tematiku iz proteklog rata s jedne strane, a s druge, roditelji te djece i omladine su opterećeni egzistencijalnim pitanjima preživljavanja svojih porodica, pa im priče o ratu nisu u prioritetu.

Sagledavajući sve okolnosti i znajući šta smo sve mi stariji doživljavali zbog nepoznavanja naše prošlosti, plašimo se za budućnost generacija Bošnjaka i Bosanaca koje dolaze. Plašimo se jer im je od strane nekoga uskraćeno pravo na institucionalno izučavanje vlastite historije, a time i svoga identiteta što dugoročno vodi otuđenju od svojih korijena, a to do nestanka.

Da se to ne bi dogodilo, Udruženje dobitnika najvećih ratnih priznanja Tešanj je u najkraćem obliku pripremilo ovaj uradak pod nazivom “Nismo isti…”. Namjera nam je da sublimiranjem tekstova više autora o ratnoj problematici u Bosni i Hercegovini predočimo mladima egzaktne informacije i time se odupremo opasnosti zaborava i neznanja bitnih podataka iz naše prošlosti za koje smatramo da su prijeka potreba pri obrazovanju djece. To i zbog toga što savremena politikanstva u Bosni i Hercegovini kontinuirano i sa predrasudama ističu ne postojanje Bošnjaka, bosanskog jezika i kako su za rat krivi svi. Takvim podmetanjima naši mladi se uvode u mračnu budućnost kao što su prije njih ulazili njihovi preci.

Prikrivanje i iskrivljavanje historijskih činjenica će kod naših mladih sigurno stvariti zamagljenu budućnost, koju da bi rasvijetlili, moraju da što bolje i realnije spoznaju prošlost.
Samim tim, osujetit će vjekovne nacionalističke namjere i težnje naših susjeda preko Save i Drine da negiraju ili dovode u pitanje identitet nas Bošnjaka. A zašto?

Bosna i Hercegovina se nakon sedam vijekova časno izborila za svoju državnost koja je krunisana državnom zastavom. To znamenje državnosti moraju čuvati sve generacije koje dolaze

kao zjenicu oka svoga. Da bi to znale raditi, mora im se objasniti prošlost, a to je obaveza svih nas starijih. Potrebno im je predočiti sve težnje, ciljeve i djela neprijatelja Bosne i Hercegovine upravo iz razloga što se na ovim prostorima prošlost u negativnom smislu kroz vijekove stalno ponavlja i nije isključeno da se neće ponoviti i u budućnosti.

Ova publikacija ima suštinsku ulogu da mladim generacijama ukaže na prošlost, iz koje će kad je prouče, izvući pouku i putokaz za izbjegavanje tragične budućnosti. Mladim ljudima se mora prenositi "već viđeno", ili kako to oni danas možda bolje razumiju, skrenuti im pažnju na "remake"!
Ne treba zanemariti ulogu roditelja kojima je u ovom slučaju, zajedno sa obrazovnim ustanovama, predodređena historijska odgojna uloga da kod svoje djece stvaraju temeljne osnove za izučavanje ove materije. Cijenimo da ćemo svi bolje i sadržajnije shvatiti svoje mjesto i ulogu u okruženju i sasvim realnije pristupiti nadogradnji zajedničkih vrijednosti od kojih zavisi buduća državnost jedine nam domovine Bosne i Hercegovine.

Da se ne bi ponovile ratne strahote koje su zadesile naš narod u prošlosti u kojima je bio ponižavan, ubijan, mučen u logorima, proganjan sa ognjišta, organizovano silovan, pljačkan, rušene mu bogomolje i gradovi…, ono što se događalo poželjno bi bilo naučiti, pamtiti i prenositi dalje na slijedeće generacije.

Za one koji su još mladi ne smijemo dozvoliti da odrastu, a da ne znaju osnovno o slavnoj borbi za svoju državnost i nacionalni identitet. Ako ne preostaje ništa drugo da o tome uče, onda ih treba "natjerati" da to rade, jer "SVE ŠTO SE NEMAROM ZABORAVI, TO SE PONOVI!"

Izdavač

U V O D

Disolucija ex Jugosalvije, ratovi u Sloveniji i Hrvtaskoj, te agresija na BiH iznjedrili su cijeli niz knjiga historijskog i publicističko-memoarskog karaktera u kojima su, sa aspekta različktih pristupa o ovim pitanjima, često suprotnih, iznošena stajališta, uzroci i posljedice tragičnih zbivanja na prostorima bivših jugoslovenskih zemalja.

Do novije bosanskohercegovačke historiografije (do devedesetih godina prošlog stoljeća) na različite načine se pisala istina o BiH, kao državotvornom i nacionalnom biću, čiji su narodi najkrvavije platili cijenu raspada bivše jugoslavneske zajedice, niti čudi, niti treba da čudi.

Sada, u novim državno-pravnim bosanskohercegovačkim okolnostima, u postratnom i postdejtonskom periodu, po prvi put u historji BiH, u ocjeni povijesnih i tragično-povijesnih događaja učestvuju i **bošnjački** historičari, analitičari, eksperti i akteri, o bitnim pitanjima koja oslikavaju stanja kroz period od dvjestotinjak godina i više genocida (10) koji su počinjeni nad ovim narodom. Bošnjaci su uvijek kroz historiju ratovali za interese drugih i jačih i uvijek u svim vojskama bili najpouzdaniji borci. Iako se nikuda nisu pomjerali, njihov kućni prag je prelazio iz države u državu, iz vlasti u vlast i svi su ih samo iskorištavali kada su im trebali, a onda ih u određenim periodima pokušavali istrijebiti samo zbog toga što se mole "drugom" Bogu. O tome ima malo zapisa i istorijskih dokaza jer su historiju pisali pobjednici onako kako njima odgovara.

"Šta će reći historija? Historija će, gospodine, lagati kao i obično." (Bernard Show)
Da ova izreka ne bi i dalje bila cinična i neutemeljena i da naše nove mlade generacije ne bi bile obmanjivane iskrivljavanjem historijskih činjenica nad Bošnjačkim narodom, što se sukcesivno događalo kroz stoljeća, tekst koji slijedi potrebno je pažljivo iščitati i iz njega izvući pouke, jer **su Bošnjaci u ratu 92-95. po prvi puta u historiji ratovali za svoj identitet i za svoju državu i u tome uspjeli, iako su se borili protiv daleko nadmoćnijih neprijatelja**. To je posebno važno da znaju mlađe generacije kojima se propagandom i lažima neprijatelja Bosne i Hercegovine i Bošnjaka koji su izazvali rat i nisu ostvarili postavljene ciljeve, svo poslijeratno vrijeme sukcesivno poturaju laži da je protekli rat 92-95. bio građanski, da su svi jednako krivi i da po svaku cijenu žele izjednačiti zaraćene strane, odnosno žrtve sa zločincima.

A POŠTO JE TO NOTORNA LAŽ, KAO I MNOGE LAŽI KOJE SU U HISTORIJI MNOGO PUTA PONAVLJANE I NAŽALOST POSTALE "ISTINOM", PREDLAŽEMO DA SA PAŽNJOM SPOZNATE ISTINU KOJA U OVOJ PUBLIKACIJI SLIJEDI!

To je višestruko značajno, a primaran razlog je taj što su Bošnjaci u proteklom ratu presijekli negativan slijed istorijskih grešaka time što su **pokazali da nisu isti kao njihovi preci, a i ratnim djelima i svojim merhametom su pokazali da nisu isti u činjenju zla kao njihovi neprijatelji. Otuda i naziv ove publikacije koja želi dati poruku da su Bošnjaci konačno postali samosvjesni svog nacionalnog identiteta, da su "svoj na svome" i da su unatoč svim stradanjima, civilizacijski nadrasli okruženje u kome žive.**

GENOCIDI NAD MUSLIMANIMA (BOŠNJACIMA) KROZ HISTORIJU

Podsjetimo se, ili naučimo:

Prvi genocid nad muslimanima dogodio se od 1683 do 1899., poslije velikog bečkog rata između Turskog cartsva i Austrije;

Drugi genocid nad muslimanima dogodio se na prelazu iz XVII u XVIII stoljeće, tačnije 1711. na prostru Crne Gore;

Treći genocid dogodio se na prostroru Srbije između 1814. i 1820., kao posljedica Prvog i Drugog srpskog ustanka;

Četvrti genocid dogodio se između 1830. i 1867., kao posljedica Hatišerifa iz 1830., kojim je Srbija stekla status vazalne autonomije unutar Osmanskog carstva, ali i mogućnost da iseli i protjera muslimane iz Beograda, Čačka, Užica, Šapca, ...;

Peti genocid desio se 1876. do 1878 nad muslimanima uglavnom Albancima i Bošnjacima na prostoru Srbije i Crne Gore, do Berlinskog kongresa nestalo je stotine džamija i drugih objekta islamske kulture u Beogradu, Šapcu, Užicu, ...;

Šesti genocid dogodio se između 1878. i 1910., pokrenuo se veliki talas muslimana – Bošnjaka prema Sandžaku, Turskoj gdje i danas živi ogroman broj Bošnjaka;

Sedmi genocid 1912. do 1913. i 1918., nad muslimanima južnog Sandžaka (Crna Gora), kao i pkušaj uništenja nacije sa nasilnim pokrštavanjima muslimana u Plavu i Gusinju;

Osmi genocid nad muslimanima traje od Kraljevine SHS 1918. do 1941. Život muslimana Bošnjaka i muslimana Albanaca nije imao nikakvu vrijednost. Muslimani Sandžaka, Hercegovine, Crne Gore i Kosova bili su izloženi genocidu;

Deveti genocid traje od 1941. do 1945. Poznati masakr Draže Mihajlovićau Foči i drugi masakri u mjestima istočne Bosne; Iako ima još živih svjedoka, ovaj genocid je kao i svi prethodni, zaboravljen!

Deseti genocid je najveći i najsuroviji nad muslimanima BiH, od aprila 1992. i trajao do 1995. godine koji je potvrdio i međunarodni sud, za njega zna čitav Svijet, a negiraju ga samo oni koji su ga i počinuli. Hoćemo li i njega zaboraviti, jer naši mladi o njemu ne znaju gotovo ništa?!

Pa dokle više zaboravljati?! Hoćemo li dozvoliti da i ovaj dokazani genocid bude zaboravljen i da lažnom propagandom egzekutora zločina žrtve budu izjednačene sa zločincima?! To ne smijemo ni po koju cijenu dozvoliti! A nećemo dozvoliti ako se budemo borili znanjem i istinom! Istina je na našoj strani, strani Bošnjaka – samo je treba znati! Ne trebamo kao drugi mlade naraštaje lagati, obmanjivati i mržnjom prema drugima i drugačijima puniti.

A istina o Bosni i Hercegovini, Bošnjacima, Bosancima i njihovim dušmanima, u daljem tekstu slijedi.

PUT U RASPAD JUGOSLAVIJE KAO SISTEMSKO STEZANJE OMČE OKO VRATA MUSLIMANA BOŠNJAKA

4. maj 1980.

- Preminuo predsjednik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Josip Broz Tito.

10. juni 1980.

- Skupina od šezdesetak pisaca, pjesnika i javnih intelektualaca u Sloveniji potpisuje peticiju tražeći prostor za svoje intelektualne rasprave, koja bi ujedno uključila i pravo na političko kritiziranje.

11. mart-3. april 1981.

- Početak prosvjeda na Kosovu, na kojima se traži proglašenje Kosova ravnopravnom i sastavnom republikom unutar SFRJ.

maj 1982.

- Časopis Nova revija pokrenut je u Ljubljani. Ovaj događaj označen je kao početak postepene demokratizacije Slovenije.

12. april 1983.

- Episkopi Srpske pravoslavne crkve potpisuju peticiju protiv „progona Srba“ na Kosovu.

1. januar 1984.

- Skupina od 26 slovenskih intelektualaca i javnih ličnosti zahtijeva promjenu jugoslavenskog ustava u cilju zaštite slobode govora i javnog okupljanja.

1. maj 1985.

- Kao odgovor na pojavu "albanskog nacionalizma" dolazi do rasta srpskog nacionalizma koji poziva na zaštitu "ugroženih" Srba na Kosovu.

24-25. septembar 1986.

- Beogradski list *Večernje novosti* objavio je dio teksta, kasnije poznatog kao *Memorandum SANU*, u kojem je izložen velikosrpski program. Slobodan Milošević izabran je na mjesto predsjednika Saveza komunista Srbije.

23-24. septembar 1987.

- Na dramatičnoj 8. sjednici CK SK Srbije prevladala je velikosrpska i agresivna struja Slobodana Miloševića, koji je izjavio da će brzo riješiti krizu na Kosovu.

9. juli 1988.

- U Novom Sadu održan je prvi "miting solidarnosti" sa Srbima iz Kosova. Mitinzi (tzv. događanja naroda) šire se zatim po drugim gradovima Vojvodine i Srbije, a prenose se i u druge republike - "antibirokratska revolucija" (do 19.11.1988. održano je 60 takvih mitinga). Uslijedile su smjene i ostavke političkih čelništva SAP Vojvodine (6.10.) i SAP Kosova (oktobar 1988. – januar 1989.) te SR Crne Gore (10.01.1989.). Na važnije

političke pozicije dovedene su osobe spremne na pokornost Slobodanu Miloševiću i provođenje velikosrpske politike.

- **Antibirokratska revolucija** označava politički razvoj u Srbiji krajem 80-tih godina 20. stoljeća, tokom kojih su organizirane velike demonstracije po svim većim gradovima u Srbiji. Osnovna odlika ovih demonstracija bio je zahtjev za ukidanjem autonomije Kosova i Vojvodine, snažna podrška tadašnjem prvom čovjeku SK Srbije, Slobodanu Miloševiću, te instrumentalizacija medija, prije svega, dnevnika Politika. Serijom mitinga u ljeto i jesen 1988. godine, antibirokratska revolucija dovela je do rušenja pokrajinskih vlasti na Kosovu i Vojvodini, te republičke vlasti u Crnoj Gori. Vrhunac ovih događaja, bilo je okupljanje naroda na Gazimestanu povodom obilježavanja 600. godišnjice bitke na Kosovu 1989. godine. Pokušaj organiziranja sličnog mitinga u Sloveniji je spriječen. U Hrvatskoj su mitinzi u manjem obimu održavani u Kninu i drugim mjestima sa srpskom većinom, dok je u SRBiH antibirokratska revolucija imala neposredne implikacije kroz „aferu Agrokomerc" i smjenu tadašnjeg republičkog rukovodstva. Posljedica antibirokratske revolucije bila je ukidanje autonomije Kosova i Vojvodine, te postavljanje prosrpskog vodstva u tim pokrajinama i u Crnoj Gori. Na ovaj način Srbija je osigurala podršku predstavnika tih područja u jugoslavenskim saveznim institucijama pokušavši da na taj način svoja politička stajališta nametne i ostalim jugoslavenskim republikama. Antibirokratska revolucija bila je uvod u raspad SFRJ jer se rušenjem Ustava iz 1974. počinju zatezati odnosi između Srbije na jednoj i Slovenije i Hrvatske na drugoj strani, što je rezultiralo, najprije, raspadom SKJ a potom i oružanim sukobom na području Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

28. mart 1989.

- Skupština SR Srbije prihvatila je amandmane na Ustav SR Srbije, kojima su SAP Vojvodina i SAP Kosovo prestale postojati kao autonomne pokrajine. Veliki nemiri na Kosovu.

- Oduzimanjem (Vojvodini i Kosovu) statusa konstitutivnih jedinica jugoslavenske federacije, skupština SR Srbije praktično je prekršila Ustav SFRJ (iz 1974.) i srušila temelje države za koju je on donesen.

28. juni 1989.

- Na Kosovu polju (Gazi Mestan) Srbi su proslavili šestogodišnjicu bitke na Kosovu. U govoru okupljenom mnoštvu (oko milion Srba), predsjednik SR Srbije Slobodan Milošević zaprijetio je *oružanim bitkama*.

30. oktobar 1989.

- Članovi Predsjedništva SFRJ, Stipe Šuvar iz Hrvatske i Janez Drnovšek iz Slovenije, zatražili su aboliciju za uhićenoga Azema Vlasija, bivšeg visokog dužnosnika SAP Kosovo.

29. novembar 1989.

- Slovenske vlasti zabranile su javna okupljanja, kako bi spriječile održavanje najavljenoga srpskog mitinga u Ljubljani (za 1.12.). Srbijanske institucije pozvale su na prekid svih veza (privrednih, kulturnih i drugih) sa Slovenijom.

1. januar 1990.

- Denominirana je valuta SFRJ - 10.000 dinara postalo je 1 dinar. Građanima je omogućena kupovina deviza u bankama po kursu 1 DM = 7 dinara, a 1 USD = 12 dinara.

20-23. januar 1990.

- U Beogradu je održan XIV. vanredni kongres SKJ. Zbog nametanja političkih odluka srbijanskoga vodstva, kongres je napustila slovenska, a zatim i hrvatska delegacija.

februar-mart 1990.

- Mitinzi Srba (iz Hrvatske, BiH, Srbije) zaoštrili su političku situaciju u Jugoslaviji. Na Kosovu je uvedeno vanredno stanje. Ubijen je veći broj albanskih demonstranata.

14. maj 1990.

- Prema nalogu Saveznog sekretarijata za narodnu obranu (SSZNO) iz Beograda, Bosni i Hercegovini je oduzeto naoružanje Teritorijalne obrane (TO) i smješteno u skladišta JNA.

2. juli 1990.

- Slovenska Skupština usvojila je *Deklaraciju o punoj suverenosti države Republike Slovenije*. Skupština Kosova proglasila je Kosovo republikom (*ravnopravnom i nezavisnom jedinicom jugoslavenske federacije*), na što je Srbija odgovorila vojno-policijskim terorom.

25. juli 1990.

- Sabor SRH usvojio je amandmane (64. - 75.) na Ustav, prema kojima je Republika Hrvatska postala suverena država.

3. decembar 1990.

- Predsjedništva Slovenije i Hrvatske uputila su Predsjedništvu SFRJ prijedlog novog, konfederativnog uređenja države. Jugoslavija bi se trebala preustrojiti u savez suverenih država.

18. novembar i 4. decembar 1990.

- **Održani su prvi slobodni izbori u SRBiH, na kojima su najveći broj glasova odnijele "nacionalne stranke". Stranka demokratske akcije (osnovana 26. maja 1990.) - 37,8 % (86 poslaničkih mjesta), Srpska demokratska stranka (osnovana 12. jula 1990.) - 26,5 % (72 mjesta), Hrvatska demokratska zajednica (osnovana 18. avgusta 1990.) - 14,7 % (44 mjesta), Reformirani komunisti - 6 % (20 mjesta), Savez reformskih snaga Ante Markovića 5,6 % (13 mjesta). Za predsjednika Predsjedništva SRBiH izabran je predsjednik SDA Alija Izetbegović, za predsjednika Skupštine Momčilo Krajišnik iz SDS-a, a za predsjednika vlade Jure Pelivan iz HDZ-a.**

19. novembar 1990.

- U Beogradu osnovan Savez komunista - Pokret za Jugoslaviju, čiji su članovi bili uglavnom penzionisani i aktivni "oficiri".

28. decembar 1990.

- Zaduživši se kod Narodne banke Srbije za više od 18,2 milijarde dinara (oko 1,4 milijarde USD) Srbija je upala u monetarni sistem Jugoslavije i srušila njezinu jedinstvenu finansijsku politiku.

13. mart 1991.

- U SRBiH stigle malobrojne jedinice UNPROFOR-a. Predsjednik Predsjedništva SRBiH Alija Izetbegović u Sarajevu primio komandanta UNPROFOR-a Satiša Nambijara.

24. mart 1991.

- U Karađorđevu se sastali Predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman i predsjednik Republike Srbije Slobodan Milošević. Na sastanku, koji je organiziran uz strogu diskreciju, dogovorena je podjela SR Bosne i Hercegovine, čime bi se trebalo trajno riješiti jugoslavensko, odnosno srpsko - hrvatsko pitanje u regionu. Jedan od konkretnih zaključaka sastanka u Karađorđevu odnosio se na predaju Bosanskog Broda, Dervente i Odžaka Srbima u SR Bosni i Hercegovini. Tako su stečeni uslovi za stvaranje tzv. posavskog koridora koji će tokom rata 1992. godine, u operaciji »Vidovdan« uspostaviti snage bosanskih Srba. Koridor je sve do završetka sukoba u Hrvatskoj i RBiH korišten za snabdijevanje srpskih snaga na područjima Bosanske Krajine i snaga samoproglašene Republike Srpske Krajine, na području Republike Hrvatske.

29. maj 1991.

- Predsjednik Srbije Slobodan Milošević daje instrukciju predsjedniku SDS-a (Srpska demokratska stranka) Radovanu Karadžiću da jedinice srpske teritorijalne odbrane i dobrovoljačke jedinice u SR Bosni i Hercegovini stavi na raspolaganje JNA (Jugoslavenskoj narodnoj armiji), kako bi se uspješno realizirao plan »RAM«. Radovan Karadžić dao je naredbu općinskim odborima SDS-a u SR BiH o mobilizaciji rezervnog sastava policije, Teritorijalne odbrane i dobrovoljaca, kao i naredbu o stavljanju tih formacija pod komandu JNA.

9. juni 1991.

- Nakon upada paravojnih formacija SAO Krajine (Srpska autonomna oblast na području Hrvatske) na teritoriju SR BiH, Predsjedništvo SR BiH na sjednici u Sarajevu osudilo taj čin konstatirajući da je narušen teritorijalni integritet i suverenitet Socijalističke Republike BiH.

10. juni 1991.

- U Domu policije u Sarajevu održan politički skup oko 400 predstavnika Bošnjaka sa teritorije bivše Jugoslavije. Tom prilikom je uočeno da je srpski nacionalistički korpus na pragu realizacije mračnih genocidnih ciljeva i da zaštita Bošnjaka i SR BiH podrazumjeva dobro političko i vojno organizovanje. Na skupu je formirano Vijeće odbrane muslimanskog naroda. Kasnije je oformljeno vojno krilo Vijeća nacionalne odbrane Patriotska liga (PL).

Patriotska liga će u narednim mjesecima raditi na organiziranju štabova i jedinica. Aktivnosti PL u to vrijeme su se svodile na organiziranje i okupljanje patriotski orjentisanih grupa i pojedinaca.

25. juni 1991.

- Republika Hrvatska i Republika Slovenija proglasile nezavisnost čime je ubrzan raspad SFR Jugoslavije. Države Evropske zajednice inicirale su formiranje komisije koja je ispitala da li jugoslavenske republike, koje su tražile nezavisnost, zadovoljavaju kriterije koje se odnose na ustavnu zaštitu manjina (Arbitražna komisija Haške konferencije Evropske zajednice o Jugoslaviji). Komisijom je predsjedavao predsjednik Ustavnog suda Republike Francuske Robert Badinter.

27. juni 1991.

- Jugoslavenska narodna armija (JNA) napala jedinice slovenačke teritorijalne odbrane.
- Generalni sekretar Ujedinjenih nacija Havijer Perez de Kueljar izrazio zabrinutost da bi prerano i selektivno priznavanje nezavisnosti jugoslavenskih republika moglo proširiti sukob.
- JNA napada i Republiku Hrvatsku.

7. juli 1991.

- Potpisan Brionski sporazum čime su okončane desetodnevne borbe u Sloveniji. U naredna dva mjeseca došlo je do povlačenja snaga JNA iz Republike Slovenije.

1. avgust 1991.

- Sporadični oružani sukobi u Republici Hrvatskoj između hrvatskih snaga s jedne, i JNA i srpskih paravojnih formacija s druge strane eskalirali su u rat punih razmjera. JNA počela otvorenu agresiju na Republiku Hrvatsku.

16. septembar 1991.

- U Predsjedništvu SFRJ izvršen puč. Zaključeno je da Predsjedništvo može donositi odluke bez predstavnika Slovenije,Hrvatske i BiH.
- Prelaskom Užičkog i Novosadskog korpusa preko rijeke Drine počela realizacija plana »RAM« i tiha okupacija BiH.

19. septembar 1991.

- Jedinice JNA iz Užičkog i Podgoričkog korpusa, pod izgovorom »ugroženosti« vojnog aerodroma u Mostaru i srpskog življa u istočnoj Hercegovini, upale su na teritoriju SR BiH sa teritorije Srbije i Crne Gore. Ove jedinice bile su popunjene velikim brojem crnogorskih rezervista (mješovite brigade sa kompletnim ljudstvom i tehnikom koji su počeli terorizirati nesrpsko stanovništvo (pljačka imovine, progon itd). Njihova spoljna obilježja bila su četnička (kokarde, šajkače, kame i dr.)

21. septembar 1991.

- JNA vrši mobilizaciju rezervnog sastava u Bosanskoj Krajini. Komandant Banjalučkog korpusa JNA Nikola Uzelac izjavio da je cilj njegove korpusne operacije dosezanje granica onih teritorija koje žele ostati u Jugoslaviji. Najveći broj Bošnjaka i Hrvata oglušio se o vojni poziv.
- Predsjedništvo SR BiH zatražilo od JNA da odmah naredi povlačenje rezervista koji su iz Srbije i Crne Gore različitim pravcima ušli u SR BiH.
- Kao odgovor na ove aktivnosti, Ministarstvo unutrašnjih poslova (UP) BiH izdaje Naredbu o potpunoj mobilizaciji snaga rezervnog sastava milicije kao jedinoj legalnoj i legitimnoj oružanoj formaciji koja je odmah mogla biti u funkciji odbrane (podsjetimo se da je naoružanje teritorijalne odbrane BiH u maju mjesecu 1990.g. naredbom saveznog sekretarijata za narodnu odbranu SFRJ izmješteno u magacine, JNA radi čega na isto rukovodstvo RBiH u ovoj fazi nije moglo računati).

25. septembar 1991.

- Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija usvojilo rezoluciju br. 713 kojom je odlučeno da će »... sve zemlje, u cilju uspostavljanja mira i stabilnosti u Jugoslaviji, odmah uspostaviti opći i potpuni embargo na sve isporuke oružja i vojne opreme Jugoslaviji dok Vijeće sigurnosti ne odluči drugačije...«. Glavni efekat embarga bio je zamrzavanje vojnih arsenala što je pogodovalo Srbima koji su dominirali u JNA i jugoslavenskoj vojnoj industriji. Nametnuti embargo onemogućio je državama nastalim raspadom SFRJ nabavku oružja i opreme, i znatno uticao na njihov otpor srbijansko-crnogorskoj agresiji.

11. oktobar 1991.

- Regularne snage i rezervisti JNA napale selo Ravno u Hercegovini, pretežno nastanjeno hrvatskim stanovništvom. Ubijeno je više mještana, a selo je potpuno porušeno pod izgovorom da su iz sela na jedinice JNA pucale jedinice Republike Hrvatske. U stvari je nekoliko vojnika JNA poginulo u zasjedi kod sela Čepikuće na teritoriji Hrvatske. Smatra se da je napad na Ravno prvi čin otvorene srbijansko-crnogorske agresije na SR BiH.

14. oktobar 1991.

- Vođa bosanskih Srba, predsjednik Srpske demokratske stranke Radovan Karadžić otvoreno je zaprijetio muslimanskom narodu »nestankom« u govoru na sjednici Skupštine SR BiH.

24. oktobar 1991.

- Klubovi poslanika SDS-a i SPO-a (Srpskog pokreta obnove) u Skupštini SR Bosne i Hercegovine donose odluku o sazivanju tzv. Skupštine srpskog naroda u BiH.

26. oktobar 1991.

- SDS vrši završne pripreme za vođenje oružanih borbi. Naredbom od 26. oktobra ova stranka nalaže formiranje komandnih mjesta, uspostavu pune mobilnosti Teritorijalne odbrane na prostorima SR BiH gdje dominiraju Srbi, formiranje jedinica za front i određivanje njihovih zamjena i potčinjavanje paravojnih formacija komandi srpske teritorijalne odbrane. Tako su formirane paravojne snage srpskog naroda u SR BiH za čijeg komandanta je postavljen general Ratko Mladić, oficir JNA na službi u Hrvatskoj. Mladić će i formalno funkciju komandanta snaga bosanskih Srba preuzeti u aprilu 1992 godine.

10. novembar 1991.

- U BiH održan plebiscit na kojem su se bosanskohercegovački Srbi izjasnili za »zajedničku jugoslavansku državu«. Prema zvaničnim podacima na plebiscit je izašlo 107% stanovništva!

18. novembar 1991.

- Nakon višemjesečne opsade srpske snage zauzimaju Vukovar, grad na Dunavu, istočna Hrvatska.
- U Grudama proglašena Hrvatska zajednica Herceg Bosna.

21. decembar 1991.

- Sazvana Skupština srpskog naroda u SR BiH. Skupština donosi odluku o formiranju Republike Srpske Bosne i Hercegovine (preteča Republike Srpske), kao federalne jedinice u sastavu Jugoslavije. Tom odlukom izvršen je proces objedinjavanja ranije formiranih tzv. Srpskih autonomnih oblasti u BiH.

31. decembar 1991.

- JNA zvanično napušta teritoriju Republike Hrvatske. Paralelno s koncentracijom snaga u SR BiH, JNA naoružava paravojne formacije SDS-a, jezgro buduće VRS (Vojske Republike Srpske). Naredbu o naoružavanju paravojnih formacija SDS-a dao je načelnik Generalštaba JNA general Blagoje Adžić. Štabovi Terotorijalne odbrane u općinama sa većinskim srpskim stanovništvom u SR BiH legalno su naoružavale jedinice bivše Druge vojne oblasti JNA, uglavnom po naređenju komandanta Druge vojne oblasti generala Milutina Kukanjca. Krajem 1991. i početkom 1992. godine brojno stanje srpske teritorijalne odbrane iznosilo je oko 20 000 dobro naoružanih vojnika, mahom članova SDS-a.

1. januar 1992.

- Butros Gali stupio na dužnost generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.
- Januara 1992. Predsjedništvo SFRJ, bez prisustva predstavnika Slovenije, Hrvatske, SR BiH i Makedonije istupa sa stavom da će: »Armija (JNA) prvo, ako treba i upotrebom sile, omogućiti miran rasplet jugoslavenske krize i drugo, da svim narodima Jugoslavije koji

žele da žive u zajedničkoj državi, kao i onima koji to ne žele, omogućiti da na što mirniji, demokratski način, to ostvare«.

2. januar 1992.

- Na samitu u Sarajevu, pod okriljem Ujedinjenih nacija, potpisan sporazum o obustavi vatre u Republici Hrvatskoj. Sukobljene strane prihvatile su koncept mirovnih operacija Ujedinjenih nacija na prijedlog ličnog izaslanika generalnog sekretara UN-a Sajrusa Vensa. Srpske snage su zadržale kontrolu nad jednom trećinom teritorija Republike Hrvatske.
- Nakon potpisivanja sporazuma o obustavi vatre u Hrvatskoj dio jedinica JNA iz Hrvatske dislocira se u SR BiH pretežno na područje Bosanske Krajine, Tuzle, Dervente i Brčkog. Premještaj jedinica izvršen je bez saglasnosti Predsjedništva SR BiH što je ocijenjeno kao akt agresije na SR BiH. Ukupni efektivi jedinica JNA raspoređenih u SR BiH iznosili su između 90 000 i 100 000 naoružanih vojnika, 750 do 800 tenkova, 1000 oklopnih borbenih vozila, oko 4000 artiljerijskih oruđa, 100 borbenih aviona i 50 helikoptera. Najveći dio dislocirane tehnike i ljudstva kasnije je stavljen u funkciju oružanog napada na R BiH. Veći dio oruđa i oružja preuzele su paravojne formacije SDS-a, koje su potom formirale Vojsku Republike Srpske (VRS). Do 19. marta 1992. godine srpskim snagama u SR BiH podijeljeno je 200 tenkova, 150 oklopnih borbenih vozila, 400 artiljerijskih oruđa, 800 minobacača i bestrzajnih topova. General JNA Veljko Kadijević u knjizi »Moje viđenje raspada« ističe da je JNA u R BiH bitno pomogla da VRS, koju je JNA stavila na noge »oslobodi srpske teritorije, zaštiti srpski narod i stvori povoljne vojničke preduslove za ostvarenje interesa i prava srpskog naroda u R BiH političkim sredstvima u mjeri i uslovima koje to međunarodne okolnosti budu dozvoljavale«. JNA je, prema Kadijeviću, predstavljala osnovu iz koje su formirane tri vojske: Vojska Savezne Republike Jugoslavije, VRS i VRSK.
- U Sarajevu obrazovana komanda Druge vojne oblasti JNA. Pod komandu 2 vojne oblasti stavljene su 91 bosanska i petnaest okupiranih općina u Republici Hrvatskoj. Ostalih 18 bosanskohercegovačkih općina stavljene su pod novoformiranu komandu 4 vojne oblasti sa sjedištem u Podgorici.

18. januar 1992.

- Održan sveti arhijerijski sabor Srpske pravoslavne crkve na kojem je potvrđen militantni stav ove vjerske institucije. Crkva je potvrdila da ne priznaje granice država, odnosno republika SFRJ određene AVNOJ-em.

7. februar 1992.

- U selu Mehurići (7. i 8. februara) kod Travnika održano je vojno savjetovanje komandanata sedam regionalnih štabova i dijela Glavnog štaba Patriotske lige BiH. Na savjetovanju je sagledan dostignuti nivo priprema za otpor. Usvojen je stav da vojna organizacija bude na istim principima na kojim je organizirana Teritorijalna odbrana RBiH. Jedan od zaključaka je da se u pismenoj formi uradi jedinstvena odluka i direktiva za odbranu Republike BiH. Na savjetovanju su, među ostalima, učestvovali Hasan Čengić, Meho Karišik, Sefer Halilović, Rifat Bilajac i Zićro Suljević, aktivisti SDA. Nakon tog sastanka za regiju Doboj je imenovan Senad Mašović.

15. februar 1992.

- Generalni sekretar UN-a Butros Gali predložio osnivanje mirovnih snaga za provođenje Vens-Ovenovog plana.

21. februar 1992.

- Rezolucijom 743 Vijeća sigurnosti UN-a uspostavljene Zaštitne snage Ujedinjenih nacija (UNPROFOR) za provođenje Vensovog plana. Rezolucijom predviđeno da vojnici UNPROFOR-a patroliraju i na ograničenom prostoru SR Bosne i Hercegovine u pograničnim područjima koja gravitiraju Republici Hrvatskoj.

29. februar 1992.

- U SR BiH (29. februara i 1. marta) održan referendum za nezavisnost republike. 64% građana SR BiH na referendumu se izjasnilo za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu.

3. mart 1992.

- Ekstremni Srbi, pod vođstvom SDS-a, na više lokacija postavili barikade u Sarajevu. Barikade su postavljene na zamišljenim granicama »srpskog Sarajeva«. Sljedeći dan barikade su uklonjenje intervencijom Ministarstva unutrašnjih poslova BiH i građana Sarajeva.
- SDS i JNA intenziviraju naoružavanje građana srpske nacionalnosti u SR BiH.

4. mart 1992.

- U Sarajevu, Zenici, Mostaru, Tuzli, Doboju, Konjicu, Višegradu, Bugojnu i drugim mjestima u SR BiH održani masovni mitinzi za mir. JNA i paravojne formacije SDS-a u Sarajevu otvorili vatru na demonstrante.

13. mart 1992.
- U Sarajevu postavljen Glavni štab UNPROFOR-a. U to vrijeme se na Sarajevo gledalo kao na neutralno mjesto (u kontekstu sukoba u Hrvatskoj) te je postojala nada da će prisustvo UNPROFOR-a u BiH predstavljati stabilizirajući faktor.
- Polovinom marta počele borbe u Bosanskom Brodu, Goraždu i na istočnim prilazima Neuma. Na većini saobraćajnica u SR BiH postavljene barikade.

20. mart 1992.
- Komandant Druge vojne oblasti sa sjedištem u Sarajevu general Milutin Kukanjac podnosi izvještaj Generalštabu JNA u Beogradu. U izvještaju se, između ostalog, daju procjene vojnopolitičke i sigurnosne situacije u SR BiH. Konstatovana je haotična situacija, razmimoilaženje nacionalnih stranaka SDA (Stranka demokratske akcije), SDS (Srpska demokratska stranka) i HDZ (Hrvatska demokratska zajednica) i ocjenjeno je da su rukovodstvo srpskog naroda i Srbi u cjelini spremni za rat ako se ne prihvate njihovi uslovi za rješenje krize u SR BiH. Također se ističe da je JNA podjelila 51 900 komada naoružanja a SDS 17 298 komada te da je samo u Sarajevu, pouzdanim penzionisanim oficirima JNA podjeljeno 300 automatskih pušaka. U izvještaju se potvrđuju akcije

premještanja naoružanja i opreme, ali i vojne industrije, na lokacije u SR BiH sa većinskim srpskim stanovništvom i u Srbiji. Podnesen je i izvještaj o premještanju dijela jedinica JNA na položaje oko Sarajeva.

21. mart 1992.

- Srbi postavljaju barikade u Goraždu, a dan kasnije isto čine i Bošnjaci. Na barikadama dolazi do pucnjave u kojoj je ranjeno 6 Bošnjaka i ubijeno 5 Srba, nakon čega je došlo do pregovora koji nisu urodili plodom.

25. mart 1992.

- Generalštab oružanih snaga SFRJ donio odluku o stavljanju srpskih dobrovoljačkih jedinica pod komandu JNA.

27. mart 1992.

- Proglašena je Republika Srpska Bosna i Hercegovina. Tim činom je formirana paralelna vlast u SR BiH što dovodi do drastičnog pogoršanja sigurnosne situacije u Republici. Tako je zaokružen proces stvaranja srpske paradržave koja će tek u Dejtonu 1995. godine dobiti neki vid međunarodnog priznanja, ali samo u okviru granica samostalne, nezavisne i suverene Bosne i Hercegovine. Rukovodstvo SDS-a nastavilo je proces formiranja srpske teritorijalne odbrane, srpskog ministarstva unutrašnjih poslova i na područjima s većinskim srpskim stanovništvom u SR BiH suspenduje zakone legalnih organa vlasti.

1-5.april 1992.

- Artiljerijsko raketne jedinice JNA posjedaju sve ranije pripremljene položaje oko Sarajeva.
- Oklopno-mehanizirane jedinice JNA zaposjedaju položaje na brdu Mojmilo u Sarajevu i u širem rejonu prigradskog naselja Lukavica.
- Paravojna »Srpska dobrovoljačka garda« Željka Ražnjatovića-Arkana, u sadejstvu sa JNA, nakon kraćih borbi sa bosanskohercegovačkim patriotima ulazi u Bijeljinu.
- Šef Državne službe bezbjednosti Srbije Jovica Stanišić, u direktivi o etničkom čišćenju Bijeljine komandantu Srpske dobrovoljačke garde Željku Ražnjatoviću Arkanu, nalaže da »rukovodioce SDA, muslimanske pripadnike MUP-a i organizatore muslimanskih paravojnih formacija uhapsi i prebaci u Erdut (mjesto u istočnoj Hrvatskoj koje je tada bilo pod okupacijom srpskih snaga), a radi zastrašivanja stanovništva manji dio i strijelja, te da po obavljenom zadatku ukloni tragove i izbjegava međunarodne organizacije i novinare«. Paravojne jedinice Željka Ražnjatovića Arkana uz podršku JNA u Bijeljini su ubile oko 50 Bošnjaka.
- Srpska demokratska stranka (SDS) organizuje i postavlja barikade na prilazima Sarajevu i blokira saobraćaj na području gradskog naselja Grbavica.
- Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine proglasilo neposrednu ratnu opasnost na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine. Općinskim štabovima TO dato odobrenje za mobilizaciju jedinica TO zavisno od sopstvene procjene.
- U Sarajevu održane antiratne demonstracije, a paravojne jedinice SDS-a i JNA otvorile vatru na demonstrante. Tom prilikom na mostu Vrbanja srpski ekstremisti ubili su Suadu Dilberović i Olgu Sučić.
- Na stanicu javne bezbjednosti u Sarajevu izvršen oružani napad.
- Izvršena je mobilizacija rezervnog sastava policije u R BiH. Nakon mobilizacije broj naoružanih policajaca MUP-a RBiH iznosio je oko 30. 000.

- Paravojne formacije SDS-a i JNA počeli granatiranje Sarajeva. Prve granate na prigradska naselja ispaljene su sa srpskih položaja na Lapišnici, Borijama i Trebeviću.
- JNA granatira TV repetitor na brdu Hum u Sarajevu i zgradu RTVBiH.
- Paravojne formacije SDS-a napale školu MUP-a na Vracama. Bio je to prvi tenkovsko-pješadijski napad srpskih snaga na Sarajevo. U napadu na školu MUP-a na Vracama učestvovale su tenkovske jedinice JNA, paravojne formacije SDS-a i paravojna Srpska dobrovoljačka garda Željka Ražnjatovića Arkana. U školi se u trenutku napada nalazilo oko 800 srednjoškolaca i profesora. Srpske snage zauzele su školu nakon šest sati borbe. Učenici i profesori su zarobljeni i potom razmijenjeni.
- Savjet za narodnu odbranu pod predsjedništvom sarajevskog gradonačelnika Muhameda Kreševljakovića donio odluku o mobilizaciji TO grada Sarajeva.

6. april 1992.

- Evropska unija i Sjedinjene Američke Države priznale nezavisnost RBiH
- Srpske paravojne formacije počele otvorene artiljerijske napade na Sarajevo. Aprila i maja 1992. srpske snage su na sarajevskom ratištu angažovale preko 15 000 ljudi (JNA je u gradskim kasarnama raspolagala sa oko 5 000 vojnika i oficira), oko 2 000 oružja kalibra od 12,7 mm do 155 mm, oko 100 tenkova i transportera.
- JNA i srpske paravojne snage napale Foču i počele etničko čišćenje istočne Bosne. Zbog loše organizacije odbrane Foča je pala gotovo bez borbi.
- 6. aprila srpske snage napadaju Zvornik, u kojem dolazi do teških borbi, posebno za Kula grad. Snage bosanskih Srba i JNA dvadeset dana vrše neprekidne napade na Kula Grad uz artiljerijsku i podršku avijacije, te upotrebu bojnih otrova. Kula Grad je branilo oko 150 boraca, od toga 20 bez ikakvog oružja.
- Prema izvještaju Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Kofi Anana (Izvještaj o Srebrenici) od 15. novembra 1999., u prvih 60 dana rata oko milion stanovnika je raseljeno i protjerano dok je nekoliko desetina hiljada, uglavnom Bošnjaka, ubijeno.

7. april 1992.

- Specijalne jedinice MUP-a RBiH i drugih organiziranih patriotskih grupa u Sarajevu razbile i pohapsile prve grupe snajperista. Komandant specijalne jedinice MUP-a Dragan Vikić poziva patriote u borbu protiv okupatora i dijeli preostalo oružje. Uništena snajperska gnijezda u zgradi Skupštine i Vojne bolnice.

8. april 1992.

- Predsjedništvo RBiH ukida dotadašnji republički štab Teritorijalne odbrane i donosi odluku o formiranju Štaba Teritorijalne odbrane Republike BiH. Predsjednišvo RBiH također je odlučilo da zvanični pivremeni znak svih pripadnika Teritorijalne odbrane RBiH bude bosanski grb štitastog oblika plave boje, presječen bijelom dijagonalom, sa po tri zlatnožuta ljiljana u svakom polju. Za komandanta Štaba Teritorijalne odbrane imenovan je pukovnik Hasan Efendić, a za načelnika štaba pukovnik Stjepan Šiber. Za glavnog operativca imenovan je general Jovan Divjak.
- 8. april obilježava se i kao dan Hrvatskog vijeća obrane (HVO).

9. april 1992.

- U jeku artiljerijskog napada snaga bosanskih Srba, Predsjedništvo Republike BiH donosi odluku o objedinjavanju svih naoružanih snaga na teritoriji RBiH i njihovom stavljanju pod jedinstvenu komandu Štaba TO BiH .
- JNA napada Kupres. Od posljedica granatiranja gine veliki broj civilnog stanovništva, pretežno Hrvata.

10. april 1992.

- Ministarstvo odbrane RBiH izdalo privremeno uputstvo o organizaciji i upotrebi štabova i jedinica teritorijalne odbrane koje su potpisali ministar RBiH Jerko Doko i komandant Štaba TO RBiH Hasan Efendić.
- Jedinice Podgoričkog korpusa JNA granatiraju Dubrave (općina Stolac) i izvode pokrete do Neuma i Podveležja.
- JNA posjeda položaje oko Doboja.
- JNA ulazi u Modriču i raspoređuje jedinice od Gračanice ka Tuzli.
- Srpske snage vrše snažne artiljerijske napade na Sarajevo. Borbeni avioni RV JNA bombarduju repetitor na brdu »Hum« u Sarajevu, što dovodi do prekida emitovanja radio i televizijskog programa RTV BiH (RTVSarajevo).

13. april 1992.

- Jedinice JNA posjedaju položaje na sjeveroistočnoj strani Mostara i blokiraju južne prilaze gradu.

14. april 1992.

- JNA ponovo upotrebila Ratno vazduhoplovstvo na sarajevskom ratištu. Grad su bombardovala dva višenamjenska lovca tipa MiG-21. JNA je, inače, u napadu na RBiH masovno upotrebljavala avijaciju. Dnevno je izvođeno i do 50 avio-poletanja, tako da je do usvajanja rezolucije 781 Vijeća sigurnosti UN-a o zabrani letenja iznad RBiH izvršeno oko 2700 borbenih letova. JNA je avijaciju najčešće koristila na ratištima u Jajcu, Gradačcu, Rogatici, Žepi, Maglaju, Bosanskom Brodu, Tesliću, Zenici, Tešnju i Čapljini.
- Glavni štab TO RBiH izdao naređenje kojim se nalaže jedinicama da, u saradnji sa MUP-om RBiH, vrši odbranu Sarajeva, štiti vitalne objekte te da izvrši blokadu kasarne JNA »Maršal Tito«. Naređeno je i otvaranje komunikacije Sarajevo-Hadžići.

15. april 1992.

- Zvanično osnovana Armija RBiH.
- Sve naoružane formacije u RBiH stavljene su pod jedinstvenu komandu Štaba TO RBiH
- Sredinom aprila snage bosanskih Srba napadaju Derventu.
- Mjeseca aprila i maja 1992. godine intenzivirani su avio napadi bivše JNA na području Posavine. Avioni su polijetali najčešće iz Batajnice. Tokom aprila i maja 1992. na posavskom ratištu oboreno je oko 10 aviona Ratnog vazduhoplovstva Jugoslavije.
- Administracija Sjedinjenih Američkih Država osudila upotrebu sile zbog izazivanja nasilne dezintegracije RBiH. Američki sekretar Džejms Baker izjavio je: »SAD snažno podržavaju teritorijalni integritet RBiH, države koju smo priznali 6. aprila 1992«.

17. april 1992.

- Armija RBiH napada fabriku Pretis kod Vogošće i zaplijenjuje 800 komada protivoklopnih prenosnih raketnih lansera »zolja« i »osa«. To oružje omogućilo je odbranu Sarajeva od masovnih tenkovskih prodora JNA i paravojske SDS-a.

- JNA i oružane formacije SDS-a opkoljavaju Brčko i širi prostor oko Gradačca.

19. april 1992.

- Snažan napad srbijanskih paravojnih formacija »Belih orlova« na Trgu heroja u Sarajevu. ARBiH odbija napad.

21. april 1992.

- Srpske paravojne formacije napale su Bosansku Krupu. U odbranu grada stavile su se jedinice Teritorijalne odbrane Bosanske Krupe, Cazina, Bihaća i Velike Kladuše. Snage bosanskih Srba zauzele su grad s desne strane rijeke Une.

22. april 1992.

- Borbe u Sarajevu. ARBiH napreduje na zapadnim prilazima gradu. Razbijene snage bosanskih Srba na Ilidži. Težak poraz na Ilidži pretrpjele su jedinice Arkanove »Srpske dobrovoljačke garde«. U borbama teško ranjen i komandant garde Željko Ražnjatović-Arkan«, za kojim je Interpol ranije raspisao potjernicu zbog razbojništva. Nakon poraza na Ilidži Arkan se dugo nije pojavljivao na ratištima RBiH. Njegove jedinice značajnija borbena dejstva izvodile su tek 1995. godine pri pokušaju potiskivanja ARBiH iz Ključa. Arkanove »Tigrove« kod Ključa su razbile jedinice Petog korpusa ARBiH. U borbama 22. aprila oslobođena je gotovo cijela Ilidža. Jedinice ARBiH kod hotela Srbija zaustavljaju pripadnici misije evropskih posmatrača. Posmatrači su potvrdili da su u blizini hotela pobrojali 23 poginula vojnika snaga bosanskih Srba. Nije utvrđeno ko je naredio povlačenje ARBiH na polazne položaje. Ilidža je imala strateški značaj za Sarajevo obzirom da su na tom području bile smještene glavne trafo-stanice i gradski vodovod. Na Ilidži se nalazila i glavna raskrsnica za sve pravce izlaza i ulaza u grad. Napad na Ilidžu planirao je Enver Hadžihasanović, bivši potpukovnik JNA koji je stupio u redove ARBiH.

- Srpske snage blokirale Vlasenicu, grad u istočnoj Bosni u kojem je prema popisu stanivništva 1991. godine živjelo 53,3% Bošnjaka i 42,5% Srba. JNA pomaže Srpskoj dobrovoljačkoj gardi i oružanim formacijama SDS-a da zauzmu grad. Počinju progoni i masovna ubistva Bošnjaka Vlasenice.

24. april 1992.

- Tzv. Herceg Bosna reaguje na odluku Predsjedništva RBiH o objedinjavanju svih naoružanih snaga na teritoriji RBiH, odbijajući staviti Hrvatsko vijeće obrane (HVO) pod zajedničku komandu TO RBiH. Takvu politiku nisu prihvatile sve jedinice HVO-a što se posebno odnosi na postrojbe koje su djelovale u sjevernoj i sjeveroistočnoj RBiH. HDZ svoje vojno krilo (HVO) smatralo je jedinom organiziranom vojnom silom koja se suprotstavlja JNA.

25. april 1992.

- Tenkovske jedinice JNA ulaze u Bratunac. JNA zajedno sa naoružanim pripadnicima SDS-a vrši masovne zločine nad Bošnjacima Bratunca.

26. april 1992.

- JNA sa 11 tenkova opkoljava selo Snagovo i otvara vatru po naselju nakon čega su paravojne jedinice poznate kao »Beli orlovi« upale u selo i ubile 38 ljudi (žena, djece, muškaraca).

- 26. aprila proglašena je Savezna Republika Jugoslavija. SRJ ne obuhvata teritorij RBiH gdje su ostavljene značajne vojne snage kako bi podmirile potrebe samoproglašene srpske države (oko trećine ukupnih vojnih potencijala). Od tog datuma SRJ rat u RBiH predstavlja kao građanski.

28. april 1992.

- JNA vrši artiljerijske napade na Tomislavgrad.

- Inžinjerijska jedinica JNA ruši most na rijeci Savi kod Brčkog.

- Predsjedništvo RBiH donosi odluku sa zakonskom snagom kojom se formira državna komisija za prikupljanje činjenica o počinjenim ratnim zločinima.

- Krajem aprila 1992. TO/ARBiH broji oko 100.000 ljudi.

1. maj 1992.

- Snage bosanskih Srba napadaju Brčko. Dobro naoružane srpske formacije, potpomognute jedinicama JNA, ovladale su centrom grada. Počinje progon nesrpskog stanovništva, a izbjeglice se kreću prema rubnim, južnim područjima grada

2. maj 1992.

- Bitka za Sarajevo. Prema centru Sarajeva 2. maja 1992. godine krenule su kolone tenkova i oklopnih transportera JNA. Kolona koja se probijala od Nedžarića ka centru grada zaustavljena je pošto su borci ARBiH uništili jedan tenk i otvorili žestoku vatru na ostatak kolone. Ta jedinica brzo je primorana na povlačenje. Druga kolona oklopnih vozila krenula je iz kasarne Maršal Tito, prema Predsjedništvu RBiH, no i ona je bila primorana na povlačenje. Srpske snage izvode tenkovsko-pješadijski napad i sa Grbavice. Dijelovi te kolone uspijevaju se probiti do platoa »Skenderija«. U odsudnim trenucima bitke elitne jedinice JNA nalazile su se svega stotinjak metara od zgrade Predsjedništva RBiH. Napad je počeo i iz komande Druge vojne oblasti na Bistriku. Vozila su došla do Skenderije i djelimično prešla most prema Predsjedništvu. Niški specijalci nalazili su se stotinjak metara od zgrade Predsjedništva RBIH koja se našla na žestokom udaru artiljerije. Vojnici JNA iskakali su iz vozila i koritom Koševskog potoka krenuli prema Predsjedništvu. Borbu je prihvatilo obezbjeđenje zgrade, a u međuvremenu je pozvana i jedna protivoklopna grupa koja je za kratko vrijeme stigla na bojište i uništila dva tenka i dva oklopna transportera. Zapaljena su i dva terenska vozila JNA u kojima su bili vojnici.

Jedinice ARBiH krenule su u gonjenje poraženog neprijatelja koji se povlačio prema Vracama i prema kasarni na Bistriku. U Kontranapadu ARBiH je probila srpske linije na Vracama. Nejasno je zašto je napad obustavljen upravo u trenutku kada su snage bosanskih Srba i JNA napuštali položaje na Vracama. Dijelovi jedinica srpskih snaga (niški specijalci) zarobljeni su u Domu armije u Sarajevu. Tog dana na sarajevskom aerodromu Butmir zarobljen je predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović kojeg su, po slijetanju aviona umjesto vojnika UNPROFOR-a dočekali vojni policajci JNA. Izetbegović se vraćao sa pregovora u Lisabonu. Odveden je u Lukavicu upravo u vrijeme žestokih borbi oko Predsjedništva RBiH. U međuvremenu, komanda Druge vojne oblasti JNA na Bistriku stavljena je u potpuno okruženje. U borbama 2. maja uništeno je 7 tenkova i 6 oklopnih transportera JNA, te više terenskih vozila i kamiona. Nakon poraza JNA, u noći između 2. i 3. maja komandant Druge vojne oblasti general Milutin Kukanjac ponudio je iz opkoljene komande da se njemu i ostalim vojnicima omogući izvlačenje u zamjenu za predsjednika Izetbegovića. U dramatičnim pregovorima, vođenim između članova predsjedništva RBiH Ejupa Ganića i Stjepana Kljujića sa generalima JNA koje je predvodio Vojislav Đurđevac, dogovoreni su principi razmjene. Pregovori su »u živo« prenošeni signalima RTV BiH. Član predsjedništva RBiH Fikret Abdić, koji će se kasnije pridružiti srpskim snagama u napadu na RBiH i povesti narod Velike Kladuše u bratoubilački rat sa ARBiH, bio je spreman preuzeti funkciju predsjednika predsjedništva RBiH. Fikret Abdić, čije su paravojne snage poražene u ratu, optužen je za ratne zločine. Pobjegao je u Hrvatsku gdje ga je, sve do pada HDZ-a štitila Tuđmanova vlast. Polovinom 2001. godine, na osnovu optužnice za ratne zločine i zločine protiv civila u Bosanskoj krajini, uhapsila ga je policija Republike Hrvatske. Marta 2012. godine pušten je na slobodu. 3. maja iz Lukavice je krenula kolona sa oko 30 vozila i zaputila se prema kasarni na Bistriku. Nakon što su se na vozila ukrcali general Kukanjac i njegovi vojnici, te nakon što je utovarena oprema, kolona se zaputila prema Skenderiji. U momentu kada se vozilo s predsjednikom Izetbegovićem nalazilo kod Čobanije, ARBiH je zaustavila kolonu. Prvi dio kolone nastavio je put prema Vrbanja mostu dok je drugi dio kolone sa dokumentacijom i MTS-om odvezen u MUP RBiH. U pucnjavi koja je nastala tom prilikom, u Dobrovoljačkoj ulici je poginulo pet oficira JNA i jedna službenica (Bošnjakinja). Zarobljeno je 100 vojnika, 30 oficira i isto toliko podoficira JNA.

3. maj 1992.

- Snage bosanskih Srba preuzele kontrolu nad Dobojem. Doboj je bio važno saobraćajno čvorište i industrijski centar sjeverne Bosne. U tom gradu i prije izbijanja sukoba bio je stacioniran veliki garnizon bivše JNA. Dio građana, pretežno Bošnjaka i Hrvata izbjegao je iz Doboja na slobodna područja južno i istočno od grada, formirajući na tim teritorijama operativne grupe Doboj-jug i Doboj-istok (ARBiH).

4. maj 1992.

- Snage bosanskih Srba 4. maja napadaju Goražde i zauzimaju dio općine. Borbe su vođene svakodnevno, a Goražde je neprekidno granatirano, sve do kontraudara ARBiH 18. septembra kada je oslobođena cijela teritorija općine Goražde.

8. maj 1992.

- Srpske snage kombinovanim tenkovskopješadijskim napadima zauzimaju Mostar do lijeve obale Neretve. Mostarski bataljon ARBiH nije raspolagao protivoklopnim oružjem kojim bi zaustavio tenkove T-84 JNA. U toj borbi Mostarski bataljon bio je prinuđen na

povlačenje na desnu obalu Mostara i pretrpio je teške gubitke. Iako dobro naoružan HVO na srpske napade na Mostar 8. aprila nije reagovao. Mostarski bataljon ponovo je formacijski popunjen do 13. maja kada je za komandanta bataljona postavljen potpukovnik bivše JNA Arif Pašalić.

10. maj 1992.

- Naredbom Generalštaba JNA, tadašnje komande i jedinice JNA na području RBiH preimenovane su u jedinice Vojske "Srpske Republike Bosne i Hercegovine". Naredbom načelnika Generalštaba JNA generala Blagoja Adžića formiran Glavni štab Vojske Republike Srpske BiH, a za komandanta štaba postavljen je general Ratko Mladić. Za nečelnika štaba postavljen je general Manojlo Milovanović.
- JNA se "zvanično" povukla iz RBiH.
- Srpske snage na sarajevskom ratištu napadaju Mojmilo, Ozrensku i Vrbovsku ulicu. Mojmilo je dominantna kota na južnom, perifernom dijelu sarajevske općine »Novi grad«. Ovladavanjem Mojmilom srpske snage stekle bi povoljne uslove za odsijecanje Dobrinje i slamanje otpora u tom dijelu grada. Srpske snage izvode snažne tenkovsko-pješadijske napade na Mojmilo. Mojmilo, Ozrensku i Vrbovsku ulicu napadala je Sarajevska brdska brigada VRS (oko 700 vojnika), pod komandom kapetana Veljka Draškovića. Odbranu su organizirale dvije čete »Odreda Mojmilo« ARBiH, pod komandom bivšeg poručnika JNA Bislima Zurapia. U borbama »prsa u prsa« poginulo je 47 srpskih i 6 vojnika ARBiH. Uništeni su jedan tenk i 3 oklopna transportera VRS. Srpske snage vraćene su na polazne položaje. Srpska TV Srna objavila je da je Mojmilo branilo »preko 2000 muslimanskih zelenih beretki."
- Općinski stožer HVO Busovača izdaje zapovjed o zavođenju blokade Busovače iz svih pravaca i stupanju u kontakt sa srpskom vojskom na Kaoniku u cilju bezbjedne evakuacije JNA iz kasarne. Stožer daje ultimatum Armiji RBiH za predaju naoružanja i stavljanje pod komandu HVO-a, uključujući i stavljanje obilježja HVO-a. Zapovjed su potpisali dopredsjednik HVO Dario Kordić i zapovjednik općinskog stožera HVO Busovača Ivo Brnada. Dario Kordić će nakon smrti predsjednika HDZ-a Mate Bobana preuzeti liderstvo u stranci. Februara 2001. godine Međunarodni sud pravde u Hagu osudio je Kordića za ratne zločine nad Bošnjacima srednje Bosne izrekavši mu kaznu od 25 godina zatvora.

12. maj 1992.

- Generalni sekretar UN-a Butros Gali, na osnovu posjete Maraka Guldinga RBiH, podnio izvještaj Vijeću sigurnosti. U izvještaju se, između ostalog, navodi da je Sarajevo izloženo teškom i nasumičnom granatiranju i snajperskoj vatri, da su jaka neprijateljstva izražena i u drugim područjima posebno u Mostaru, dolini Neretve, Istočnoj Bosni i Bosanskoj Krupi, da međunarodni posmatrači smatraju kako bosanski Srbi uz podršku JNA nastoje stvoriti etnički čista područja te da su borbe i zastrašivanja dovela do masovnog raseljavanja stanovništva.

14. maj 1992.

- Usvojena platforma o djelovanju Predsjedništva RBiH u ratnim uslovima.

15. maj 1992.

- Jedinice JNA u Tuzli vrše pokrete s ciljem izmještanja efektiva na položaje oko grada. U ranim jutarnjim satima ARBiH postavlja zasjedu na raskrsnici Brčanske malte, u sadejstvu sa MUP-om. Zasjedi je naređeno da se kolona JNA mirno propusti. Prema kazivanjima očevidaca jedan vojnik JNA iz kolone otvorio je vatru na okolne solitere na šta su pripadnici ARBiH odgovorili vatrom iz svog raspoloživog oružja. Serija eksplozija u zapaljenim vozilima stvorila je pometnju među pripadnicima JNA, koji su tom prilikom pretrpjeli velike gubitke. Bilans bitke je 160 poginulih i 200 ranjenih vojnika JNA.
- ARBiH u Tuzli napada vojni magacin JNA Kozlovac i zaplijenjuje oko 9000 cijevi i veće količine ostalog vojnog materijala. Tim oružjem naoružane su jedinice ARBiH u Tuzli, Gradačcu, Gračanici, Srebreniku, Brčkom, Kalesiji i Živinicama.
- Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda donijelo je rezoluciju kojom se nalaže povlačenje iz RBiH oružanih formacija susjednih zemalja.

16. maj 1992.

- Formirana prva brigada Armije RBiH »Prva tuzlanska brigada«.
- Intenzivne borbe u Sarajevu (Pofalićka bitka) između ARBiH i snaga bosanskih Srba. 15. maja srpske snage uputile su ultimatim ARBiH i stanovništvu Pofalića da predaju oružje, pripremivši se za napad 16. maja rano ujutro oko 5 sati. ARBiH krenula je u napad sat ranije. U napadu na položaje VRS krenuli su dva pofalićka i velešićki odred ARBiH, u sadejstvu sa dijelovima Prvog sarajevskog odreda, grupom boraca iz Buća Potoka, specijalnom jedinicom MUP-a RBiH, jedinicom Vojne policije i manjim grupama boraca iz drugih dijelova Sarajeva. Borcima ARBiH suprotstavila se Pofalićka brigada VRS koja je brojala oko 1700 boraca, paravojna formacija »Beli orlovi« sa 380 boraca, oko 100 »srpskih policajaca« i grupa paravojne formacije »Vukodlaci«. Srpskim snagama nanesen je težak poraz u Sarajevskom naselju Pofalići, preduhitrena je srpska operacija koja je imala za cilj presjecanje grada na liniji Žuč-Pofalići-kasarna Maršal Tito-Grbavica i stvoreni su uslovi za napredovanje ARBiH u pravcu strateški važnog platoa Žuč sjeverno od Sarajeva. U borbama je poginulo oko 260 srpskih vojnika. Vođa bosanskih Srba Radovan Karadžić, nakon bitke je izjavio: »Ovo je najveći poraz Srba od Kosova do danas«.
- ARBiH napada položaje snaga bosanskih Srba i JNA na Fortici (Hercegovina). Podveleška četa u sadejstvu sa Mostarskim bataljonom, nanosi značajne gubitke srpskim snagama. U toj akciji zaplijenjena je baterija haubica 122 mm, baterija minobacača 120 mm i preko 30 vozila sa dosta municije i drugog MTS-a. ARBiH nastavlja oslobađanje podveleških sela. Zaplijenjeno oružje oduzima HVO za svoje potrebe tražeći istovremeno, preko svog izaslanika Jasmina Jaganjca, da Mostarski bataljon obustavi napade na položaje snaga bosanskih Srba.

18. maj 1992.

- Prilikom dislokacije jedinica JNA iz Zenice ARBiH zaplijenila 20 tenkova i cjelokupno naoružanje općinskog i okružnog štaba TO koje je čuvala JNA.
- Jedinice ARBiH napale kolonu JNA na dionici puta Kladanj – Visoko i zaplijenile 9 PA topova, 9 vozila, dvije cisterne goriva i ostalog MTS-a.
- U Zenici formirana Prva zenička brigada.

19. maj 1992.

- Počinju borbe između ARBiH i snaga bosanskih Srba kod Novog Šehera i Tešnja. Borbe se vode sve do polovine avgusta. Srpske snage u ovim napadima koriste i avijaciju.

22. maj 1992.

- BiH primljena je u punopravno članstvo Ujedinjenih nacija, čime je potvrđena njena nezavisnost I suverenitet.
- JNA granatira prigradska naselja Bihaća.

25. maj 1992.

- Sefer Halilović postavljen za komandanta Armije RBiH (Halilović je preuzeo dužnost načelnika Glavnog štaba Armije RBiH).
- U selu Hambarine, Bosanska Krajina, srpske snage ubile su oko 1000 Bošnjaka, civila.

26. maj 1992.

- Srpske snage počinju masovne egzekucije Bošnjaka u Kozarcu, istočno od Prijedora. Od 25 do 29 maja ubijeno je više od 3000 Bošnjaka, pretežno civila.

27. maj 1992.

- Srpske snage granatirale Sarajevo. Sa dvije minobacačke granate pogođen centar grada, ulica Ferhadija, nedaleko od gradske tržnice. Ubijeno je 16 a ranjeno 40 civila. Većina ubijenih i ranjenih čekala je u redu za hljeb. Prvi put zastrašujuće slike iskasapljenih tijela obišle su svijet, što je izazvalo zgražavanje civilizirane Evrope čije su vođe do tada pokušavale prikriti pravu prirodu rata u BiH.

30. maj 1992.

- Rezolucijom 757 Vijeće sigurnosti nametnulo sveobuhvatne ekonomske sankcije Saveznoj Republici Jugoslaviji, zbog direktne podrške snagama bosanskih Srba.
- Krajem maja 1992. srpske snage su u Ahatovićima i Dobroševićima, kod Sarajeva, ubile 200 civila dok je tristo zatvoreno u koncentracione logore i zatvor u Rajlovcu, bivšoj kasarni JNA.
- Od 30. maja do 4. juna srpske snage u Prijedoru ubile su oko 1000 Bošnjaka (samo u glavnoj ulici u Prijedoru 29. i 30. maja ubijeno je više od 200 civila bošnjačke i hrvatske nacionalnosti). Krajem juna 1992. godine srpske snage su Prijedoru i okolnim selima ubile još 2500 civila. Srpske snage iz Bosanske Krajine za vrijeme rata prisilno su protjerale oko 350 000 Bošnjaka i Hrvata. Mnogi su završili u nekima od 100 koncentracionih logora formiranih na području Bosanske Krajine (samo na području općine Prijedor formirano je 42 logora). Po zlu su poznati Omarska, Keraterm, Tomašice, Trnopolje, Manjača itd.

4. juni 1992.

- Pojačano granatiranje Sarajeva. Situaciju u opkoljenom gradu najbolje oslikava ratni izvještaj Regionalnog štaba TO Sarajevo: *»U toku noći agresor je dejstvovao manjim intenzitetom po dijelovima grada. U 20.00 h sa Poljina je dejstvovala artiljerija po naseljima Šip i Kobilja Glava. U 20.40 iz ulice Rave Janković (Grbavica) pucao je tenk po Pofalićima, a PAM-om i snajperom pucano je po raskrsnici kod Ekonomske škole, Pofalićima i po Humu. U 21.00 Višecjevni bacač raketa djeluje iz Vogošće po Kobiljoj Glavi, a u 21.15 primjećena su dva helikoptera iznad Borija i dva iznad Mrkovića. Agresor artiljerijom sa Vraca, Rajlovca, Ilidže i Lukavice granatira Stari Grad, Ciglane, Koševsko Brdo, Hrasnicu, Dobrinju, Sokolović Koloniju, Briješće i Novi Grad. Ranjenih i poginulih civila je na sve strane. Mrtve niko i ne stiže da broji«.*

- U Sarajevu formirana Prva sandžačka brigada.

5. juni 1992.

- Posredstvom UNPROFOR-a postignut je sporazum o uspostavi humanitarnog zračnog mosta do Sarajeva. Jula 1992. UNHCR počeo dopremanje humanitarne pomoći preko sarajevskog aerodroma. Do avgusta 1994. isporučeno oko 18 000 tona humanitarne pomoći.
- Dogovorena predaja najveće sarajevske kasarne »Maršal Tito«. JNA napušta kasarnu iz koje je djelovala vatrom po vojnicima i civilima. Početkom rata vojnik JNA iz kasarne »Maršal Tito« ubio je dječaka koji je igrao košarku s drugovima na obližnjem terenu.

8. juni 1992.

- Operacija »Ljeto 92«. Cilj operacije ARBiH bio je proboj iz okruženja i spajanje sa snagama ARBiH s druge strane gradskog obruča. Plan za izvođenje operacije donio je načelnik Štaba Vrhovne komande ARBiH Sefer Halilović, a jedinicama je komandovao Mustafa Hajrulahović-Talijan. Borbena djelovanja počela su u 5.00 h. Pravci napada su plato Žuč sa dominantnom kotom Orlić, Kobilja Glava i Poljine, Kromolj i Orlovac, Gazin Han i Obhodža, Vidikovac (Trebević) i Vraca. ARBiH vrši proboj srpskih linija oko Sarajeva na svim pravcima napada; Kromolj, Trebević, Vraca, Žuč. Djelovanja na drugim pravcima imala su za cilj vezivanje neprijateljskih snaga. Oslobođena je strateški važna kota Orlić na brdu Žuč i zaplijenjene veće količine MTS-a. Istovremeno, vođene su teške borbe na Poljinama, platou sjeverno od Sarajeva. Na Poljinama se nalazilo najjače artiljerijsko uporište snaga bosanskih Srba na sarajevskom ratištu. Jedinice ARBiH na tom dijelu ratišta pretrpjele su poraz, uprkos prodoru kroz prve linije VRS u dužini od 1,5 km. Poljine su bile najjače srpsko uporište ne samo na sarajevskom već i bosanskohercegovačkom ratištu. Broj poginulih boraca ARBiH 8. juna na ovom frontu još nije objelodanjen mada, nezvanično, iznosi oko 200. Do kraja rata Poljine su ostale pod kontrolom VRS. Mirovnim sporazumom to područje integrirano je u Federaciju RBiH.
- Snage bosanskih Srba pokreću ofanzivu »Vidovdan«. Cilj ofanzive je ovladavanje Posavinom, odnosno uspostava koridora kojim bi se Bosanska Krajina povezala sa istočnom Bosnom i Hercegovinom. Snage bosanskih Srba napale su linije odbrane ARBiH i HVO-a duž cijele linije fronta od Bosanskog Broda preko Dervente do Doboja. U jesen 1992. godine snage Bosanskih Srba zauzimaju Bosanski Brod i preko Brčkog se spajaju sa svojim jedinicama u istočnoj Bosni.

11. juni 1992.

- U Kotor Varoš su, uz pucnjavu iz automatskog oružja ušle srpske »specijalne jedinice« iz Banjaluke. Na strateškim mjestima u gradu postavljena su mitraljeska gnijezda, dok su se jedinicama iz Banjaluke u teroru nad nesrpskim stanovništvom pridružile lokalne paravojne formacije SDS-a.

12. juni 1992.

- Srpske paravojne formacije napale Bihać, središte Cazinske Krajine.

14. juni 1992.

- Jedinice ARBiH (Mostarski bataljon) i HVO-a forsiraju Neretvu i oslobađaju lijevu obalu Mostara. Srpske snage povlače se ka Nevesinju.

15. juni 1992.

- U Višegradu, u kući Adema Omeragića srpske snage su spalile 64 civila među kojima najviše žena, djece i staraca iz sela Koritnik i Sase. U plamenoj grobnici gotovo je istrijebljena porodica Kurspahić.

17. juni 1992.

- VRS počinje snažne napade na Zlatište (objekat MUP-a na padinama Trebevića) i Debelo Brdo (dominantna kota iznad centra Sarajeva u blizini Zlatišta). Obje su kote vazdušnom linijom od Predsjedništva RBiH udaljene oko 700 metara. Napadi VRS traju tri dana, uz žestoko granatiranje položaja ARBiH. Vođene su i borbe prsa u prsa, jer su rovovi ARBiH i VRS na tom dijelu ratišta bili udaljeni jedni od drugih svega 30 do 100 metara. ARBiH odbila je ove napade. MUP-ov objekat na Zlatištu kasnije je zauzela VRS pod direktnom komandom Ratka Mladića, a Debelo Brdo ostalo je u rukama ARBiH do kraja rata. Debelo Brdo posljednji put srpske snage pokušale su zauzeti polovinom juna 1995. godine, i tada je napadom na ovu kotu komandovao četnički vojvoda Vojislav Šešelj (predsjednik Srpske radikalne stranke). Šešeljevi četnici pretrpjeli su tad težak poraz. Vojvoda Šešelj pred kamerama je priznao da je na Debelom Brdu, tokom dvodnevnih borbi juna 1995., poginulo 27 četnika.

18. juni 1992.

- Počela izgradnja vojnog aerodroma Čoralići kod Cazina. Aerodrom je izgrađen za mjesec dana. Dužina piste je bila 1300 a širina 30 metara. Ovaj aerodrom ima izuzetno značenje za Bihaćki region tokom rata u RBiH jer su piloti bosanskohercegovačkog zrakoplovstva tokom ratnih avioletova u opkoljenu enklavu dopremili znatne količine MTS-a. Zračni most bio je jedina fizička veza između Bihaćkog okruga i ostatka slobodne teritorije. Let preko okupiranih dijelova RH bio je veoma rizičan i svaki helikopter prilikom preleta teritorije tzv. RSK pretrpio je barem pet direktnih pogodaka srpske PVO. Piloti Zrakoplovne baze Bihać u periodu od 1994/95. godine izvršili su 202 borbena leta i zračnim putem prebacili oko 500 tona ubojnih sredstava, repromaterijala za potrebe namjenske industrije, kao i materijale za potrebe bolnice.

19. juni 1992.

- U Višegradu, na novom mostu Srpske snage ubile su 147 Bošnjaka. Mnoge žrtve su spaljene kako bi se sakrili tragovi zločina.

20. juni 1992.

- Predsjedništvo RBiH donosi odluku o proglašenju ratnog stanja u RBiH. Istovremeno je proglašena Opšta javna mobilizacija na teritoriji RBiH.

21. juni 1992.

- Do kraja juna 1992. srpske snage u RBiH formirale su 94 koncentraciona logora i zatvora. Najpoznatiji su Manjača, Omarska, Keraterm (svi na području Bosanske Krajine). Do tada je, prema podacima UNHCR-a, protjerano ili je izbjeglo oko 370 000 Bošnjaka. Do kraja 1992. godine u RBiH je registrovano oko 2 000 000 izbjeglica. Više od 17 000 ljudi, prema podacima Arhiva Državne komisije za razmjenu ratnih zarobljenika, uglavnom muškaraca, i dalje se smatraju nestalim u BiH.

- Žestoke borbe na Dobrinji (Sarajevo). VRS napada aerodromsko naselje i ovladava njime uz pomoć tenkova i oklopnih transportera. Odmah po ulasku u naselje vrši egzekucije civilnog stanovništva. Ubijeno je oko 100 civila.

25. juni 1992.

- U okolini Kotor Varoši vode se borbe između srpskih snaga i pripadnika ARBiH. Tom prilikom poginuo je pripadnik srpskih snaga što je rezultiralo odmazdom nad preostalim Bošnjacima u Kotor Varoši. Istog dana srpske snage su u tom gradu ubile više desetina civila. Do kraja rata srpske snage su u Kotor Varoši ubile 81 civila. Broj ubijenih na području cijele općine iznosi 1821.

27. juni 1992.

- U Višegradu, na Bikavcu, u kući Mehe Aljića, srpske snage spalile su 72 Bošnjaka, najviše žena i djece.

29. juni 1992.

- U Sarajevo doputovao predsjednik Republike Francuske Fransoa Miteran. Bila je to prva posjeta nekog stranog državnika RBiH od njenog međunarodnog priznanja. Fransoa Miteran bio je pobornik evropske političke opcije privržene Srbima, opcije koja je svo vrijeme rat u RBiH nastojala prikazati kao građanski. U to vrijeme u svijetu je raslo negativno raspoloženje prema srpskoj politici na Balkanu, posebno prema bosanskim Srbima, jer su priče i slike o genocidu počele da stižu i do građana evropskih i američkih metropola. Svijetom je, do posjete Miterana Sarajevu, vladalo opće ubjeđenje da je neophodno vojno intervenisati u BiH kako bi se spriječio zločin koji su nad civilnim stanovništvom provodile srpske snage. Fransoa Miteran amortizovao je planove međunarodne zajednice za odlučnu akciju u BiH.

2. juli 1992.

- Predsjedništvo RBiH usvojilo platformu za djelovanje u ratnim uslovima.

3. juli 1992.

- Na naselje Grahovište (Kobilja Glava) Sarajevo, ispaljena je tenkovska granata sa srpskog položaja na Orahovom brijegu. Ubijeno je sedmero i teže ranjeno troje djece.

12. juli 1992.

- ARBiH izvodi napad na Putnikovo brdo, jedno od najvećih vojnih uporišta snaga bosanskih Srba u RBiH. ARBiH razbija snage bosanskih Srba na Putnikovom brdu i vrši prodor prema Doboju. Srpski gubici se procjenjuju na oko 400 mrtvih i desetine ranjenih.
- Početkom jula u Goraždu formirana Prva drinska brigada, a za komandanta je postavljen Zaim Imamović.

15. juli 1992.

- Formirana Prva Mostarska brigada, što znatno doprinosi konsolidaciji bosanskohercegovačkih patriotskih snaga u dolini Neretve.

19. juli 1992.

- HVO napušta lijevu obalu Neretve povlačeći tom prilikom sva protivoklopna, protivavionska oružja i zemaljsku artiljeriju. Kako bi izbjegli srpske artiljerijske udare borci ARBiH vršili su stalno primicanje neprijateljskim položajima, tako da je na tom dijelu ratišta često vođena borba prsa u prsa, što je znatno demoralisalo srpske vojnike.

3. avgust 1992.
- ARBiH oslobađa Trnovo i Rogoj. Presječena je komunikacija Foča-Lukavica-Pale. Zaplijenjene su velike količine oružja i opreme.
- VRS vrši artiljerijsko-raketne napade na Sarajevo. U napadima korištene rakete zemlja-zemlja, modificirane avio-bombe i bojni otrovi.

5. avgust 1992.
- Jedinice VRS pod komandom Bogoljuba Perovića vrše pokolj Bošnjaka u selu Kramer kod Rogatice.

6. avgust 1992.
- ARBiH napada položaje VRS na Stupu i u Kasindolskoj ulici (Sarajevo). Borci ARBiH probili prve redove VRS i ovladali sa više značajnih objekata na pravcu napada. Tokom narednog dana VRS vrši tenkovsko-pješadijske napade i vraća izgubljene pozicije pod svoju kontrolu.

12. avgust 1992.
- Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a osuđeno je etničko čišćenje koje u RBiH provode srpske snage.

15. avgust 1992.
- U Bužimu formirana 105. Bužimska udarna krajiška brigada. Za komandanta brigade postavljen je Izet Nanić. Reorganizacijom Petog korpusa i jedinica, brigada kasnije dobija naziv 505. bužimska brigada. Tokom rata poginulo je 474 borca 505. bužimske brigade.

18. avgust 1992.
- Odlukom Predsjedništva RBiH od 18. avgusta i naredbom Štaba Vrhovne komanda Armije RBiH od 29. septembra 1992. godine, formiran je Prvi korpus Armije RBiH sa sjedištem u Sarajevu. Tokom rata Prvi korpus su vodila trojica komandanata, divizijski general Mustafa Hajrulahović-Talijan (1957-1998), brigadni general Vahid Karavelić i brigadni general Nedžad Ajnadžić.

19. avgust 1992.
- Pri Štabu Vrhovne komande ARBiH u Sarajevu je osnovano vazduhoplovno odjeljenje, preteča Ratnog zrakoplovstva ARBiH.

20. avgust 1992.
- Snage bosanskih Srba vrše napade na prostore pod kontrolom ARBiH kod Brčkog. Posebno su žestoki bili napadi na Brodušu.
- ARBiH sa Igmana, Hrasnice i iz Sokolović Kolonije napada položaje VRS na Ilidži, Stupskoj petlji i Nedžarićima, u namjeri da probije obruč oko Sarajeva. Na ilidžanskom

frontu probijene linije VRS, ali se jedinice ARBiH nisu uspjele spojiti sa snagama u gradu. HVO Kiseljaka spriječio jedinice ARBiH iz Visokog da prođu preko teritorije koju su kontrolisale hrvatske formacije.

24. avgust 1992.

- VRS nastoji ovladati položajima u Otesu i na Stupskom Brdu (Sarajevo). Izvodi snažne tenkovsko-pješadijske napade na linije odbrane ARBiH i MUP-a RBiH, ali bez uspjeha. Od 20. avgusta pa do 1. septembra napadi na zapadnom sarajevskom ratištu smjenjuju se s obje strane. ARBiH pokušava proboj iz obruča a VRS iznenadnim napadima i kontra-napadima nastoji osujetiti napredovanje ARBiH i potisnuti njene jedinice prema centru grada. Vođene su teške borbe uz neznatna pomjeranja linija fronta. Treba, međutim, istaći da je ratište na ovom području bilo izuzetno teško, i da je svako pomjeranje fronta, makar se radilo o nekoliko desetina metara, predstavljalo uspjeh kako za jednu tako i za drugu stranu.

26. avgust 1992.

- U Londonu održana Konferencija o bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (Londonska konferencija). Na Londonskoj konferenciji inicirana je Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji. Tokom rata, pod okriljem Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji poduzimani su napori da se pregovorima dođe do političkog rješenja sukoba. Za kopredsjednike Glavnog odbora konferencije izabrani su predstavnik Generalnog sekretara UN-a Sajrus Vens i predstavnik Predsjedništva Evropske zajednice lord Dejvid Oven. Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji razvila je osnovu za političko rješenje sukoba u BiH odbijajući stvaranje tri teritorijalno jasne države na etničkom principu, zalažući se za formiranje decentralizirane države. Kopredsjedavajući su konstatovali da ne treba prihvatiti rezultate etničkog čišćenja u BiH. Tokom rata kopredsjednici su, što se posebno odnosi na engleskog diplomatu lorda Ovena, promijenili polazna stanovišta. Priznavši rezultate postignute silom, kopredsjednici Vens i Oven su značajno doprinijeli legalizaciji etničkog čišćenja koje su u BiH provele snage bosanskih Srba. Napadači i žrtve stavljeni su u istu ravan, zanemareno je učešće JNA odnosno SRJ u ratu u BiH, a sukob se pokušao predstaviti kao građanski.

1. septembar 1992.

- Borbe u općini Maglaj.
- Srpske snage su granatirale Alipašino Polje u Sarajevu i u stanovima ubile 4 a ranile 8 civila.
- U Sarajevu borbe na ilidžanskom i lukavičkom ratištu. Žestoki okršaji vođeni su u tvornici Energoinvesta, gdje je poginulo pet pripadnika ARBiH.

18. septembar 1992.

- ARBiH oslobodila Goražde i cijelu teritoriju općine. Uspješno izvedenim vojnim operacijama »Krug« i »Drina«, oslobođeno je oko 800 km2 teritorije.

29. septembar 1992.

- Formiran Drugi Korpus ARBiH sa sjedištem u Tuzli. Tokom rata u RBiH Drugi korpus bio je najveća organizacijsko – formacijska cjelina ARBiH. Ratni komandanti Korpusa bili su Željko Knez i Sead Delić.

30. septembar 1992.

- Srpske snage su protjerale više stotina Bošnjaka i Hrvata s Grbavice u Sarajevu, preko mosta »Bratstvo i jednistvo« kod hotela Bristol.

1. oktobar 1992.

- ARBiH pokreće ofanzivu na brčanskom ratištu i probija koridor koji je na najužem mjestu iznosio svega 4 km. Planirano je da se u borbu za koridor uključi i HV (Hrvatska vojska) s lijeve obale Save. Trebalo je da HV sa 37 tenkova podrži operaciju ARBiH, no to se nije dogodilo. Borci ARBiH koji su probili koridor kod sela Gorice i izbili na desnu obalu rijeke Save, nakon 48 sati čekanja morali su se povući.
- U Sarajevu formirana Druga motorizovana brigada. Pod komandom Safeta Zajke brigada je 15 aprila, za ogromne zasluge u ratu prva ponijela viteško odličje (viteška brigada).

6. oktobar 1992.

- Srpske snage ušle u Bosanski Brod.

8. oktobar 1992.

- Održana prva sjednica Skupštine Republike Bosne i Hercegovine.

21. oktobar 1992.

- Formiran Peti korpus Armije RBiH. Ratni Komandanti korpusa – Ramiz Dreković i Atif Dudaković.

27. oktobar 1992.

- Specijalni izvjestitelj za ljudska prava za područje bivše Jugoslavije Tadeuš Mazovjecki zatražio da se definiše pojam tzv. sigurnosnih zona na teritoriji RBiH, zbog sve većeg krize s izbjeglicama.

29. oktobar 1992.

- Srpske snage ušle u Jajce.

30. oktobar 1992.

- U selu Boljkovica (zvornička općina) pri pokušaju uspostave koridora prema Srebrenici poginuo je Hajrudin Mešić komandant 1. slavne teočanske brigade.

1. novembar 1992.

- U Goraždu formirana Istočnobosanska operativna grupa, kao pretpostavljena komanda svim brigadama na istočnobosanskom ratištu.

12. novembar 1992.

- U Grudama održan radni sastanak predsjednika kriznih štabova Hercegovačke regionalne zajednice i predsjednika kriznih štabova Travničke regionalne zajednice. U cilju realizacije zajedničke hrvatske države, dvije regionalne zajednice zatražile su formuliranje pravnih i političkih akata, među kojima proglašenje Hrvatske banovine u

BiH i provođenje referenduma za priključenje Republici Hrvatskoj, kao prve faze na putu rješenja hrvatskog pitanja u BiH. Na sastanku, kojim je predsjedavao Mate Boban, konstatovano je da dio vođstva HDZ-a još uvijek podržava »nepostojeću« suverenu Bosnu i Hercegovinu u kojoj bi Hrvatski narod »bio osuđen na genocid i historijski nestanak«. Predstavnici hrvatskih regionalnih zajednica također su donijeli zaključak o vojnoj pripremi za sukobe sa »svim onim snagama koje će pokušati zaustaviti proces stvaranja slobodne hrvatske države«.

17. novembar 1992.

- Formiran Četvrti korpus ARBiH sa sjedištem u Mostaru. Za komandanta korpusa postavljen je Arif Pašalić.
- U Zenici formirana Sedma muslimanska brigada. Za komandanta postavljen Halil Brzina.

24. novembar 1992.

- Srpske snage granatirale Mojmilo, Sarajevo. Ubijeno je 5 a ranjeno 9 civila.

1. decembar 1992.

- Formiran Treći korpus ARBiH sa sjedištem u Zenici. Korpus je objedinjavao 14 brigada i veliki broj samostalnih jedinica. Za K-danta korpusa imenovan Sakib Mahmuljin.

8. decembar 1992.

- ARBiH oslobađa kotu Vis, a potom i kotu Golo Brdo, strateški važne tačke na platou Žuč sjeverozapadno od Sarajeva. Plato Žuč smješten je između Sarajeva i Vogošće. Vogošća, koja je okupirana na početku rata, bila je snažno uporište VRS. S dominantih kota na platou Žuč artiljerija VRS svakodnevno je tukla vojne, a neselektivno i civilne ciljeve, pretežno urbano područje Sarajeva. Do kraja 1992. i početkom 1993. godine ARBiH postepeno je ovladala strateškim kotama i većim dijelom platoa potisnuvši jedinice VRS prema Vogošći. Na platou Žuč tokom rata vođene su izuzetno teške bitke sa velikim gubicima na obje strane fronta. Na položaje ARBiH na Žuči, u većini slučajeva na kote Vis, Golo Brdo kao i kotu 850, tokom velikih ofanziva, VRS je dnevno ispaljivala i do 4000 granata iz artiljerijskih oruđa različitog kalibra. Borbe na ovom dijelu ratišta vođene su u zonama odgovornosti Prve slavne i Druge viteške motorizovane brigade ARBiH. Zanimljiv je podatak da je u redovima ARBiH na ovom dijelu ratišta bilo dosta vojnika srpske nacionalnosti. Među njima je bio i tenkista Slaviša Šućur koji je prilikom jedne od bitaka za tvornicu Pretis južno od Vogošće, djelujući iz tenka T-55 postigao 44 direktna pogotka u ciljeve. Šućur je dobitnik odlikovanja ARBiH »Zlatni ljiljan«. Vremenom je broj boraca srpske nacionalnosti u redovima ARBiH na ovom dijelu ratišta opao. U nekoliko navrata zabilježeni su slučajevi dezerterstva, pa i izdaje.

14. decembar 1992.

- Snage bosanskih Srba pokreću ofanzivu na slobodne brčanske teritorije i probijaju linije odbrane ARBiH u rejonu Donjeg Rahića, južno od Brčkog. Tako se razvila bitka kojom su srpske snage osujetile pripreme ARBiH za presjecanje tzv. brčanskog koridora koji je spajao istočne i zapadne teritorije RBiH pod srpskom kontrolom. U borbama u Donjem Rahiću 14. decembra 1992. godine poginuo je Enver Pamukčić. Pamukčić je rođen u Brci 1952. godine. Bio je rezervni oficir JNA. Jedan je od organizatora otpora na brčanskim

teritorijama. Obavljao je dužnost predsjednika Kriznog štaba Brčko, a potom i komandanta TO slobodnih brčanskih teritorija.

2. januar 1993.

- Objavljen nacrt plana za okončanje sukoba u RBiH (Vens – Ovenov mirovni plan). Prema tom planu ustavni principi podrazumjevali bi uspostavu decentralizirane RBiH. Na osnovu vojnih odredbi bila bi uspostavljena obustava vatre i demilitarizacija cijele zemlje, a teritorijalno ustrojstvo bilo bi regulirano po principu kantonizacije. Predviđeno je da se formira deset kantona čije bi granice u »znatnoj mjeri poništile rezultate etničkog čišćenja«. U to vrijeme VRS je imala kontrolu nad oko 70% teritorije RBiH. Plan su kritikovale SAD zbog čega on nikada nije dobio izričitu podršku Vijeća sigurnosti UN-a.

8. januar 1993.

- U transporteru UNPROFOR-a srpske snage na okupiranom dijelu Sarajeva blizu aerodroma ubile su vršioca dužnosti potpredsjednika Vlade RBiH Hakiju Turajlića.

12. januar 1993.

- U Sarajevu počeli pripremni radovi na izgradnji tunela Dobrinja – Butmir. Tunel dužine 800 metara završen je 30. jula 1993. godine. U ratnom periodu predstavljao je jedinu fizičku vezu Sarajeva s ostalim dijelovima RBiH, a omogućavao je vojnu, civilnu i humanitarnu komunikaciju, kao i manevar jedinica za odbranu grada. U tunelu su postavljene šine za kolica, sistem za odvod vode, a potom i električne instalacije i cjevovod za naftu. Nakon rata tunel je proglašen spomen kompleksom.

15. januar 1993.

- Predsjednik odjela odbrane Hrvatske zajednice Herceg Bosna Božo Rajić izdao zapovjed o potčinjavanju jedinica Armije RBiH Glavnom stožeru HVO-a (Hrvatsko vijeće obrane). Zapovjed se odnosila na provincije (teritorijalne oblasti prema Vens-Ovenovom mirovnom planu sa većinskim hrvatskim stanovništvom) 3, 8 i 10.
- Intenzivirane borbe između Armije RBiH i HVO-a.
- Srpske snage u artiljerijskim napadima na više lokacija u Sarajevu, 15. januara ubile su i ranile oko 40 civila. Od eksplozije granate ispred sarajevske pivare, gdje je oko 300 civila uzimalo vodu za piće, ubijeno je osam i ranjeno 20 ljudi. U trenutku kada su ranjenici i mrtvi dovezeni u bolnicu Koševo, srpske snage su granatirale traumatologiju Kliničkog centra Koševo. Tom prilikom ubijen je jedan, a ranjeno više civila.

25. januar 1993.

- Vojska SRJ vrši pokrete prema Srebrenici. Iz Valjeva je na teritoriju BiH prešla kolona od 15 kamiona, 10 tenkova i oko 2000 vojnika.

30. januar 1993.

- Intenzivirani pokreti VRS i jedinica Vojske Jugoslavije na područjima Istočne Bosne i Posavine.
- Štab Vrhovne komande Oružanih snaga RBiH uputio je Vladi RBiH informaciju u kojoj se, između ostalog, navodi da se na području Istočne Bosne koncentrišu jedinice Užičkog i Valjevskog korpusa VJ, te da su koncentracije jedinica iz Srbije i Bosanske Krajine primjećene i u regionu Posavskog koridora, u blizini Brčkog.

17. februar 1993.

- U Visoko dolaze prva dva helikoptera tipa MI-8 (transportni helikopteri proizvedeni po ruskoj licenci) s posadama bosanskohercegovačkih zrakoplovaca. Prvi borbeni let Ratnog zrakoplovstva ARBiH bio je let u opkoljenu Srebrenicu februara 1993. Uskoro su formirane i zrakoplovne grupe u Mostaru, Sarajevu, Tuzli, Zenici i Bihaću. Do kraja rata RZ ARBiH izvršilo je oko 8000 borbenih letova.

16. mart 1993.

- Od 16. do 25. marta 1993. godine predstavnici sve tri bosanskohercegovačke nacionalne zajednice sastali su se u Njujorku kako bi razmotrili modificirani Vens – Ovenov plan.

25. mart 1993.

- Bošnjački i hrvatski predstavnici potpisali Vens – Ovenov plan.

5. april 1993.

- Na osnovu rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a o uvođenju zone zabranjenog leta (iz jeseni 1992.), u RBiH je uspostavljena kontrola zračnog prostora. Kontrolu preuzimaju zračne snage NATO-a. Rezolucija o zoni zabrane leta nad RBiH više puta je kršena, unatoč patroliranju lovaca Sjevernoatlanskog saveza.

8. april 1993.

- Međunarodni sud pravde u Hagu privremenom presudom okrivio SR Jugoslaviju za agresiju na RBiH te naredio obustavu napada i povlačenje jedinica Vojske SRJ sa područja RBiH.

14. april 1993.

- Jedinice HVO-a uz podršku i direktno učešće Hrvatske vojske krenule u opći napad na jedinice ARBiH u Hercegovini i Srednjoj Bosni. Prethodno su razoružani Bošnjaci u jedinicama HVO-a i manjim, izolovanim jedinicama ARBiH. HVO napada i zauzima Prozor. Najteže borbe vođene su za Gornji Vakuf, Fojnicu i Mostar (Mostar, odnosno zapadni dio grada po kontrolom HVO-a je proglašen hrvatskim gradom i sjedištem tzv. Hrvatske Republike Herceg Bosne).

16. april 1993.

- U selu Ahmići, srednja Bosna, postrojbe HVO-a ubile su oko 96 civila Bošnjaka.

18. april 1993.

- Potpisan sporazum o demilitarizaciji Srebrenice. Sporazum su potpisali komandant Armije RBiH Sefer Halilović i komandant VRS Ratko Mladić. Srebrenica proglašena sigurnom zonom pod zaštitom UN-a.

2. maj 1993.

- Pod pritiskom međunarodne zajednice, na sastanku u Atini, vođa bosanskih Srba Radovan Karadžić potpisao Vens – Ovenov plan, uz uslov da potpis verificira Skupština Republike Srpske.

5. maj 1993.

- Na sjednici Skupštine tzv. Republike Srpske, održanoj na Palama od 5. do 6. maja, odbijen Vens – Ovenov plan.

6. maj 1993.

- Vijeće sigurnosti UN-a usvojilo rezuluciju 824 kojom se Sarajevo, Tuzla, Žepa, Goražde i Bihać proglašavaju sigurnim zonama. U rezoluciji se, između ostalog, nalaže »trenutna obustava oružanih napada ili bilo kakvih neprijateljskih djelovanja protiv ovih sigurnih zona, i povlačenje svih vojnih i paravojnih jedinica bosanskih Srba iz ovih gradova na udaljenost sa koje oni prestaju da budu prijetnja njihovoj sigurnosti...« Mirovnim snagama UN-a istovremeno je naloženo da nadgledaju sigurnost njihovih stanovnika.

9. maj 1993.

- HVO vrši snažne napade na istočni Mostar (dio grada pod kontrolom ARBiH). Jedinice ARBiH nalaze se u okruženju na svega nekoliko kvadratnih kilometara teritorije. Teške pješadijske borbe vode se na desnoj obali Neretve u Šantićevoj ulici, gdje su prve linije ARBiH i HVO-a udaljene svega desetak do dvadeset metara. Na tom su području vođene najteže gradske borbe. Svako pomjeranje linije fronta u Šantićevoj ulici u ratnim izvještajima predstavljalo se kao izuzetan uspjeh, iako se u većini slučajeva radilo o deset do dvadeset metara.
- HVO počinje akciju nasilnog i masovnog protjerivanja Bošnjaka i manjeg broja Srba, deportujući ih u koncentracione logore. Hrvati su na području tzv. Hrvatske zajednice Herceg Bosna formirali više koncentracionih logora i privatnih zatvora za Bošnjake, uglavnom civile, među kojima Heliodrom u Mostaru, Dretelj, Gabelu i druge.

1. juni 1993.

- Prema izvještajima Ujedinjenih nacija (UNHCR) do polovine 1993. godine približno 2 miliona ljudi, ili polovina ukupnog stanovništva RBiH protjerano je ili izbjeglo iz svojih domova.
- Srpske snage granatirale su Dobrinju, Sarajevo, gdje je bio organiziran nogometni turnir. Ubijeno je 12 a ranjeno 80 civila. Među njima je bilo 15 djece.

8. juni 1993.

- Predsjedništvo RBiH donijelo odluku o organizacijskim i kadrovskim promjenama u Oružanim snagama RBiH. Odlukom je, između ostalog, ustanovljena funkcija komandanta Glavnog štaba Armije RBiH (na mjesto komandanta postavljen je Rasim Delić) pored postojeće funkcije načelnika Glavnog štaba (funkciju načelnika obavljao je Sefer Halilović), ustanovljen Šesti korpus Armije RBiH sa sjedištem u Konjicu i imenovane su komisije za pitanje deblokade Sarajeva. Protivljenje odluci izrazio je načelnik Glavnog štaba Armije RBiH Sefer Halilović, što je kasnije rezultiralo smjenom u vrhu Armije RBiH.

12. juni 1993.

- ARBiH oslobađa Mijatovića kosu na platou Žuč kod Sarajeva.
- Sa položaja na Trebeviću srpske snage su granatirale groblje Budakovići u Sarajevu i ubile 9 civila koji su učestvovali u sahrani. Ranjeno je 5 civila.
- Srpske snage granatirale civile koji su na Dobrinji u Sarajevu stajale u red za vodu. Ubijeno je 12 a ranjeno 15 civila.

- Sredinom juna HVO Kiseljaka i srpske snage s Ilidže u selu Grahovica (između Kiseljaka i Ilidže) ubile su 37 civila, Bošnjaka.

17. juni 1993.

- U Borbama na Žuči gine komandant Druge viteške motorizovane brigade ARBiH Safet Zajko. Safet Zajko rođen je 1952. godine kod Rudog. Bio je rezervni oficir (kapetan) JNA. U jesen 1991. priključio se Patriotskoj ligi. Komandant je Druge viteške brigade od njenog formiranja.

29. juni 1993.

- Članice Organizacije islamske konferencije zatražile od Vijeća sigurnosti UN-a ukidanje embarga na uvoz oružja RBiH.

30. juni 1993.

- Armija RBiH oslobađa kasarnu Sjeverni logor (Mostar). U borbama između ARBiH i HVO-a gine komandant 41. slavne brigade ARBiH Mithad Hujdur-Hujka, rođen 1953. godine u Mostaru.

27. juli 1993.

- U borbama na platou Žuč, sjeverozapadno od Sarajeva, poginuo Enver Šehović komandant Prve slavne mehanizovane brigade ARBiH. Enver Šehović rođen je 15. januara 1967. godine u Foči. Završio je vojnu akademiju. U redove branilaca RBiH stupa 6. aprila 1992. godine.

30. juli 1993.

- VRS pokreće veliku ofanzivu na Igman i Bjelašnicu. Probijene su linije odbrane ARBiH na Igmanu.

2. avgust 1993.

- Predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović najavio povlačenje iz mirovnih pregovora u Ženevi ukoliko se VRS ne povuče s dostignutih položaja na Bjelašnici i Igmanu.
- Generalni sekretar NATO-a Manfred Verner izjavio da je Vijeće NATO-a razmatralo opciju zračnih udara kao podršku pregovorima u Ženevi.

9. avgust 1993.

- Intenzivirani razgovori na relaciji NATO – UN o zračnim udarima i precizirana načela dvostrukog ključa (upotreba zračnih snaga uz odobrenje generalnog sekretara UN-a i uz sporazum komandanta UNPROFOR-a i k-danta južnog krila NATO-a).

14. avgust 1993.

- VRS se povlači s pozicija dostignutih na Bjelašnici i Igmanu.
- Mirovni pregovori u Ženevi nastavljeni. Na ratnom brodu, nosaču aviona kraljevske ratne mornarice »Invincible«, u Jadranu održana nova runda pregovora. U ovoj fazi pregovora finaliziran je paket koji je pozivao na uniju tri republike s bošnjačkom, srpskom i

hrvatskom većinom. Bosanski Srbi ponudili zamjenu teritorija tražeći Srebrenicu i Žepu nudeći zauzvrat teritorije oko Sarajeva.

28. septembar 1993.

- Skupština RBIH odbila ponuđeni mirovni plan koji je predviđao uniju tri republike na prostoru BiH.
- Evropska unija pristupila modifikaciji plana, no u razgovorima koji su uslijedili između predstavnika RBIH i RS nije došlo do napretka. Inicijativa je konačno propala u januaru 1994.

1. oktobar 1993.

- Član Predsjedništva RBiH Fikret Abdić obrazovao u bihaćkom okrugu tzv. Autonomnu pokrajinu Zapadna Bosna.
- Paravojne formacije Fikreta Abdića blokirale šire područje na sjeveru okruga, uključujući i Cazin.

15. oktobar 1993.

- Peti korpus Armije RBiH izvršio deblokadu Cazina. Uspostavljena nova linija fronta između jedinica Armije RBiH i paravojske Fikreta Abdića na potezu Muratovo Brdo/Merdanići/Hadžići.

25. oktobar 1993.

- U rejonu Crne rijeke (općina Olovo) poginuo Nesib Malkić komandant 210. brdske brigade ARBiH. Nesib Malkić rodjen je u Dubravama Gornjim (općina Živinice) 5. jula 1961. godine. Završio je višu vojnu školu, odsjek RV PVO (Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana), a nakon toga i specijalističku obuku u Zadru. TO Živinice priključio se maja 1992. godine.

1. novembar 1993.

- Srušen Stari most u Mostaru. Most je srušilo Hrvatsko vijeće obrane. Arif Pašalić koji je obavljao dužnost komandanta Četvrtog korpusa ARBiH, nakon rata, svega desetak dana prije tragične pogibije u automobliskoj nesreći na magistralnom putu M-17, izjavio je: »Rušenjem Starog mosta Hrvati su se popišali na svoju tisućljetnu tradiciju i kulturu."
- Predsjedništvo RBiH donijelo naredbu o razrješenju s dužnosti Sefera Halilovića, načelnika Glavnog štaba Armije RBiH.

5. novembar 1993.

- Dužnost komandanta Petog korpusa Armije RBiH preuzima Atif Dudaković, dotadašnji komandant 502 slavne brdske brigade Armije RBiH. Dotadašnji komandant korpusa Ramiz Dreković preuzima komandu nad Četvrtim korpusom Armije RBiH.

9. novembar 1993.

- Sa položaja u Nedžarićima srpske snage granatirale Alipašino Polje, Sarajevo. Ubijena su četiri a ranjeno 20 civila. Tom prilikom ubijena je učiteljica koja je održavala nastavu na mjestu pada granate kao i troje djece. Od dvadeset ranjenih 17 je djece.

15. novembar 1993.

- Počela snažna ofanziva VRS na Olovo. Glavni pravac napada vodi preko Kruševa, sela udaljenog od Olova 10 km. Za vrijeme ofanzive koja je trajala oko 70 dana VRS je imala velike gubitke u ljudstvu i materijalno-tehničkim sredstvima. Cilj ofanzive bio je spajanje sa snagama VRS na Ozrenu. ARBiH odbila je sve napade i slomila udarnu moć VRS na Kruševu. Borbe su vođene u zoni odgovornosti Slavne olovske brigade ARBiH.

30. novembar 1993.
- Srpske snage s Mrkovića granatirale Hirurgiju Kliničkog centra univerziteta u Sarajevu. Poginule su dvije medicinske sestre i ranjena tri medicinska radnika.

6. januara 1994.
- Jasuši Akaši imenovan za specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN-a za RBiH.

22. januar 1994.
- Srpske snage iz Nedžarića granatirale Alipašino Polje, Sarajevo. Ubijeno je šestero djece a više je ranjeno.

4. februar 1994.
- Srpske snage iz Lukavice granatirale dječije igralište i ubile 9 civila. 23 je teško ranjeno. Najviše stradalih bilo je djece.

5. februara 1994.
- VRS je iz rejona Mrkovića, na pijacu Markale u Sarajevu ispalila minobacačku granatu ubivši 68 i ranivši preko 200 ljudi. Zvaničnici Francuske, SAD i Velike Britanije sastali se u Njujorku pozvavši generalnog sekretara UN-a da podstakne podršku djelovanja NATO-a. Generalni sekretar UN-a naložio hitnu pripremu upotrebe zračnih udara kako bi se spriječili slični napadi. Komandant UNPROFOR-a u RBiH usprotivio se zračnim udarima pod isprikom da ne želi mirovne snage UN-a u RBiH uvući u rat. UNPROFOR je pozvao zaraćene strane na obustavu vatre i povlačenje artiljerije VRS 20 km od Sarajeva i postavljanje trupa UNPROFOR-a na linije razgraničenja. UNPROFOR iznudio pristanak od zvaničnih organa RBiH tvrdeći da je granata ispaljena s borbenih linija bosanske strane ili da je možda podmetnuta. Prema svim izvršenim analizama, što potvrđuju zvanični izvještaji istrage (izvještaji organa RBiH i UN-a) granata je ispaljena iz rejona sela Mrkovići, gdje su bili smješteni artiljerijski položaji VRS. Vijeće NATO-a odlučilo je da pozitivno odgovori na zahtjev UN-a o upotrebi zračnih snaga.

6. februar 1994.
- VRS pokreće do tada najjaču ofanzivu na bihaćki okrug. Napadnute su linije Petog korpusa Armije RBiH. Snažni artiljerijsko-pješadijski napadi primorali su jedinice Armije RBiH da se povuku s dijela teritorije u rejonu Hasin vrh. Cilj ofanzive VRS bio je ovladavanje putnom komunikacijom Bihać – Cazin, odnosno ovladavanje cijelom desnom obalom rijeke Une. Teške borbe vođene su svakodnevno uz obostrano velike gubitke u ljudstvu i materijalno-tehničkim sredstvima. 16. februara paravojne jedinice Fikreta Abdića sa sjevera napadaju položaje Petog korpusa, no ti su napadi, kao i napadi združenih jedinica VRS, odbijeni. Armija RBiH vratila je položaje izgubljene u rejonu Hasinog vrha i stabilizirala linije odbrane.

- Održan Sabor Hrvata čime je prokrčen put ka zaključenju bošnjačko-hrvatskog Vašingtonskog sporazuma.

22. februar 1994.
- VRS vrši snažne napade na Olovo. Cilj napada je proboj linija odbrane Armije RBiH u Olovskim Lukama i spajanje glasinačke visoravni sa Ozrenom (uspostava tzv. južnog koridora).

23. februar 1994.
- Uz posredovanje SAD-a potpisana obustava vatre između Armije BIH i HVO-a.

28. februar 1994.
- 6 borbenih aviona Ratnog vazduhoplovstva VRS i VRSK tipa G-4 »Super galeb« prekršili su rezoluciju Vijeća sigurnosti UN-a kojom je uspostavljena zona zabrane leta nad RBiH i bombardovali ciljeve u Zenici i Novom Travniku. Srpske avione presrela su dva američka lovca F-16 »Fighting falcon« iz sastava zračnih snaga NATO-a. U kratkoj zračnoj borbi lovci NATO-a oborili su četiri srpska aviona. Oboreni piloti bili su oficiri Vojske SRJ.

12. mart 1994.
- UNPROFOR prvi put zatražio zračnu podršku NATO-a i djelovanje protiv snaga VRS u okolini Bihaća. Podrška nije izvršena »zbog nekoliko odlaganja povezanih s procesom odobravanja« (zvanično obrazloženje misije UN-a).

17. mart 1994.
- Potpisan sporazum o slobodi kretanja koji je podrazumjevao otvaranje »plavih puteva.«

18. mart 1994.
- Potpisan Vašingtonski sporazum koji predviđa uspostavljanje Federacije Bosne i Hercegovine sa većinskim bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom. Sporazum predviđa kantonalno ustrojstvo Federacije.

30. mart 1994.
- Proglašen Ustav Federacije BIH.

31. mart 1994.
- Počela ofanziva VRS na Goražde.

1. april 1994.
- Formirana Kontakt grupa čija je uloga bila stvaranje mira u RBiH. Kontakt grupu sačinjavali su predstavnici Francuske, Njemačke, SAD, Rusije i Velike Britanije.

10. april 1994.
- Snage VRS napredovale ka centru Goražda. Komandant UNPROFOR-a upozorio Ratka Mladića da će, u skladu s rezolucijom 836. Vijeća sigurnosti pozvati zračne udare na njegove snage ukoliko napadi na Goražde ne prestanu. – Napadi VRS na Goražde nastavljeni. – UNPROFOR zatražio blisku zračnu podršku NATO-a. Oko 18:20 sati počeli zračni udari na komandu artiljerijske podrške VRS u rejonu Goražda. Američki

lovci F-16 sa tri bombe uništili srpsko komandno mjesto. Srpsko granatiranje Goražda zaustavljeno, a Mladić zaprijetio UNPROFOR-u da će personal UN-a biti pobijen ako NATO ne zaustavi napade.

11. april 1994.

- VRS nastavila sa napadima na Goražde. - UNPROFOR pokrenuo dalju blisku zračnu podršku. Lovci – bombarderi NATO-a uništili srpski tenk i dva oklopna borbena vozila. VRS je ponovo obustavila granatiranje a Mladić opet zaprijetio odmazdom protiv osoblja UN-a.

12. april 1994.

- Počela operacija »Proljeće 94«. U jeku ofanzive VRS na Goražde, Drugi korpus Armije RBiH napao je položaje vojske bosanskih Srba na planini Ozren. Oslobođen je dio teritorije u podnožju Vijenca, dominantne kote na Ozrenu.

14. april 1994.

- VRS uzela 150 pripadnika UN-a kao taoce, većinom pripadnika UNPROFOR-a stacioniranih na sarajevskim punktovima.

15. april 1994.

- VRS nastavila napade na Goražde a njene jedinice napredovale su do ruba stambenog područja grada.

16. april 1994.

- VRS poduzela tenkovski napad na jedinice Armije RBiH istočno od Goražda. Komanda UNPROFOR-a pokrenula daljnu akciju zračne podrške. Uslijedio je novi napad avijacije NATO-a. PVO VRS oborila britanski jurišni avion Harrier. NATO izrazio zabrinutost zato što je UNPROFOR tražio od pilota da nekoliko puta nadleti cilj da bi potvrdio da ciljani tenk zaista napada. Komanda južnog krila NATO-a obavjestila UN da više neće napadati ciljeve taktičkog već samo strateškog nivoa. Napadi na Goražde obustavljeni.

24. april 1994.

- U Goražde ulaze jedinice UNPROFOR-a kako bi nadgledale obustavu vatre.

10. maj 1994.

- Na osnovu Vašingtonskog sporazuma uspostavljena je Federacije Bosne i Hercegovine.

11. maj 1994.

- Armija RBiH nastavlja ofanzivu na Ozrenu. Oslobođena je kota Vijenac i značajan dio teritorije planine Ozren sa oko desetak sela. Prema podacima Drugog korpusa Armije RBiH razbijena je Krnjinska brigada VRS, koja je imala 100 poginulih i 50 nestalih vojnika. Oslobađanje Vijenca na Ozrenu predstavljalo je prekretnicu na ratištu u zoni odgovornosti Drugog armijskog korpusa. Jedinice Drugog korpusa su iz defanzive prešle u ofanzivu i strategijsku inicijativu. Stečene su pretpostavke za oslobađanje jakog uporišta VRS Vozuće, i za kvalitetno spajanje jedinica Drugog i Trećeg korpusa Armije RBiH, odnosno zeničke i tuzlanske regije.

13. juni 1994.

- Žestoke borbe između ARBiH i paravojnih formacija Fikreta Abdića u rejonima Todorova i Golubovića, južno od Pećigrada. U borbama gine komandant 511 brigade ARBiH Mirsad Crnkić. Mirsad Crnkić rođen je 1956. godine. Odmah po izbijanju sukoba uključuje se u patriotske redove. Dužnost komandanta brigade preuzeo je 14. avgusta 1993. godine. Posthumno je odlikovan Zlatnim ljiljanom. U borbama vođenim 13. juna 1994. godine poginulo je još 14 boraca ARBiH.

4. juli 1994.

- Kontakt grupa objavila mirovni plan za RBiH. Prema planu Kontakt grupe, terotorijalnim aranžmanima 51% RBiH bilo bi pod upravom Federacije BiH, a preostalih 49% zemlje bi bio pod upravom vlasti bosanskih Srba. – Srbi odbili plan Kontakt grupe.

5. avgusta 1994.

- Pojačane borbe u sarajevskoj regiji. – VRS povukla 5 tenkova iz punkta pod nadzorom UNPROFOR-a i uključila ih u borbe oko Sarajeva. – Komandant UNPROFOR-a u RBiH suprotstavio se upotrebi zračnih snaga NATO-a, ističući da obje strane krše dogovoreno primirje i zonu razdvajanja.

4. avgust 1994.

- Jedinice Petog korpusa Armije RBiH oslobodile Pećigrad.

21. avgust 1994.

- Jednice Petog korpusa Armije RBiH oslobodile Veliku Kladušu.

4. septembar 1994.

- Počela velika ofanziva VRS na Bužim pod tajnim nazivom »Breza 94«. Operacijom »Breza 94« komandovao je Ratko Mladić komandant Vojske Republike Srpske. Cilj operacije bio je presjecanje bihaćkog okruga, ulazak jedinica VRS u Bužim i Cazin, i spajanje sa srpskim snagama u Željavi. Izvršena je velika koncentracija ljudstva, koju su sačinjavale elitne jedinice Prvog i Drugog krajiškog korpusa VRS, ojačane brigadom »Panteri«. Napad je počeo u zoru 4. septembra na linije 505. i 511. brigade Petog korpusa ARBiH. Napadu je prethodila snažna artiljerijska priprema. Na glavnom pravcu napada Ćulumak-Radoč-Bužim Mladić je angažovao 6. sansku, 5. kozarsku, 1. novogradsku i 43. motoriziranu brigadu VRS. Posebna brigada, 89. artiljerijsko-raketna, imala je zadatak da čitavo područje drži u blokadi neprekidnim djelovanjem haubica, višecjevnih raketnih bacača, i raketnih lansera. Na udaru su se našli i civilni ciljevi u Bužimu i Cazinu. VRS je danonoćno vršila tenkovsko-pješadijske napade posebno na linije odbrane 505. bužimske viteške brigade. Artiljerijsko-pješadijski i tenkovski napadi traju neprekidno sedam dana, a onda Mladić donosi odluku o pregrupisanju snaga i uvođenju novih, svježih jedinica. Istovremeno, komanda 505. bužimske brigade, na čelu s komandantom Izetom Nanićem, privodi kraju pripreme za kontranapad. Elitne jedinice 505. brigade ARBiH izvučene su sa linija i koncentrirane za udar u bok Mladićevih snaga. 12. septembra snage bosanskih Srba kreću u najjači napad u rejonu Sipa i Križa. Tenkovi VRS zaustavljeni su tek na samim rovovima 505. bužimske brigade. Istovremeno, elitne jedinice Petog korpusa napadaju Mladićeve snage s boka i probijaju linije jedinica VRS koje su, uz velike gubitke, primorane na povlačenje.

23. oktobar 1994.

- Jedinice Petog korpusa Armije BIH izvršile snažnu ofanzivu na položaje VRS južno od Bihaća (operacija Grmeč 84). Probijene su linije odbrane jedinica Drugog krajiškog korpusa VRS, i za nekoliko dana Armija BIH ovladala je nad nekoliko stotina kvadratnih kilometara teritorije.

25. oktobar 1994.

- Peti korpus Armije RBiH oslobodio Grabež, strateški izuzetno značajnu tačku istočno od Bihaća.
- Nastavljeno napredovanje Armije RBiH prema Bosanskoj Krupi.
- Peti korpus Armije RBiH probio linije odbrane VRS južno od Bihaća i oslobodio Kulen Vakuf.

1. novembar 1994.

- Počeo združeni protivnapad jedinica VRS na Bihaćku enklavu. Jedinice bosanskih Srba napredovale su sa juga i jugoistoka, jedinice hrvatskih srba (tzv. Vojska Republike Srpske Krajine) napadale su sa sjevera i sjeverozapada. Jedinicama tzv. VRSK pridružile su se i paravojne formacije lojalne Fikretu Abdiću. Napadi su podržani djelovanjem avijacije, naslijeđene od bivše JNA. Avijacija je korištena iz zrakoplovne baze u Udbini, na teritoriji koju su kontrolisali hrvatski Srbi. Prema zvaničnim izvještajima UNPROFOR-a srpska avijacija u napadima je koristila kasetne i napalm bombe (obje vrste zabranjene su međunarodnim konvencijama).

16. novembar 1994.

- UNPROFOR upozorio srpske snage da će zatražiti intervenciju NATO-a ukoliko se ne obustave napadi na Bihać.

19. novembar 1994.

- Srpske snage počele do tada najžešće napade na Bihać. Posebno su snažni napadi na položaje Armije RBiH južno od grada. Cijela kružna linija odbrane ARBiH u dužini od oko 180 km nalazi se pod udarima združenih srpskih snaga i paravojske Fikreta Abdića.

21. novembar 1994.

- NATO avijacija bombardovala aerodrom Udbine. NATO je želio potpuno neutralizirati aerodrom i njegovu infrastrukturu, ali se UNPROFOR usprotivio takvoj akciji insistirajući da se treba gađati samo pista, a ne avioni koji sa nje polijeću. Specijalni predstavnik generalnog sekretara UN-a Jasuši Akaši smatrao je da će samo bombardovanje piste predstavljati srazmjeran odgovor na srpske napade avionima na sigurnu zonu Bihaća.

23. novembar 1994.

- Srpske snage nastavljaju s napadima na Bihać i osvajaju značajnu kotu Debeljača. - Veći broj država članica međunarodne mirovne misije u BiH traže da UNPROFOR ovlasti NATO za kaznene i šire zračne udare po cijeloj teritoriji BIH, ali UNPROFOR je izrazio nespremnost za takvu akciju.

25. novembar 1994.

- Konsolidovane i uvezane linije odbrane Armije RBiH u bihaćkom okrugu unatoč neprekidnim napadima srpskih snaga.

3. decembar 1994.

- Dolazi do stabilizacije linija fronta u Bihaćkoj regiji. Srpske snage nastavljaju s granatiranjem zaštićene zone. - U izvještaju generalnog sekretara UN-a od 1. decembra 1994. godine ističe se da većina ofanzivnih akcija Petog korpusa Armije RBiH nije pokrenuta iz sigurne zone Bihaća, međutim, činjenica da je ofanziva vođena iz štaba korpusa u Bihaću, procjenom UNPROFOR-a doprinijela je da snage bosanskih Srba napadnu grad. Generalni sekretar UN-a je zatim istakao da su vojni efektivi locirani u svim sigurnim zonama pod zaštitom UN-a, izuzev Srebrenice i Žepe gdje je koncept sigurnih zona »efikasnije primjenjen.«

1. januar 1995.

- Izvršena primopredaja dužnosti snaga UNPROFOR-a u sigurnoj zoni Srebrenica. Osmatračke položaje zauzeo holandski bataljon. VRS intenzivirala napade na zaštićenu zonu u koju je upala sa zapadne strane, uspostavljajući nove položaje bliže centru grada.

14. januar 1995.

- Peti korpus ARBiH napada položaje VRS južno od Bihaća i oslobađa izvor Klokot i Vedro Polje. Akcijom je riješeno pitanje snabdijevanja Bihaća pitkom vodom.

1. februar 1995.

- Bosanski Srbi vrše restrikciju kretanja međunarodnih konvoja u istočne enklave, tzv. sigurne zone pod zaštitom UN-a.

12. februar 1995.

- Jedinice Petog korpusa ARBiH probijaju linije odbrane VRS i oslobađaju Zavalje, Skočalje, Međudražje, Sokolac i Pritoku.

7. mart 1995.

- Novi komandant UNPROFOR-a posjetio Srebrenicu, sastavši se pri povratku s k-dantom VRS Ratkom Mladićem u Vlasenici. Tom prilikom Mladić je iskazao nezadovoljstvo režimom sigurnih zona i dodao da će »možda« poduzeti vojne akcije na istočne enklave. K-dant UNPROFORA odgovorio je Mladiću da će takve akcije skoro sigurno dovesti do međunarodne vojne intervencije protiv Srba.

9. mart 1995.

- Situacija u Sarajevu se pogoršava. Bosanski Srbi zatvorili su tzv. plave puteve nakon pogibije dvije djevojčice na Grbavici, dijelu Sarajeva pod kontrolom bosanskih Srba.

23. mart 1995.

- ARBiH oslobađa Opaljenik sa radio-relejnim čvorištem na Vlašiću. Bitka na Vlašiću počela je 20. marta kada su jedinice ARBiH probile linije odbrane VRS i ovladale objektima Pavo, Čavo, Crni Vrh, Veliki Šantić i rejonom Simišće. U borbama vođenim 21. marta uništene su snage VRS na Policama, a ARBiH ovladala je širim rejonom Malog

Šantića i dijelom objekta Poljane. Zbog loših vremenskih uslova dio jedinica ARBiH mjenja pravac napada prema objektu Galica i ovladavaju Poljanima, Paljikama, Harambašinom vodom i Srnskim stijenama čime je repetitor na Vlašiću stavljen u okruženje. Borbe manjeg intenziteta na tom području nastavljene su 24. i 25. marta, nakon oslobađanja Opaljenika. U operaciji na Vlašiću ARBiH oslobodila je 51 km2 teritorije.

8. april 1995.

- Bosanski Srbi zaustavili sarajevski humanitarni zračni most. – Obnovljene borbe oko glavnog grada RBiH. Borbe su intenzivirane i na većem području RBiH.

25. maj 1995.

- Specijalni izaslanik generalnog sekretara UN-a Jasuši Akaši dao nalog za zračne udare. Šest aviona NATO-a bombardovalo je dva podzemna skladišta za municiju u blizini Pala.
- Srbi nastavljaju sa granatiranjem Sarajeva i napadima na ostale sigurne zone.
- U artiljerijskom napadu na Tuzlu, granatom ispaljenom s položaja VRS na Ozrenu, Srbi su ubili 73 osobe, većinom mladiće i djevojke, i ranili više od 200 drugih.

26. maj 1995.

- Specijalni izaslanik generalnog sekretara UN-a odobrio drugu rundu zračnih udara. Mete su bile još šest bunkera s municijom na Palama, u istom kompleksu koji je bio napadnut prethodnog dana.
- Srbi uzimaju 400 pripadnika UN-a kao taoce, koji su potom korišteni kao živi štit. Neki su prikazani na srpskoj televiziji vezani lancima.

27. maj 1995.

- Srpske snage preobučene u uniforme francuskih pripadnika UN-a zauzele su kontrolnu tačku kod Vrbanja mosta u Sarajevu i tom prilikom zarobile 11 francuskih mirovnjaka. Francuske snage UNPROFORA izvršile su protivnapad i ponovo zauzele kontrolnu tačku. U borbama su poginula dva francuska i jedan srpski vojnik.

2. juni 1995.

- Protiv-vazdušna odbrana VRS oborila je američki višenamjenski lovac F-16 koji je vršio rutinsku patrolu u zračnom prostoru RBiH. Avion je pao na području Bosanske Krajine, a pilot je preživio i izvukao se s područja pod kontrolom bosanskih Srba.

3. juni 1995.

- Ministri odbrane NATO-a na sastanku u Parizu dogovorili formiranje »Snaga za brzu reakciju« koje će sačinjavati dvije teško naoružane brigade, uglavnom iz Francuske i Velike Britanije, te dijelom iz Holandije. Zadaća ovih snaga bila bi da intervenišu na poziv UNPROFOR-a u smislu pružanja podrške mirovnoj misiji.

15. juni 1995.

- VRS u sadejstvu sa srpskim snagama iz Hrvatske, te paravojnim formacijama Fikreta Abdića počinje novu ofanzivu na bihaćki okrug. Srpske snage napredovale u rejonu Plješevice. U toku su pripreme za provođenje operacije »Spržena zemlja« koja ima za cilj potpuno razbijanje Petog korpusa ARBiH.

16. juni 1995.

- Reagujući na granatiranje grada, Armija RBiH počinje seriju napada u cilju proboja iz Sarajeva. S druge strane obruča oko Sarajeva počinje napad i jedinica Armije RBiH iz srednje Bosne. Nakon početnih uspjeha jedinice Armije RBiH vraćene su na polazne položaje. Srpske snage zaustavljaju skoro sva kretanja u i izvan grada, uključujući i humanitarnu pomoć. VRS je otvarala vatru na konvoje humanitarne pomoći koji su, unatoč blokadi, pokušavali ući u grad.

18. juni 1995.

- Bosanski Srbi oslobodili su taoce, pripadnike UN-a u nekoliko grupa.

4. juli 1995.

- Intenzivirane borbe u rejonu Doboja, na Nišićima i Majevici.

6. juli 1995.

- VRS počela napade na Srebrenicu, demilitarizovanu i sigurnu zonu pod zaštitom UN-a. Počeli napadi i na osmatračnice mirovnih snaga UN-a (napad na osmatračnicu Fokstrot) i granatiranje Srebrenice. K-danti Armije RBiH (Ramiz Bećirović – vršilac dužnosti k-danta jedinica Armije RBiH u Srebrenici) traže od UNPROFOR-a pristup oružju koje su stavili pod kontrolom UN-a nakon potpisivanja sporazuma o demilitarizaciji. UNPROFOR odbija ovaj zahtjev. Holandski komandant usmeno zatražio zračnu intervenciju, no zahtjev je odbijen u štabu UNPROFOR-a u Sarajevu.

7. juli 1995.

- Privremeno obustavljena ofanziva VRS na Srebrenicu. – U Beogradu se susreli predsjednik Jugoslavije Slobodan Milošević i Karl Bilt (visoki predstavnik za RBiH). Bilt je tražio od Miloševića da urgira kod bosanskih Srba kako bi se obustavila neprijateljstva oko Sarajeva. Međutim, Bilt se nije posebno osvrnuo na zbivanja u i oko Srebrenice.

8. juli 1995.

- VRS nastavlja ofanzivu na Srebrenicu. Zahtjev za neposrednu zračnu podršku ponovo je osujećen. Snage bosanskih Srba napadaju i osmatračnice UNPROFOR-a. Vojnici VRS razoružavaju pripadnike holandskog bataljona u osmatračnici Fokstrot, a potom u još pet osmatračnica.

9. juli 1995.

- Oko 3000 civila povlači se iz južnog dijela enklave prema Srebrenici. VRS je s juga prodrla oko 4 km u enklavu. Razoružano više od 30 pripadnika holandskog bataljona UN-a.

10. juli 1995.

- VRS se ne obazire na prijetnje UN misije i nastavlja napredovanje prema Srebrenici. Ponovo odbijen zahtjev s terena za bliskom zračnom podrškom.

11. juli 1995.

- Počinje napad VRS na Žepu.

- Jedinice VRS ulaze u Srebrenicu. Domicilno stanovništvo i prognanici izbjegli su u Potočare i okolna brda sjeverno od grada. U Potočarima, u bazi holandskog bataljona i oko baze slilo se oko 20 hiljada izbjeglica, uglavnom žena, djece i starijih osoba.
- Odobren je zahtjev za upotrebu zračnih snaga. Dva borbena aviona NATO-a izbacila su ukupno dvije bombe na položaje VRS. VRS zaprijetila da će granatirati bazu u Potočarima ukoliko se napadi nastave. Većina vojno sposobnih muškaraca Srebrenice odlučila se za pokret prema Tuzli.

12. juli 1995.

- Počinje pokret oko 12 000 Srebreničana iz regiona Šušnjara prema Tuzli. Prema izvještaju generalnog sekretara UN-a Kofija Anana jedva je trećina bila naoružana.
- VRS opkoljava bazu u Potočarima. Počinju deportacije izbjeglih Srebreničana i odvajanje muškaraca u dobi od 16 do 65 godina starosti. Počinju pojedinačna ubistva civila.

13. juli 1995.

- Otpočinje ubijanje na stotine nenaoružanih muškaraca i dječaka (Srebrenica). U rejonima Kravica, Nove Kasabe, Zvornika i Kozluka vrše se masovna pogubljenja Srebreničana. Do kraja 13. jula nije ostao ni jedan živi Bošnjak u bivšoj sigurnoj zoni Srebrenica. Većina Srebreničana iz grupe koja se opredjelila za pokret do Tuzle biva razbijena na nekoliko manjih grupa. Snage VRS napreduju prema Žepi.
- Jedinice Armije RBiH u Žepi razoružale ukrajinske pripadnike UNPROFOR-a.

14. juli 1995.

- Počinju masovna ubistva na hiljade Bošnjaka koji su, najvećim dijelom, bili zatvoreni u rejonu Bratunca, na specijalno pripremljenim lokacijama.
- VRS počela napad širokih razmjera na Žepu.

15. juli 1995.

- Masakr je nastavljen. Do 15. jula u Srebrenici je ubijeno nekoliko hiljada ljudi.

16. juli 1995.

- Progoni i masovna te pojedinačna ubistva nastavljena su i tokom narednih nekoliko dana. Prema podacima udruženja prognanih i izbjeglih iz Srebrenice, kao i prema podacima nadležnih institucija BIH, VRS je od pada Srebrenice pa do 19. jula ubila oko 8000 ljudi, oko 2000 smatra se nestalim, a preostalo Bošnjačko stanovništvo, njih oko 40 hiljada protjerano je.

17. juli 1995.

- Oko 6000 muškaraca i dječaka iz kolone koja se probijala iz Srebrenice prema Tuzli, prešlo je na teritoriju pod kontrolom Armije BIH kod Sapne.

19. juli 1995.

- Jedinice VRS ušle u sigurnu zonu Žepa. Civilno stanovništvo pod nadzorom UNPROFOR-a postepeno evakuisano.
- Počinje ofanziva VRS na bihaćki okrug pod kodnim nazivom »Spržena zemlja« (posljednja ofanziva VRS na jedinice Petog korpusa Armije RBiH). U ofanzivi na bihaćki okrug učestvovale su snage bosanskih Srba, Srba iz Republike Hrvatske i paravojne formacije Fikreta Abdića. Udružene srpske snage su munjevito napredovale prema Cazinu

tako da je postojala opasnost presjecanja enklave na dva dijela. Svi ratni potencijali, ljudstvo i tehnika Petog korpusa Armije RBiH bili su angažovani na odbrani. Ofanziva je trajala sve do 04 avgusta 1995 godine kada je Hrvatska vojska počela oslobodilačku operaciju »Oluja«.

21. juli 1995.

- Ministri vanjskih poslova i odbrane 15 zemalja (Bangladeš, Belgija, Kanada, Danska, Francuska, Njemačka, Italija, Holandija, Norveška, Rusija, Španija, Švedska, Turska Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija) na sastanku u Londonu osudili masovne zločine koje je VRS počinila u Srebrenici i zaprijetili zračnim udarima u slučaju napada na Goražde, i ostale sigurne zone. Specijalni izvjestitelj za ljudska prava Tadeuš Mazovjecki na sastanku je konstatovao da je početna istraga u vezi sa zbivanjima u Srebrenici otkrila kršenje ljudskih prava »varvarske prirode«. – Sedmicu dana nakon podnošenja izvještaja Mazovjecki je podnio ostavku, konstatujući da se »kršenje ljudskih prava nastavlja sa bezobraznom očiglednošću.«

22. juli 1995.

- Snage bosanskih Srba ubile su dvojicu francuskih pripadnika UNPROFOR-a u Sarajevu. Komandant sarajevskog sektora UNPROFOR-a naredio da se na napade uzvrati. Na srpske položaje oko Sarajeva ispaljeno je 90 minobacačkih granata. Te sedmice je, uslijed pojačanog srpskog granatiranja Sarajeva poginulo 25 civila, dok je 75 ranjeno.

23. juli 1995.

- Predsjednici Alija Izetbegović i Franjo Tuđman u Splitu su potpisali sporazum između RBiH i RH kojim se dvije države obavezuju da će zajednički pružiti otpor »srpskoj agresiji«.
- Intenzivirano granatiranje Sarajeva.
- Pojačani napadi na Bihać.

25. juli 1995.

- Jedinice VRS ušle u grad Žepu. 1000 do 2000 vojno sposobnih muškaraca Žepe povuklo se u okolna brda.

27. juli 1995.

- Završena evakuacija civila iz Žepe. Vojno sposobni muškarci u narednih nekoliko dana probili su se prema SRJ i nakon prelaska granice predali su se tamošnjim vlastima.

29. juli 1995.

- HVO zauzima Glamoč i Grahovo. 10 hiljada srpskih civila krenulo u izbjeglištvo.
- Snage lojalne Fikretu Abdiću, pojačane hrvatskim Srbima napadaju zonu odgovornosti Petog korpusa Armije RBiH i zauzimaju dio teritorije na sjeveru enklave napredujući prema Cazinu. VRS je napadala Bihać s južnog pravca, dok su snage tzv. VRSK enklavu napadale sa zapada. Težište borbenih djelovanja prebačeno je na zapadnu Bosnu.

4. avgust 1995.

- Hrvatska vojska počela operaciju »Oluja«. Za tri dana veći dio tzv. Republike Srpske Krajine bio je pregažen. Oslobođen je Knin. 200 hiljada Srba iz Hrvatske izbjeglo je u RBiH i SRJ.
- Radovan Karadžić razrješio Ratka Mladića sa dužnosti komandanta VRS i sebe imenovao vrhovnim komandantom oružanih snaga RS i generalštaba Vrhovne komande.

5. avgust 1995.

- U rejonu Žirovica (Hrvatska) u operaciji gonjenja razbijenih srpskih snaga, poginuo Izet Nanić komandant 505. bužimske bigade Petog korpusa Armije RBiH. Izet Nanić rođen je u Varoškoj Rijeci kod Bužima. Do rata u RBiH bio je aktivno vojno lice u JNA. Početkom aprila postavljen je za načelnika Štaba TO Bužima, a formiranjem 105. Bužimske, kasnije 505. viteške bigade, 15. avgusta postavljen je na mjesto komandanta brigade. 1994. godine odlikovan je Zlatnim ljiljanom, a posthumno i Ordenom heroja oslobodilačkog rata.

6. avgust 1995.

- Nakon sloma jedinica tzv. VRSK i VRS na bihaćkom ratištu, kod Plitvica, Republika Hrvatska, došlo je do susreta jedinica Armije RBiH i Hrvatske Vojske.

7. avgust 1995.

- Armija RBiH oslobodila Veliku Kladušu. Prije oslobađanja Velike Kladuše, najveći dio teritorije tzv. Republike Srpske Krajine bio je vraćen pod kontrolu hrvatske vlasti, tako da su paravojne formacije Fikreta Abdića, odnosno snage tzv. Narodne odbrane ostale uskraćene za pomoć u ljudstvu i materijalno-tehničkim sredstvima koju im je do tada pružala tzv. RSK, ali i Vojska Republike Srpske. Završne operacije za oslobađanje Velike Kladuše počele su 6. Avgusta, i već tada je bilo vidljivo da je borbena sposobnost tzv. Narodne odbrane opala. Paravojne jedinice Fikreta Abdića počele su povlačenje prema Velikoj Kladuši, a veći broj vojnika tzv. Narodne odbrane predao se jedinicama Petog korpusa, ili je prešao u njegove redove. Operacija je okončana ulaskom jedinica Armije RBiH u Veliku Kladušu i zarobljavanjem velikih količina oruđa i oružja. Tim je oruđem naoružan čitav artiljerijski puk koji je potom učestvovao u oslobodilačkim akcijama Petog korpusa.

10. avgust 1995.

- Predstavnik SAD u UN-u obavjestio je Vijeće sigurnosti da tajne satelitske fotografije koje je snimila Vlada SAD pokazuju prizore svježe iskopane zemlje pored nogometnog stadiona sjeverozapadno od Bratunca. Kombinacija fotografija i iskaza preživjelih svjedoka koji su nezavisno jedan od drugog opisali scene ubijanja u tom području, predstavlja neoborive fizičke dokaze da su u i oko Srebrenice izvršena zvjerstva i da su žrtve pokopane u masovne grobnice.

16. avgust 1995.

- Specijalni izaslanik SAD Ričard Holbruk i specijalni predstavnik generalnog sekretara UN-a Jasuši Akaši razgovarali o unapređenju mirovnog procesa. Holbruk je izrazio mišljenje da će novonastala situacija na vojnom polju, uz vjerovatnu upotrebu zračnih udara NATO-a, biti od ključne važnosti za iznalaženje jedinstvenog vojnog i diplomatskog pristupa u pravcu rješavanja sukoba u RBiH. Holbruk je zatražio da se, u

okviru priprema za intervenciju NATO-a, skloni međunarodno osoblje koje bi VRS mogla uzeti kao taoce.

19. avgust 1995.

- U misiji mira na igmanskom »Putu spasa« kod Sarajeva, u saobraćajnoj nesreći poginula su trojica visokih američkih funkcionera i jedan francuski vojnik.

25. avgust 1995.

- Prilikom spuštanja u Lukama (općina Goražde) eksplodirao helikopter RZ ARBiH koji je u opkoljenu enklavu prenosio MTS i lijekove. Poginulo šest putnika i dva člana posade.

26. avgust 1995.

- Generalni sekretar NATO-a Vili Klas iskazao razumjevanje za Holbrukovu kombinaciju politike i prisile u cilju postizanja konačnog mirovnog sporazuma.
- Na osnovu zahtjeva NATO-a UNPROFOR je počeo svakodnevno izdavati mape vojne situacije u RBiH Sjevernoatlanskom savezu.

28. avgust 1995.

- Oko 11 sati na Sarajevo je ispaljeno pet minobacačkih granata sa položaja VRS. Četiri su eksplodirale na krovovima, dok je jedna pala ispred gradske tržnice, nekih pedesetak metara od mjesta gdje je 05. februara 1994 godine od eksplozije granate poginulo 68 ljudi. Ispred same tržnice i u njenoj okolini poginulo je 38 civila, a ranjeno 90. Kao i 1994., ponovo su se pojavile špekulacije o mjestu odakle su granate ispaljene, no svi izvještaji bosanskohercegovačkih i međunarodnih eksperata potvrdili su da su granate ispaljene iz Lukavice, prigradskog mjesta pod kontrolom VRS na južnom dijelu grada.Komandant mirovnih snaga na ratištu stacioniran u Zagrebu, koji je kontrolirao »okidač« za početak zračnih udara, na dan napada bio je odsutan iz privatnih razloga, pa je odluka o pozivu bombardera NATO-a prešla u ruke komandanta UNPROFOR-a u Sarajevu. On je odlučio da inicira intervenciju saveza. Prije toga, sa područja pod kontrolom VRS povučene su mirovne snage UN-a. Da ne bi pobudio sumnju Ratka Mladića komandant UN-trupa Majkl Rouz odlučio je da mu ne kaže da su njegovi stručnjaci ustanovili da su Srbi ispalili minobacačke projektile na tržnicu. Mladić je dozvolio izmještanje trupa van teritorije koju je kontrolisao. Oko 20:00 sati komandant UNPROFOR-a pozvao je NATO da interveniše. Komanda južnog krila NATO-a, također je ustanovila da su se stekli uslovi za zračne udare.

30. avgust 1995.

- Počeli zračni udari NATO-a na jedinice i objekte VRS u RBiH. Operacija je izvedena pod kodnim nazivom »Deliberate force« (razborita prisila). Tačno u 3:00 sata Snage za brzu reakciju, stacionirane na Igmanu, ispalile su 600 granata na položaje i objekte VRS. Na udaru savezničke artiljerije našli su se objekti u Žunovnici (skladišta municije) i artiljerijsko-raketni položaji VRS u Lukavici i na Poljinama. Snage za brzu reakciju tog su jutra gađale ukupno 19 ciljeva, pretežno artiljerijskih položaja VRS.
- Specijalni izaslanik generalnog sekretara UN-a Jasuši Akaši uputio pismo Mladiću u kojem, između ostalog, navodi da su tekuće operacije protiv VRS pod kontrolom NATO-a i da ih zvaničnici UN-a ne mogu zaustaviti.

- Iz zrakoplovnih baza u Italiji i sa nosača aviona stacioniranih u Jadranu poletjeli su lovci-bombarderi NATO-a. Najžešće udare u prvoj fazi napada pretrpio je sistem protuzračne odbrane VRS, kao i pojedinačni ciljevi, ukjljučujući i magacine za skladištenje municije.
- Rukovodstvo bosanskih Srba zaprijetilo je masovnom odmazdom protiv Sarajeva, no stvarni srpski vojni odgovor bio je zanemarljiv. VRS je uspjela da tokom intervencije NATO-a obori samo jedan avion, francuski Mirage 2000, koji je pao na lokalitetu Pala. Nekoliko granata ispaljeno je na položaje UNPROFOR-a u Sarajevu, ali nije bilo žrtava.
- Avioni NATO-a gađali su ciljeve oko Sarajeva, na Jahorini, u regionu Banjaluke i na Plješevici, gdje su bili smješteni radarski sistemi i sistemi veze VRS.
- Istog dana Ratko Mladić je priznao da je učinjena znatna šteta resursima VRS, te da je Republika Srpska postala znatno ranjivija na napade. Mladić je naznačio da je, »uprkos strašnom bombardovanju NATO pakta došlo vrijeme da se pregovara o miru«.

31. avgust 1995.

- Radovan Karadžić uputio pismo Akašiju tvrdeći da ne prihvata to »što se NATO umješao u građanski rat«. Karadžić je tom prilikom naglasio da zračni udari imaju za cilj slabljenje vojne moći RS i smekšavanje njenih predstavnika pred nastavak političkih pregovora.
- Usljed loših vremenskih prilika 31. avgusta napadi su privremeno obustavljeni, unatoč tvrdnji zvaničnika NATO-a da njihove letjelice mogu djelovati u svim vremenskim uslovima. Time se pokušala izbjeći eventualna popratna šteta prilikom bombardovanja.

1. septembar 1995.

- NATO napravio pauzu u bombardovanju obezbjedivši uslove za susret Ratka Mladića i komandanta UNPROFOR-a. Na sastanku u Zvorniku, ni nakon 13 sati rasprave, Mladić nije prihvatio sve uslove koji su se odnosili na prestanak napada VRS na sigurne zone, povlačenje artiljerije 20 km od Sarajeva i potpuni prekid neprijateljstava.

2. septembar 1995.

- Komandant UNPROFOR-a Majkl Rouz inicirao otvaranje kopnenih puteva za Sarajevo. U pismu Vladi RS, komandant UNPROFOR-a je naglasio da će cesta preko sarajevskog aerodroma biti otvorena za lokalni civilni saobraćaj bez ikakve kontrole. Predsjednik Skupštine RS Momčilo Krajišnik, koji je kasnije na osnovu tajne optužnice Međunarodnog suda za ratne zločine, uhapšen i deportovan u Hag, upozorio je na teške posljedice ako se ceste otvore bez saglasnosti Srba. UN misija u RBiH zaprijetila da će svaki pokušaj mješanja u saobraćaj prema gradu biti osujećen upotrebom »nesrazmjerne sile«.

3. septembar 1995.

- Otvorene ceste preko aerodroma. Srpske snage nisu ni pokušale otvarati vatru na vozila koja su tog dana saobraćala na relaciji Sarajevo-Hrasnica. Tim činom je uspostavljena direktna kopnena veza Sarajeva i ostalog dijela RBiH čime je prekinuta troipogodišnja opsada glavnog grada.

4. septembar 1995.

- Rok koji je Ratku Mladiću dao komandant mirovnih snaga za obustavu vatre i povlačenje artiljerije istekao je u 23:00 sata. NATO i UN misija konstatovali su da nema pokazatelja o povlačenju srpske artiljerije. S toga je donesena je odluka da se zračni udari nastave.

5. septembar 1995.

- 90 lovačko-bombarderskih aviona NATO-a ponovo je napalo ciljeve u Republici Srpskoj. Na udaru su se našla sva oružja VRS iz kojih je otvarana vatra i oružja koja su po ma kom osnovu predstavljala prijetnju.

6. septembar 1995.

- NATO avijacija proširila je zonu djelovanja bombardujući ciljeve VRS i objekte infrastrukture od južnih do sjevernih granica RBiH uključujući i ciljeve u Bosanskom Brodu na krajnjem sjeveru RBiH. Operacija je tako prerasla u akciju proširenog djelovanja van neposrednog područja opsade, što je u određenim krugovima u UN-u izazvalo izvjesnu dozu zabrinutosti. Sekretarijat UN-a tražio od trupa na terenu da ispitaju može li NATO opravdati bombardovanje zračne luke u Banjaluci.

8. septembar 1995.

- Pod pokroviteljstvom SAD-a RBiH, RH i SRJ potpisale Zajedničku izjavu o dogovorenim osnovnim principima za rješenje konflikta. Principi su podrazumjevali nastavak državno-pravnog kontinuiteta RBiH u međunarodno priznatim granicama, te da će se sastojati od dva entiteta, Federacije BiH i Republike Srpske. Prihvaćen je i omjer unutarnjeg teritorijalnog ustrojstva u odnosu 51% naprema 49%, kako je to predvidjela Kontakt grupa za BiH.

10. septembar 1995.

- Dostignut vrhunac NATO intervencije. Tokom sastanka Mladića i komandanta UNPF-a ispaljeno je 13 krstarećih projektila Tomahawk na sisteme PVO bosanskih Srba u blizini Banjaluke (vojni aerodrom Mahovljani). Ovaj napad izazvao protest Stalne misije Ruske Federacije u UN-u.

13. septembar 1995.

- Počela operacija »Sana 95«. Ovom je operacijom ARBiH oslobodila četiri velika grada, oko 1100 sela, odnosno oko 2920 km2 teritorije. Zaplijenjene su velike količine oružja i opreme: 17 tenkova, 46 oklopnih vozila i transportera, 79 PA topova, 95 topova veće razorne moći, 20 haubica, 205 minobacača.
- Peti korpus Armije RBiH krenuo u kontraofanzivu i ovladao širim rejonom Grmeča.
- Jedinice Petog korpusa ARBiH oslobodile Bosanski Petrovac.
- Ričard Holbruk u Beogradu isposlovao »Okvir za prekid neprijateljstava unutar Sarajeva i cijele zone isključenja«. Okvir ispunjava sve uslove postavljene pred bosanske Srbe. Komanda UNPROFOR-a procjenila da je postignuti okvir dovoljan povod za privremeno obustavljanje zračnih udara.

14. septembar 1995.

- U svom pohodu jedinice Petog korpusa ARBiH oslobodile Ključ. Istovremeno, istočno od Bihaća vode se grčevite borbe za Bosansku Krupu.

17. septembar 1995.

- ARBiH ulazi u Bosansku Krupu. Uslijedio je snažan kontranapad VRS s ciljem vraćanja izgubljenih teritorija, tako da je napredovanje Petog korpusa usporeno. Jedinice VRS bilježe privremene uspjehe kod Ključa. U kontranapadima učestvuju i paravojne

formacije ratnog zločinca Željka Ražnatovića Arkana, no »Srpska dobrovoljačka garda« kod Ključa je potpuno razbijena. Peti korpus odolijeva napadima VRS. Armija RBiH u zonu odgovornosti Petog korpusa uvodi i jedinice s drugih bosanskohercegovačkih područja, pa je inicijativa vraćena na stranu ARBiH.

- Združene jedinice ARBiH pod komandom generala Atifa Dudakovića razbijaju snage bosanskih Srba i oslobađaju Sanski Most. Vojska Republike Srpske nalazi se pred slomom. Nakon oslobađanja Sanskog Mosta glavnina udarnih snaga Armije RBiH kreće na sjever, prema Prijedoru. Ovaj grad nalazi se u poluokruženju ARBiH. Jedinice Armije RBiH i HVO-a napreduju prema Banjaluci.
- U Dejtonu, SAD, dogovoren prekid vatre.

POKOLJI I MASAKRI BOŠNJAKA U BiH TOKOM 1992 DO 1995.

(„*TEŠANJSKI ODGOVOR*" –Odbrana 1992-1995.god. i njene interpretacije, tekst Sakiba Kurtića)

Tako su i događaji iz bliske bosanskohercegovačke prošlosti, iz perioda Odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995., o stravičnim ljudskim stradanjima, Srebrenice, Višegrada, Sarajeva, Foče, Gornjeg Vakufa, Mostara i drugih masakri, pokolji, silovanja, ponižavanja, protjerivanja: pokolj u Bijeljni, ubijeno najmanje 48 civila (1.4.1992.); pokolj u Višegradu, prema procjenama iz Višegrada je protjerano 14.000 Bošnjaka, a Istraživačko-dokumentacioni centar (IDC) registrirao je 1760 žrtava zločina od čega 100-tinjak djece, i smatra se jedan od 10 najvećih pojedinačnih pokolja rata (6.4.1992.); pokolj u Doboju, u nizu ubistava 2314 žrtava rata poginulih i nestalih (period od aprila do oktobra 1992.); masakr u Foči, tokom aprila – jula 1992., nestalo ili smaknuto 2805 osoba (7.4.1992.); masakr u Zvorniku (8.4.1992.); početak opsade Srebrenice, Žepe, Bihaća i Goražda (april 1992.); pokolj u Prijedoru (maj 1992.); pokolj u Zaklopači, malo mjesto u općini Vlasenica u blizini granice sa Srebrenicom, ubijeno 63 muških i ženskih bošnjačkih stanovnika (16.5.1992.); masakr u Sokolinama općina Ilijaš, ubijeno 47 Bošnjaka (14.6.1992.); pokolj u Pakleniku, općina Višegrad, ubijeno 150 muškaraca, žena i djece (15.6.1992.); masakr na Korićanskim stijenama, više od 200 bošnjačkih i hrvatskih civila iz Prijedora strijeljano na Vlašići, preživjeli svjedočili u Hagu (21.8.1992.; masakr u Zenici (13.4.1993.); masakr u Ahmićima, pripadnici HVO ubili 116 osoba (16.4.1993.); pokolj u

Mokronogama, općina Tomislavgrad, ubijeno 9 bošnjačkih civila od strane pripadnika HVO (10.8.1993.); pokolj u Stupnom dolu, pripadnici HVO ubili između 31 i 38 Bošnjaka (23.10.1993.); masakr u Sarajevu, 68 ubijeno 140 ranjeno (5.2.1994.); masakr na Kapiji u Tuzli, granata ubila 71 građanina Tuzle (25.5.1995.); genocid u Srebernici, 8.272 ubijene osobe u nizu masovnih grobnica oko Srbernice i drugih mjesta tog dijela istočne Bosne (11.7. – 22.7.1995.); drugi masakr na Markalama, 37 ubijeno, 90 ranjeno (28.8.1995.), i niz drugih, uz dužni pijetet prema njima, postali predmet njihovog istraživanja i pisanja.

U tom smislu već je, po završetku rata i postdejtonsko vrijeme, svjetlo dana ugledalo znatan broj knjiga koje govore o uzrocima i posljedicama tragičnih zbivaanja na užim ili širim ratom zahvaćenih teritorija, mnogo više nego prethodnih decenija zajedno. Konkretno, pojavio se i znatan broj publikacija, koje sa aspekta monografskog pristupa, daju podatke o stradanjima branilaca BiH, o stradanjima civilnog stanovništva, o ratnim vojnim invalidima, o ratnim štetama, o raseljenim, o izbjeglim, o silovanim, o protjeranim itd.

Potom svakako su publikacije koje imaju karakter opisivanja priprema i organiziranja pružanja otpora agresoru, te sam tok ratnih događaja, borbenih uspjeha jedinica u očuvanju teritorijalnog integriteta BiH I dr.

Istraživanje o broju žrtava koje je dovršeno u junu 2007. godine navodi podatak o između 100 000 i 110 000 žrtava, a broj poznatih žrtava (s punim imenom i prezimenom) je bio 97 207. 89% od svih žrtava su bili muškarci dok su žene činile 10% žrtava. Najveći broj civilnih žrtava je poginuo u početnoj fazi srpsko-crnogorske agresije to jest između maja i avgusta 1992. godine. Pretpostavlja se da je preko 2 miliona stanovnika moralo napustiti svoje domove. Prema najnovijim izvještajima (IDC) u ratu je stradalo oko 94 000 stanovnika, a raseljeno je oko 1,8 miliona.

Po nacionalnosti 64 036 žrtava su bili Bošnjaci, 24 905 su bili Srbi,7788 Hrvati. Većina srpskih (20 690 od 24 905) i hrvatskih (5719 od 7788) žrtava su bili vojnici, dok kod Bošnjaka većinu čine civili (33 403 od 64 036).

Po mjestima smrti najviše žrtava je bilo u dolini rijeke Drine gdje je bilo ubijeno ili poginulo 28 666 ljudi ili 30% od svih žrtava rata, dok se na drugom mjestu nalazi Sarajevo s 14 656 žrtava. Prije rata na području današnje Republike Srpske je živjelo više od 500 000 Nesrba, a nakon rata ih je ostalo samo 20 000.

Sveukupno po službenim podacima od 2,2 milijuna ratnih izbjeglica smatra se da ih se 1 026 692 vratilo u Bosnu i Hercegovinu, a njih 467 297 ih se vratilo u entitet gdje su manjina i to njih 274 965 se vratilo u Federaciju BiH 170 237 u Republiku Srpsku i 22 095 u Distrikt Brčko. Današnju nacionalnu sliku na području Repulike Srpske nam daruje grad Foča poznat po genocidu nad Bošnjacima 1992. godine. Prije rata u gradu je živjelo 22 500 Bošnjaka, a sada ih ima samo 4 000.

Genocid u Srebrenici, koji se dogodio između 11. i 22. jula 1995. godine, podrazumijeva masovna ubistva velikog broja Bošnjaka muškaraca, u rasponu od maloljetnika do staraca, te etničko čišćenje od oko 25 000 ljudi s područja enklave Srebrenice, površine od oko 150 km^2, tokom rata u BiH. Događaj je među najstrašnijima u savremenoj evropskoj povijesti. To je najveći pokolj u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. U njemu je ubijeno preko 8.000 ljudi

HRONOLOGIJA RATNIH DOGAĐAJA NA PODRUČJU OPĆINE TEŠANJ

maj 1990.

- Naredbom najviših organa Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije cjelokupno naoružanje i municija Teritorijalne odbrane povučeno u magacine Jugoslavenske narodne armije, navodno iz bezbjedonosnih razloga. Iz Tešnja je tada izmješteno u kasarnu Ševarlije oko 3500 različitih cijevi. Javnost je ubrzo saznala da to nisu uradile općine sa većinskim srpskim stanovništvom kao što je Trebinje, Kalinovik, Nevesinje, Gacko, Drvar i dr. Time je postignut cilj da se naoruža srpsko, a razoruža bošnjačko i hrvatsko stanovništvo. Ubrzo je i „Šumarija" Teslić naredila golu sječu šuma na dominantnim kotama oko općine Tešanj. Navodno je razlog bio obolijevanje šume, pa je trebalo isjeći šume na padinama koje se spuštaju ka unutrašnjosti tešanjske općine, čime bi se postigao brisani prostor agresoru u fazi našeg okruženja.

- Devedesetih godina je i jednostranački sistem u SFRJ doživio krah. Sredinom decembra 1990. održani su **prvi višestranački izbori** u BiH. Nakon toga u općini Tešanj konstituisana je zakonodana vlast, odnosno Skupština općine Tešanj kao jednodomna, a sastojala se od 50 odbornika. Učešće u toj vlasti osvojile su Stranka demokratske akcije (SDA) sa 30 odbornika, Socijalistička demokratska partija (SDP) sa 7 odbornika, Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) sa 6 odbornika, Savez reformskih snaga (SRS) sa 6 odbornika i Srpska demokratska stranka (SDS) sa 1 odbornikom. Za predsjednika Skupštine općine izabran je dr. Muhamed Članjak, odbornik iz redova SDA.
- Vrlo burno političko previranje u SFRJ na svim nivoima vlasti je vrlo jasno sve više i više pokazivalo namjere velikosrpske politike i njenih aspiracija za stvaranje Velike Srbije, što je uslovilo traženje protumjera za odbranu kroz Patriotsku ligu BiH već od ljeta 1991.god. U tom turbulentnom vremenu 21.11.1991.god. noseći važne dokumente u Sarajevo kao šef kluba zastupnika SDA u državnom Parlamentu BiH, kod Kaknja je pod naletom kamiona smrtno stradao Senad Hodžić koji je bio i prvi predsjednik SDA Tešanj i Načelnik javne bezbjednosti CSB Doboj. To je bila zvanično nesreća, a sasvim je izvjesno da se radilo o dobro režiranom ubistvu jer je Senad H. kao dokazani borac za Bosnu i Hercegovinu i status Muslimana, te jedan od najbližih saradnika Alije Izetbegovića već mnogima velikosrpskim nacionalistima smetao.

4. april 1992.

- Skupština općine Tešanj donosi Odluku o proglašenju neposredne ratne opasnosti na općini što je bilo preteča odluka na najvišem državnom nivou koje su se dogodile dva dana kasnije. Ovaj datum je Odlukom o utvrđivanju značajnih datuma za općinu Tešanj proglašen „Danom otpora fašizmu" i obilježava se kao općinski praznik.

6. april 1992.

- S obzirom na ratna dešavanja u Sloveniji i Hrvatskoj, upade paravojnih formacija, grupa i pojedinaca u RBiH, Skupština Općine Tešanj je na vanrednoj sjednici održanoj 6. aprila 1992. godine donijela Odluku o proglašenju vanrednog stanja na području općine Tešanj. Na sjednici je pored ostalog donesena i Odluka o izvršenju mobilizacije Odreda Teritorijalne odbrane sa pratećim jedinicama i sastavima Teritorijalne odbrane, koji su stavljeni u funkciju očuvanja javnog reda i mira.

Radi odbijanja naređenja opštinskim organima da izvrši mobilizaciju jedinica TO jer iste institucije za to nisu bile nadležne, Skupština smjenjuje komandanta Opštinskog štaba TO Nedžada Hadžiselimovića zajedno sa svim članovima mirnodopskog štaba. Istovremeno, Skupština za novog komandanta imenuje Kemala Brkića, a za Načelnika Općtinskog štaba Nedeljka Mandića, koji dobijaju zadatak da hitno formiraju novi sastav Opštinskog štaba TO i počnu organizovati odbranu.

07. april 1992.

* Provodeći Odluku Skupštine općine Tešanj o smjeni Opštinskog štaba TO, naoružani policajci u jutarnjim satima na vratima Štaba sačekuju članove mirnodopskog sastava Štaba. Oduzimaju im ključeve od svih službenih prostorija, udaljavaju ih iz zgrade i upućuju u upravu Općine da saznaju razloge takvog postupka.

* Novoimenovani komandant i njegov Načelnik istog dana počinju sa aktivnostima na sazivanju i kompletiranju novog sastava Opštinskog štaba TO i organizovanju odbrane.

17. april 1992.

- U stanici javne bezbjednosti Tešanj formiran Manevarski vod policije koji će kasnije činiti jezgro Manevarskog odreda „007“ za specijalne namjene
- Grupa dotadašnjih službenika Službe državne bezbjednosti (DB) u Doboju na prostor opštine Tešanj tajno izvlači pokretni centar veze sa svim radiouređajima za vezu i prisluškivanje koje su stavili u funkciju odbrane. U daljem toku rata ovaj centar je bio od ogromne važnosti za praćenje radio-komunikacija neprijateljskih snaga čime su predviđane njihove namjere, a posebno važna je i činjenica da je ovaj centar veze zadokumentovao načinjene ratne zločine na širem prostoru Doboja.

maj 1992.

- Granatiranjem Sarajeva i u njemu porodilišta 26. maja 1992., ratnim dešavanjima uz rijeku Drinu, agresijom na Doboj kao i drugi slični događaji osvjestili su građane Tešnja da su ugroženi od agresora iz reda srpskog naroda u RBiH, paravojnih formacija iz Srbije uz svesrdnu pomoć JNA. Ubrzo je općinu Tešanj preplavila rijeka prognanika. Općinski izvršni odbor je imenovao Općinski štab za prihvat i zbrinjavanje prognanika. Prognana djeca, žene, stariji i iznemogli preplavili su općinu Tešanj. Najviše ih je bilo iz Doboja i Teslića. Tešanj je postao dio ratne slike na području RBiH. Ratnu sliku su predstavljale blokirane saobraćajnice, telefonske veze, dostava lijekova i iscrpljenje zalihe hrane.
- 3. maj 1992. Hujdur (Hase) Muhamed – Habe prvi je pripadnik Armije Republike Bosne i Hercegovine na području općine Tešanj koji se vodi da je poginuo na početku rata. Smrtno stradao prilikom postavljanja minskog polja na brdu Bandera u Omanjskoj.
- Istog dana dogodio se egzodus izbjeglica iz okupiranog Doboja iz koga je u Tešanj pristiglo na hiljade izbjeglica.
- 4. maj 1992. sa radom otpočela Ratna bolnica Tešanj na čelu sa direktorom dr. Ekremom Ajanovićem
- Općinski štab teritorijalne odbrane Tešanj usljed najnovijih događaja u RBiH, ubrzano formira ratne jedinice, organizuje njihovu obuku i liniju odbrane i već 21.05. donosi Zapovjest za odbranu sa zadatkom organizacije odbrane teritorije općine Tešanj u dužini od oko 110 km i obezbjeđenja komunikacija sa teritorijama Maglaja, Zavidovića, Novog Šehera, Žepča, Zenice i dr.

- U nedostatku hrane, Izvršni odbor je 30. maja 1992. izdao Naredbu o formiranju Logističkog centra Tešanj i formiranju punktova Logističkog centra u Zagrebu, Splitu i Rijeci. Preko Logističkog centra Tešanj i njegovih punktova obezbjeđene su velike količine hrane, odjeće i drugih roba za potrebe stanovništva na području općine Tešanj.
- Otpočelo sa radom Muslimansko dobrotvorno društvo Merhamet na čelu sa dr. Ibrahimom Mehićem.

1. juni 1992.

- Dijelovi općinskih jedinica teritorijalne odbrane u sadejstvu sa snagama aktivne i rezervne milicije Tešanj u rejonu Miljanovaca, odbile artiljerijsko-pješadijski napad neprijatelja na pravcu: Cerovica-Filipovići-Miljanovci, a u tim borbama je smrtno stradao i prvi policajac Čamdžić Fikret.

2. juni 1992.

- Skupština općine Tešanj donijela Odluku o proglašenju ratnog stanja na području općine Tešanj.
- Skupština općine Tešanj formirala Okružni štab teritorijalne odbrane Doboj sa sjedištem u Tešnju. Esad Halilbašić imenovan za komandanta Štaba.

4-8. juni 1992.

- Dijelovi općinskih jedinica teritorijalne odbrane intenzivnim borbenim dejstvima deblokirale putnu komunikaciju kroz Crni Vrh, na pravcu: Tešanj-Crni Vrh-Novi Šeher i dobile svoju prvu bitku u borbi protiv već definisanog agresora.

8. juni 1992.

- Oko 2000 žena i djece sa područja općine Tešanj u organizaciji „Caritasa“, usljed otpočetih snažnih ratnih dejstava konvojem odvezeno u više primorskih mjesta Republike Hrvatske.

18. juni 1992.

- Ratno predsjedništvo općine Tešanj donijelo Odluku o formiranju Prve tešanjske brigade. Za komandanta brigade postavljen Mustafa Cerovac.

20. juni 1992.

- Naredba Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine o proglašenju opće javne mobilizacije na teritoriju Republike BiH.

juli-oktobar 1992.

- Neprijatelj svakodnevno i intenzivno vrši avio-raketiranje i bombardovanje tešanjske teritorije i grada Tešnja usljed čega su nastale velike ljudske žrtve i stradala mnoga materijalna dobra.

27. juli 1992.

- Izvršni odbor Skupštine općine donosi Naredbu o osnivanju petnaestodnevnog informativno-političkog dokumentacionog lista pod nazivom TRN – Tešanjske ratne novine, za čijeg je glavnog i odgovornog urednika postavljen Abdurahman Čolić.

6. septembar 1992.

- Naredba Izvršnog odbora općine Tešanj o maksimalnom ušuru za mljevenje pšenice.

13.09.1992.

- Granata kalibra 122 mm ispaljena iz pravca Jabučić Polja ili Ševarlija, pogodila je srce tešanjske čaršije, prostor pred Domom kulture, i tom prilikom usmrtila petero civilnih osoba, među kojima i dvije učenice. Na licu mjesta poginuli su:
  1. Ajiša (Hasan) Šeremet (r.1950),
  2. Anela (Ramiz) Aličić (r.1975),
  3. Vildana (Kasim) Ćatić (r.1976),
  4. Muhamed (Muharem) Hadžihasić Hamo (r.1948),
  5. Safet (Salih) Mujanović (r.1934).

21-30. septembar 1992.

- Jedinice Prve tešanjske brigade u sadejstvu sa drugim jedinicama Armije Republike BiH, lociranim na području općine, u rejonu Crnog Vrha odbile više neprijateljskih napada.

23-25. septembar 1992.

- Poslije privremenog zauzimanja objekta Čučkova Kosa u rejonu Crnog Vrha od strane agresora, združene jedinice Armije Republike BiH locirane na području općine, aktivnom odbranom i ofanzivnim dejstvima oslobodile privremeno zaposjednuti objekat i vratile agresorske snage na njihove prvobitne položaje.

25. septembar 1992.

- Ofanziva agresora na najdominantniji objekat u rejonu Crnog Vrha – Bandera, sa ciljem presjecanja putne komunikacije Tešanj-Novi Šeher i daljeg napredovanja prema Maglaju je definitivno slomljena. Neprijatelju naneseni značajni gubici. Za odbranu Bandere posebno zaslužan je bio rahmetli Hajrudin Hajdić.

7. oktobar 1992.

- U organizaciji Ratnog predsjedništva općine Tešanj održan sastanak na kojem su prisustvovali predstavnici političke vlasti Općine, vojnih struktura Oružanih snaga Republike BiH sa područja općine i predstavnici privrednih preduzeća s ciljem stavljanja u funkciju odbrane svih ljudskih i materijalnih potencijala općine, nabavljanja naoružanja i provođenje naredbe u općoj mobilizaciji i preispitivanje naredbe o radnoj obavezi.

18. oktobar 1992.

- Agresor izveo iznenadan i snažan artiljerijsko-pješadijski napad na Orašje i Džemilić Planje u rejonu Vrtače-Kicelj. Sukcesivni napadi trajali do kraja novembra 1992**.**
- Ofanziva neprijatelja na prednji kraj odbrane u širem rejonu Kaloševića, Piljužića i Miljanovaca. Združene snage jedinica ARBiH potpomognute snagama Hrvatskog vijeća odbrane slomile su neprijateljsku ofanzivu i odbranile slobodni prostor.

03. novembar 1993.

- Od gelera neprijateljske granate ispaljene iz rejona Husara, u jednom danu i na istom mjestu, vraćajući se iz škole, u ulici Ali-paše Hećimovića u Tešnju, život su izgubile tri učenice srednjoškolke, mlade djevojke, na početku svog života:
  1. Amra (Sakib) Terzić (r.1976),

2. Elvedina (Rasim) Škapur (r.1975),
3. Sanita (Sakib) Ćostović (r.1977).

23. novembar 1992.

- U agresorskoj ofanzivi u rejonu Miljanovaca, na liniji odbrane Komin, jedinice Armije Republike BiH i Hrvatskog vijeće odbrane, u sadejstvu, odbile agresorski napad i zarobile prvi neprijateljski tenk T-55.

24. novembar 1992.

- Jedinice Armije Republike RBiH su u toku konsolidacije linija odbrane u rejonu Komina zarobile neprijateljski oklopni transporter.

30. novembar 1992.

- Na prednjem kraju odbrane Miljanovaca, u rejonu Mujkića, borci Armije RBiH sa prostora Miljanovaca zarobili neprijateljski tenk M-84 koji je dobio popularni naziv Zeko.
- Agresor izveo bezuspješan artiljerijsko – pješadijski napad na Oraš i Džemilić Planje u širem rejonu Bučja.

5. i 6. decembar 1992.

- U Tešnju boravio Komandant 2. Korpusa Željko Knez, kojom prilikom se susreo sa predstavnicima organa civilne vlasti i komandi jedinica Armije RBiH i Hrvatskog vijeća odbrane.

22. decembar 1992.

- Izvršni odbor općine Tešanj donio Program prikupljanja sredstava u inostranstvu za potrebe odbrane općine.

24. decembar 1992.

- Prva tešanjska brdska brigada transformiše se u 202. brdsku brigadu i ulazi u sastav 2. korpusa Armije RBiH

8. mart 1993.

- Ukrupnjavanjem jedinica i sastava u Armiji RBiH na tešanjskoj teritoriji formira se Operativna grupa 7 – Jug u čiji sastav ulaze brigade: 202. bbr., 203. mtbr., 204. bbr., od 15.3 i 207. bbr., te Samostalni bataljon Tešanjka i Protivdiverzantski odred Vitezovi Šije. Za komandanta Operativne grupe postavljen je Mustafa Cerovac, dotadašnji komandant 202. bbr. Dužnost komandanta 202. bbr preuzeo je Sakib Kurtić.

12. mart 1993.

- U ofanzivnim borbenim dejstvima dijelovi jedinica Operativne grupe 7 – jug sa prostora Miljanovaca, oslobađaju objekat Ciganska voda na pravcu Miljanovci – Krnjin.

15. mart 1993.

- Naredbom Komandanta 2. korpusa Armije RBiH formirana 207. bbr. Pousorska ljuta u čiji sastav ulaze jedinice: Drugi bataljon 202. bbr., Odred oružanih snaga Miljanovci i Odred oružanih snaga Kalošević. Za komandanta Brigade postavljen Ismet Avdić, dotadašnji komandant Odreda oružanih snaga Miljanovci.

18. mart 1993.

- VRS počinje ofanzivu na Karuše pod kodnim nazivom »Posljednja šansa« (bitka na ušću). Cilj ofanzive bio je ovladavanje komunikacijom Teslić-Doboj. Operacijom su rukovodili pukovnik VRS Slavko Lisica i četnički vojvoda Vojislav Šešelj (predsjednik Srpske radikalne stranke). U noći između 18 i 19 marta, nakon intenzivne artiljerijske pripreme, VRS sa 10 tenkova i 5 oklopnih transportera kreće u napad na prednji kraj odbrane 203. motorizovane brigade Doboj-Bosna ARBiH. Težište napada je na dubinu naseljenih mjesta Matuzići, Mravići, Kraševo i Lepenica. 19. marta VRS koristi zarobljene civile kao živi štit kako bi postavila pontonski most na rijeci Usora kod motela »Ušće«, ali bezuspješno. VRS međutim uspijeva očistiti teren i postaviti pontonski most na drugoj lokaciji, u rejonu stadiona Makljenovac. Magla je iskorištena za dovođenje oklopno-mehanizovanih jedinica, no kolonu VRS zaustavlja artiljerija 203. motorizovane brigade i 110. HVO (top B15 tzv.ubica tenkova) nanoseći joj velike gubitke. U rejonu Karuša počinje grčevita borba tokom koje ARBiH uspijeva onesposobiti ili uništiti veći broj tenkova i oklopnih transportera VRS. VRS u borbu uvodi avijaciju i borbene helikoptere tipa Gazela, koji iz rejona Pridjela i Ševarlija u više od 50 navrata raketiraju vojne ali i civilne ciljeve pokušavajući unijeti paniku među stanovništvo i vojnike ARBiH. Na pojedinim mjestima borba se vodi prsa u prsa, a VRS pored 10 tenkova i 5 oklopnih transportera, od kojih je većina uništena u bliskoj protivoklopnoj borbi na Karušama, uvodi nove tenkove i oklopne transportere. ARBiH potisnuta je na 150 do 200 metara od prve linije fronta. Komanda 203. motorizovane brigade i »Operativne grupe Doboj-jug«, kojom komanduje Mustafa Cerovac, u borbu uvode svježe snage iz 204. brdske brigade i protivoklopno odjeljenje 110. brigade HVO Usora. ARBiH preuzima inicijativu i potiskuje VRS sa dostignutih položaja. Bitka na Ušću je jedan od najtežih poraza VRS u prve dvije godine rata. ARBiH je izgubila šest boraca dok je VRS imala oko 140 poginulih vojnika, 8 uništenih tenkova i 3 oklopna transportera.

20. mart 1993.

- U rejonu Oraš i Džemilić Planje na pravcu Kicelj-Vrtače-Bučje, jedinice 202. bbr. odbile snažan pješadijski i artiljerijsko-raketni napad neprijatelja čiji je cilj bio da u prvoj fazi ofanzive ovladaju platoom zvani Mešćema radi presijecanja teritorije općine na dva dijela. Sistem „klackalice“, naizmjeničnih udara na Karušama i u rejonu Oraš i Džemilić Planja, doživio je potpuni neuspjeh.

15. april 1993.

- Naređenjem Načelnika štaba Vrhovne komande Armije Republike BiH 202. bbr. dobija počasni naziv Slavna.

25. april 1993.

- Naređenjem komandanta 2. korpusa Armije RBiH 202. Slavna brigada dobija epitet Garava.

23. maj 1993.

- Dijelovi jedinica Operativne grupe 7-Jug sa prostora Kaloševića i Miljanovaca, u rejonu Kaloševića, oslobađaju neprijateljsko uporište Miljevac.

25. maj 1993.

- Dijelovi jedinica Operativne grupe 7-Jug u rejonu Mrkotića, oslobađaju objekte: Lijepo Brdo, Stijakovac i Krst, čime je znatno poboljšana taktička pozicija.

28. maj 1993.

- Ratno predsjedništvo općine Tešanj daje saglasnost JP Pobjeda Tešanj i obavezuje ga da, usljed pojačanih agresorskih dejstava, isporučuje sva materijalna sredstva Operativnoj grupi 7-Jug koja su u funkciji odbrane općine i Republike BiH.

24. juni 1993.

- Dolazi do savezništva između agresorskih snaga i 111. xp brigade Hrvatskog vijeća odbrane iz Žepča kojim se neprijateljske jedinice 1. teslićke brigade upuštaju u teritorij Novog Šehera, a tešanjski prostor dovodi u najviši stepen neprijateljskog okruženja-potpunu opsadu.

28. juni 1993.

- Združene jedinice Operativne grupe 7-Jug, u toku uspostavljanja linija odbrane u pravcu Novog Šehera, u rejonu Ošve-Srgovi, poslije iscrpljujućih borbi, zaposjele objekat Mala Bandera tt 571, čime su stvoreni sigurnosni uslovi za korištenje putne komunikacije Tešanj-Ošve-Maglaj.

1. juli 1993.

- 111. brigada HVO-a iz Žepča napada jedinice ARBiH u Novom Šeheru.

8. juli 1993.

- U ranim jutarnjim satima tog vrelog četvrtka desila se u Kraševu « Krvava žetva », kada su od ispaljene agresorske granate iz pravca Putnikova brda živote izgubili :
  1. Nasiha (Husein) Ahmetlić (r.1940),
  2. Fatima (Đulaga) Begić (r.1947),
  3. Fata (Ibrahim) Dubravac (r.1948),
  4. Mevlida (Bećir) Dubravac (r.1954),
  5. Redžo (Mehmed) Dubravac (r.1943),
  6. Fatima (Avdo) Ramić (r.1935),
  7. Mustafa (Ahmet) Ramić (r.1963).

17.juli 1993.

- Od neprijateljske granate ispaljene sa jednog od agresorskih, ozrenskih artiljerijskih vatrenih položaja pred kućom bračnog para Šemse i Šemse Omića, smrtno je stradalo šest osoba :
  1. Kada (Sulejman) Hasanić (r.1939),
  2. Ajiša (Emin) Klinčević (r. 1951),
  3. Šemsa (Emin) Omić (r.1960),
  4. Jasmin (Ismet) Omić (r.1957),
  5. Šemso (Salih) Omić (r.1958),
  6. Ema (Sulejman) Rakman (r.1940).

23. juli 1993.

- Formiran Centar službi bezbjednosti Doboj sa sjedištem u Tešnju. Za vršioca dužnosti Načelnika Centra imenovan Šemsudin Mehmedović.

03.avgust.1993.

- Razorna raketa „Zemlja-zemlja“, tipa Luna, prema provjerenim obavještajnim podacima upućena sa raketnog lansera iz rejona Ljeskove vode (nalazi se na putnoj komunikaciji Stanovi-Prnjavor) je uzdrmala cijeli uži dio grada. Mnoge su zgrade djelimično oštećene, a kod stadiona TOŠK-a pet mladića izgubilo je živote. Jedan od njih (Hamzalija Kovačević, r.1976.) je bio branitelj na prvoj borbenoj liniji. Tog dana su zajedno izgubili živote dva sina Ejuba Hotića i Zinete, Elvir (1973) i Ibrahim (1975). Od gelera smrtno su stradali i Senad (Salih) Brka (1976), Samir (Sead) Demirović (1977).

10. avgust 1993.
* Izvršena je reorganizacije policije pri čemu je formiran Centar službi bezbjednosti (CSB) Doboj sa sjedištem u Tešnju, a za Načelnika imenovan Šemsudin Mehmedović. Istom reorganizacijom je manevarski Odred policije 007 reorganizovan u jedinicu specijalne namjene "Bosna 4".

13. avgust 1993.
- U fazi taktičkog poboljšanja linije odbrane ofanzivnim dejstvom jedinice 207. bbr na prednjem kraju odbrane Miljanovaca, oslobađaju rejon Filipovića.

21. avgust 1993.
- U pokušaju neprijatelja da vrati izgubljeni rejon Filipovića, pripadnici jedinica 207. Bbr. zarobljavaju neprijateljski tenk M-48 kojem daju ime Sultan.

24.avgust.1993.
- Tokom devetomjesečne opsade Tešnja u konstantnim i neselektivnim granatiranjima, u Karadaglijama, ispred porodične kuće, nastradala je porodica Halvadžić, gdje su se zatekli i članovi porodice Hajrić:
  1. Ajka (Sulejman) Hajrić (r.1950),
  2. Hanifa (Pašo) Halvadžić (r.1936),
  3. Maid (Zehno) Halvadžić (r.1990.),
  4. Mufida (Kasim) Halvadžić (r.1969.),
  5. Salko (Mujo) Hajrić (r.1984.),
  6. Himzo (Sulejman) Halvadžić (r.1938.).

26. septembar 1993.
- U rejonu Ošve-Srgovi, na pravcu Novi Šeher, združene jedinice Operativne grupe 7-Jug, oslobodile objekat Borik t 503 i znatno poboljšale taktičku poziciju na tom pravcu.

6. oktobar 1993.
- Ratno predsjedništvo općine Tešanj upućuje pismo Ministarstvu inostranih poslova RBiH, Ministarstvu unutarašnjih poslova RBiH, Vrhovnoj komandi Armije RBiH i Komandi 2. korpusa Armije RBiH kojim traži da se akcija Padobran nastavi jer je to jedini način preživljavanja na tešanjskom prostoru.

14. decembar 1993.
- Predsjednik Predsjedništva RBiH donodi Naredbu kojom 202. Slavna brdska Garava brigada dobija najveći počasni naziv Viteška.
- Odlukom Predsjedništva RBiH 207. bbr. Pousorska ljuta dobija počasni naziv Slavna.

11. januar 1994.

- Načelnik Centra službi bezbjednosti Doboj, postupajući po Naredbi ministra MUP-a Republike BiH formirao Odred policije za specijalne namjene. Pripadnici ovog Odreda kao i dotadašnjeg Odreda 007 su pored svojih redovnih zadataka, više puta i u kontinuitetu, neposredno učestvovali u borbenim dejstvima na širem tešanjskom ratištu - u zoni odgovornosti Operativne grupe 7-Jug.

12. januar-12.februar 1994.

- Odbijeno više kombinovanih artiljerijsko-pješadijskih napada naprijateljskih jedinica: 1. Teslićke brigade i 111. xp HVO brigade na južnom dijelu fronta iz pravca Novog Šehera.

19. mart 1994.

- Kao posljedica potpisivanja Vašingtonskog sporazuma dolazi do izvlačenja agresorskih snaga iz novošeherskog i žepačkog prostora i deblokade zone odgovornosti Operativne grupe 7-Jug - tešanjsko - maglajskog slobodnog teritorija.

26. mart 1994.

- Združene jedinice Operativne grupe 7-Jug oslobodile su privremeno zauzete objekte od strane agresora: Kužno groblje, Trešnjev panj i Staje, čime su stvorene taktičke pretpostavke za oslobađanje objekta Zmajevac.

21. april 1994.

- Predsjednik Predsjedništva Republike BiH Alija Izetbegović posjetio općinu Tešanj i jedinice Operativne grupe 7-Jug. Susreo se sa predstavnicima političke i izvršne vlasti u Općini, sa komandnim kadrom ratnih jedinica i privrednicima općine Tešanj.

12. maj 1994.

- Naređenjem komandanta Operativne grupe 7-Jug formirana 277. bbr. u čiji sastav su ušli Samostalni bataljon Tešanjka, Protivdiverzantski odred Vitezovi Šije i dijelovi Drugog bataljona 202. Slavne brdske brigade. Za komandanta brigade postavljen je Mehmed Krkalić Medo, dotadašnji komandant Samostalnog odreda Tešanjka.

Druga polovina maja 1994.

- Dijelovi jedinica Operativne grupe 7-Jug učestvovale u ofanzivnim borbenim dejstvima u sastavu združenih jedinica 3. korpusa na vozućkom ratištu.

23. maj 1994.

- Združene jedinice Operativne grupe 7-Jug oslobodile objekat Zmajevac, Omahića njive, Bezimeni Vis, Jasikova ravan i Preliva.

12. juli 1994.

- Nakon potpisivanja Bečkog i Vašingtonskog sporazuma Parlament FBiH donosi Ustav u kome su propisani i utvrđeni načini i rokovi za konstituisanje prijelaznih općinskih organa. Skupština Općine Tešanj konstituiše se u Prijelazno općinsko vijeće Tešanj, odbornici postaju vijećnici.

- Istog dana je Parlament donio odluku o formiranju grupe za formiranje Zeničko-dobojskog kantona koju su činili: Bedrudin Salčinović, Franjo Bratić, Šefik Zvekić, Šemsudin Mehmedović i još jedno lice(?) iz Vareša.
- Na prvoj konstitutivnoj sjednici Prijelaznog općinskog vijeća Tešanj za predsjednika je izabran Berzad Vilašević, dipl.ing.maš. zaposlen u JP „Pobjeda“. Za Prijelaznog općinskog načelnika izabran je Fuad Šišić, dipl.ing.maš., do tada na dužnosti pomoćnika komandanta za moral u 372. viteškoj brdskoj „Garavoj“brigadi, koji preuzima funkciju i ovlaštenja ranijeg Izvršnog odbora.

10. oktobar 1994.

- Jedinice 202. Viteške brdske brigade oslobodile objekat Husar.

24. novembar 1994.

- Odlukom Predsjednika Predsjedništva RBiH 207. Slavna brdska brigada Pousorska ljuta dobija najviši počasni naziv Viteška.

25. januar 1995.

- Transformacijom jedinica u Armiji RBiH od jedinica i sastava Operativne grupe 7-Jug formira se 37. divizija KoV. Za komandanta 37. divizije postavljen brigadir Nedžad Ajnadžić, a za načelnika Štaba major Sakib Kurtić. Komandant Operativne grupe 7-Jug Mustafa Cerovac je anažovan u Generalštabu Armije RBiH.

3. februar 1995.

- Naređenjem komandanta 37. divizije KoV preformiranjem 277. bbr. formirana 375. Oslobodilačka brigada u čiji sastav su ušle, osim 277. bbr. po jedna četa iz 202. Viteške bbr., 203. Slavne mtbr., 204. Slavne bbr i 207. Slavne bbr. Za komandanta brigade postavljen Mirsad Ahmić.

15. aprila 1995.

- Povodom 15. aprila – Dana Armije Republike Bosne i Hercegovine, izvedena ratna smotra i defile jedinica Armije RBiH iz zone odgovornosti 37. divizije KoV i MUP-a, kojoj su prisustvovali mnogi građani i predstavnici organa civilne vlasti i pretpostavljenih komandi.

15. juni do 24. juli 1995.

- 375. Oslobodilačka brigada i dijelovi jedinica 37. divizije KoV sadejstvuju u borbenim dejstvima združenih jedinica Armije RBiH na Čemerskoj planini sarajevskog ratišta.

21. avgust-16.septembar 1995.

- 375. Oslobodilačka brigada i dijelovi jedinica 37. divizije KoV sadejstvuju u ofanzivnim borbenim dejstvima jedinica 2. i 3. korpusa Armije RBiH na vozućkom ratištu u oslobađanju Vozuće i dijelova ozrenskog prostora.
- 21. avgust 1995. Za novog komandanta 37. divizije postavljen pukovnik Ekrem Alihodžić. Dotadašnji komandant Nedžad Ajnadžić preuzeo dužnost komandanta 1. korpusa Armije RBiH.

2. oktobar 1995.

- Dužnost novog načelnika Štaba 37. divizije preuzeo major Ismet Avdić.

8. oktobar 1995.

- Zločinački agresorska avijacija, usprkos zabrani letova i neposredno pred primirje koje je prethodilo dejtonskim pregovorima, naredbom bolesnih umova iz Banja Luke, u nisko brišućem letu, izvršila avio-raketiranje naselja Tešanjka, usljed čega je stradalo osam nedužnih civilnih žrtava, šestero djece, dvije starije osobe i jedan branitelj iz prvih borbenih redova:
  1. Sabira (Sead) Bekrić (r.1985),
  2. Lejla (Muharem) Ćostović (r.1987),
  3. Jasmin (Juso) Hrvić (r.1984),
  4. Zejna (Aljo) Babajić (r.1952),
  5. Ibro (Mustafa) Silajdžić (r.1927),
  6. Nihada (Nedžad) Čabrić (r.1978),
  7. Haris (Salih) Skula (r.1988.),
  8. Fuad (Fikret) Makarević (r.1972),
  9. Jasmin (Kemal) Zajmović (r.1984).

  Istog dana u širem rejonu Crnog vrha (Čučkova kosa) vođena borbena dejstva združenih snaga ABiH i policije u kojima je kao komandir policijskih snaga ranjen Adem Omahić i još jedan policajac.

20. oktobar-19. novembar 1995.

- 375. Oslobodilačka brigada, dijelovi jedinica 37. divizije KoV i specijalna jedinica policije "Bosna 4" angažovane u zoni odgovornosti 5. korpusa Armije RBiH u rejonu Sanskog Mosta.

Zbog ratnog stanja u Republici Bosni i Hercegovini, Skupština opštine Tešanj na sjednici održanoj dana [illegible] godine donijela je

O D L U K U

O PROGLAŠENJU RATNOG STANJA NA PODRUČJU OPŠTINE [illegible]

Član 1.

Proglašava se ratno stanje na području opštine Tešanj.

Član 2.

[illegible] za odbranu obavezuju se na [illegible] u skladu sa planovima odbrane.

Član 3.

Svi ljudski i materijalni potencijali u Opštini [illegible] se u funkciju odbrane.

Član 4.

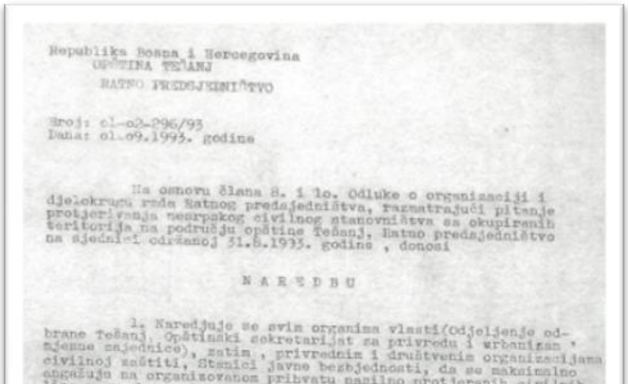

Republika Bosna i Hercegovina
OPŠTINA TEŠANJ
RATNO PREDSJEDNIŠTVO

Broj: o1-o2-296/93
Dana: o1.o9.1993. godine

Na osnovu člana 8. i 1o. Odluke o organizaciji i djelokrugu rada Ratnog predsjedništva, razmatrajući pitanje protjerivanja nesrpskog civilnog stanovništva sa okupiranih teritorija na području opštine Tešanj, Ratno predsjedništvo na sjednici održanoj 31.8.1993. godine , donosi

N A R E D B U

1. Naredjuje se svim organima vlasti(Odjeljenje odbrane Tešanj, Opštinski sekretarijat za privredu i urbanizam, mjesne zajednice), zatim , privrednim i društvenim organizacijama civilnoj zaštiti, Stanici javne bezbjednosti, da se maksimalno angažuju na organizovanom prihvatu nasilno protjeranih [illegible]

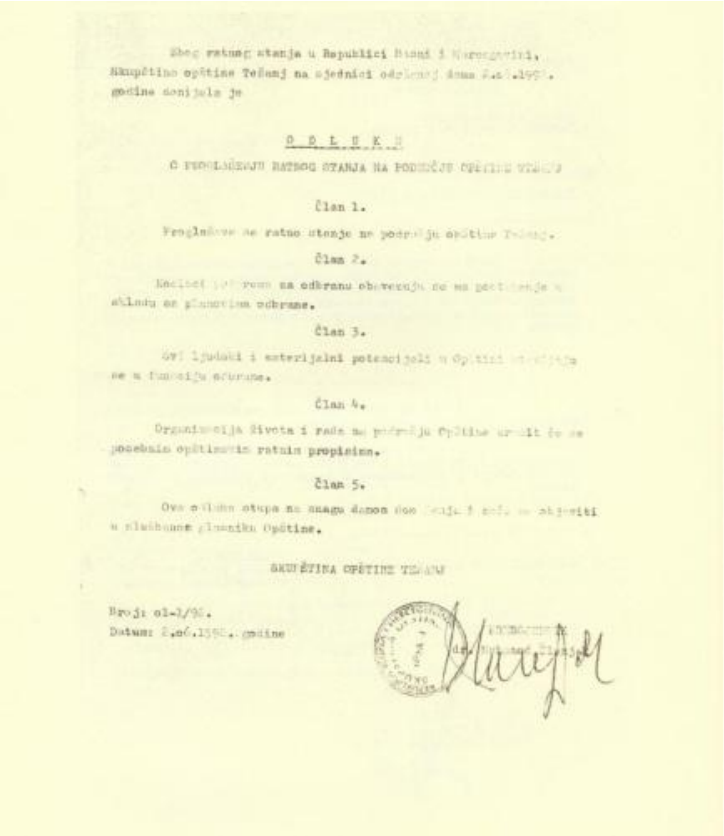

Zbog ratnog stanja u Republici Bosni i Hercegovini, Skupština opštine Tešanj na sjednici održanoj dana [illegible].199[illegible]. godine donijela je

O D L U K U

O PROGLAŠENJU RATNOG STANJA NA PODRUČJU OPŠTINE TEŠANJ

Član 1.

Proglašava se ratno stanje na području opštine Tešanj.

Član 2.

[illegible] za odbranu obavezuju se na [illegible] u skladu sa planovima odbrane.

Član 3.

Svi ljudski i materijalni potencijali u Opštini [illegible] se u funkciju odbrane.

Član 4.

Organizacija života i rada na području Opštine urediti će se posebnim opštinskim ratnim propisima.

Član 5.

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i [illegible] objaviti u službenom glasniku Opštine.

SKUPŠTINA OPŠTINE TEŠANJ

Broj: 01-1/92.
Datum: [illegible].06.1992. godine

PREDSJEDNIK
dr. [illegible]

Odluka Skupštine općine Tešanj o proglašenju ratnog stanja i
Odluka o proglašenju opšte mobilizacije na području opštine Tešanj
(Izvorni dokumenti se nalaze u spomen – sobi)

Naredba Ratnog predsjedništva općine Tešanj za organizovani prihvat nasilno protjeranih lica od 1.09.1993.

U nedostatku hrane, Izvršni odbor je 30. maja 1992. izdao Naredbu o formiranju Logističkog centra Tešanj i formiranju punktova Logističkog centra u Zagrebu, Splitu i Rijeci. Preko Logističkog centra Tešanj i njegovih punktova obezbjeđene su velike količine hrane, odjeće i drugih roba za potrebe stanovništva na području općine Tešanj.

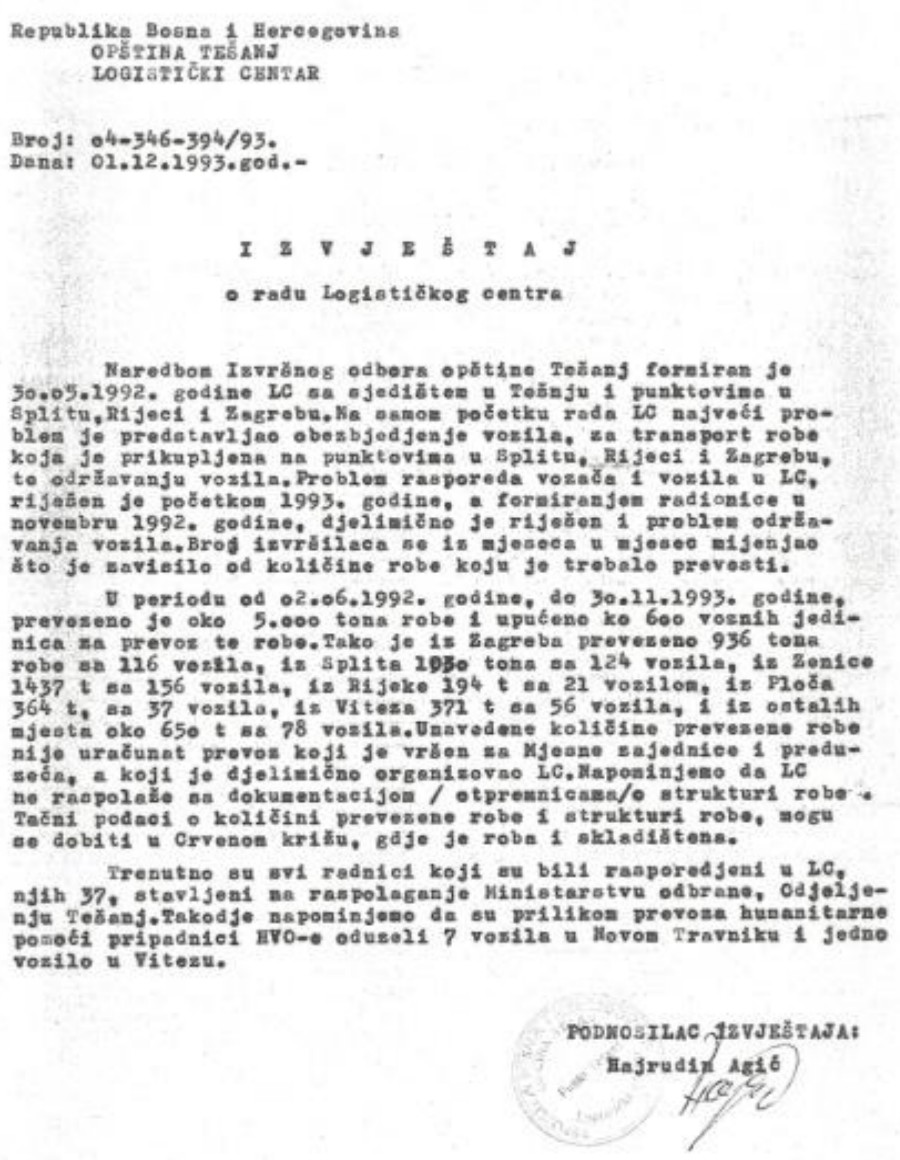

Republika Bosna i Hercegovina
OPŠTINA TEŠANJ
LOGISTIČKI CENTAR

Broj: o4-346-394/93.
Dana: 01.12.1993.god.-

I Z V J E Š T A J

o radu Logističkog centra

Naredbom Izvršnog odbora opštine Tešanj formiran je 3o.o5.1992. godine LC sa sjedištem u Tešnju i punktovima u Splitu, Rijeci i Zagrebu. Na samom početku rada LC najveći problem je predstavljao obezbjedjenje vozila, za transport robe koja je prikupljena na punktovima u Splitu, Rijeci i Zagrebu, te održavanju vozila. Problem rasporeda vozača i vozila u LC, riješen je početkom 1993. godine, a formiranjem radionice u novembru 1992. godine, djelimično je riješen i problem održavanja vozila. Broj izvršilaca se iz mjeseca u mjesec mijenjao što je zavisilo od količine robe koju je trebalo prevesti.

U periodu od o2.o6.1992. godine, do 3o.11.1993. godine, prevezeno je oko 5.ooo tona robe i upućeno ko 6oo voznih jedinica za prevoz te robe. Tako je iz Zagreba prevezeno 936 tona robe sa 116 vozila, iz Splita 1030 tona sa 124 vozila, iz Zenice 1437 t sa 156 vozila, iz Rijeke 194 t sa 21 vozilom, iz Ploča 364 t, sa 37 vozila, iz Viteza 371 t sa 56 vozila, i iz ostalih mjesta oko 65o t sa 78 vozila. Unavedene količine prevezene robe nije uračunat prevoz koji je vršen za Mjesne zajednice i preduzeća, a koji je djelimično organizovao LC. Napominjemo da LC ne raspolaže sa dokumentacijom / otpremnicama/o strukturi robe. Tačni podaci o količini prevezene robe i strukturi robe, mogu se dobiti u Crvenom križu, gdje je roba i skladištena.

Trenutno su svi radnici koji su bili raspoređjeni u LC, njih 37, stavljeni na raspolaganje Ministarstvu odbrane, Odjeljenju Tešanj. Takodje napominjemo da su prilikom prevoza humanitarne pomoći pripadnici HVO-a oduzeli 7 vozila u Novom Travniku i jedno vozilo u Vitezu.

PODNOSILAC IZVJEŠTAJA:
Hajrudin Agić

Izvještaj o radu Logističkog centra od 1. decembra 1993.

ŠKOLSKE PRILIKE U OPĆINI TEŠANJ 1992-1995. GODINE

Septembra 1991. godine u svim osnovnim i srednjim školama općine Tešanj počela je školska godina 1991/92. Učenici i nastavnici nisu ni slutili da tu školsku godinu neće završiti regularno. Naime, zbog agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu aprila 1992. godine, općinu

Tešanj zahvatio je val izbjeglica koje su bježale ispred agresora. U nedostatku odgovarajućeg smještajnog prostora, škole su postale kolektivni centri za prihvat hiljada protjeranih ljudi iz Doboja, Teslića, Dervente i drugih krajeva Republike Bosne i Hercegovine. Početkom maja 1992. nastavni proces u školama je prekinut, a prosvjetni radnici zajedno sa pripadnicima Civilne zaštite bili su angažovani na organizaciji prihvata izbjeglica i pružanju pomoći, kao i stalnim dežurstvima s ciljem očuvanja školske imovine.

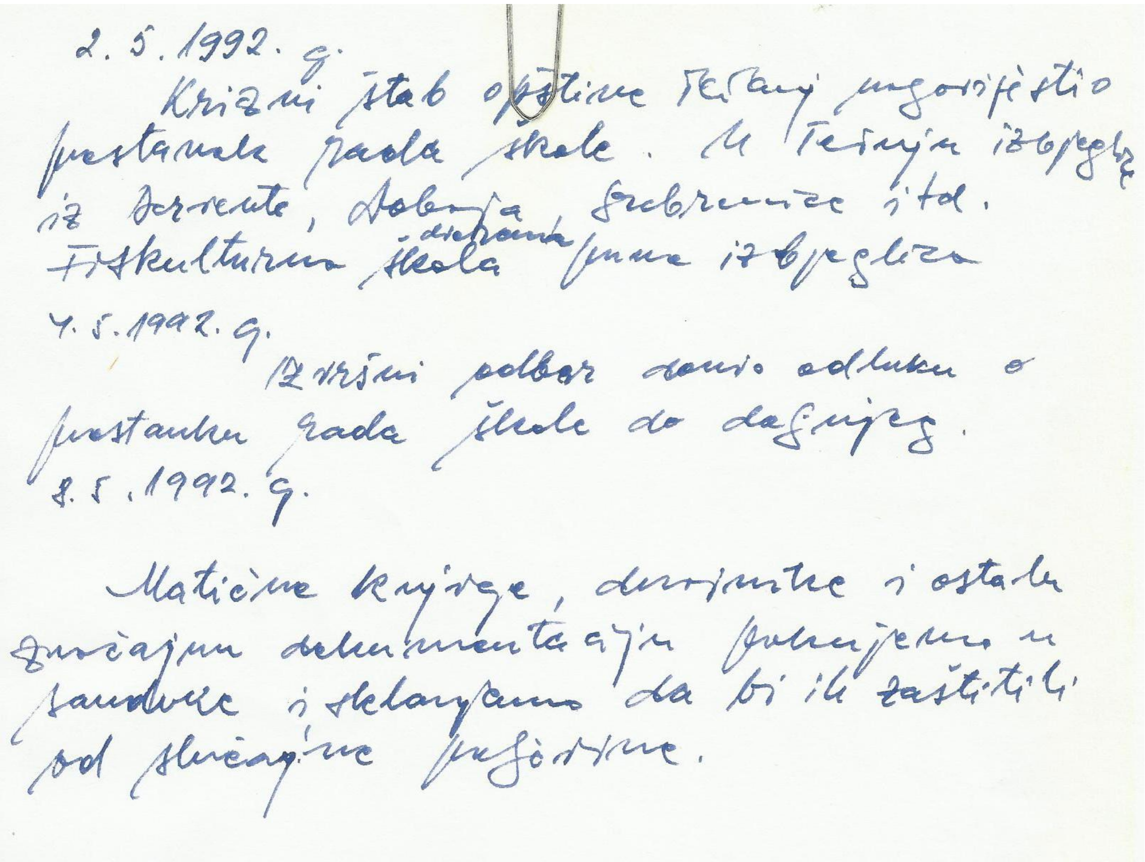

Iz Ljetopisa Osnovne škole Huso Hodžić maja 1992.

2.5.1992. g.

Krizni štab opštine Tešanj nagovjestio prestanak rada škole. U Tešnju izbjeglice iz Dervente, Doboja, Srebrenice itd. Fiskulturna dvorana škole prima izbjeglice.

4.5.1992. g.

Izvršni odbor škole donio odluku o prestanku rada škole do daljnjeg.

8.5.1992. g.

Matične knjige, i ostala značajna dokumentacija pokupljena u sanduke i sklonjena da bi ih zaštitili od slučajne paljevine.

Predsjedništvo RBiH je 15. maja 1992. donijelo Uredbu sa zakonskom snagom o završetku nastave u školskoj 1991/92. godini za sve školske ustanove. Učenicima su priznate postojeće ocjene i svi su s uspjehom završili polazni razred. Za narednu školsku godinu odlučeno

je da će početi tek kada se steknu uslovi za normalno odvijanje nastave i rad školskih ustanova. Time je školska godina 1991/92. na području općine Tešanj završena ranije.

Srijeda, 20. maja 1992. SLUŽBENI

63

Na osnovu Amandmana LI tačka 5. stav 3. na Ustav Republike Bosne i Hercegovine i tačke III Odluke o proglašenju neposredne ratne opasnosti (»Službeni list SRBiH«, broj 1/92), Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na prijedlog Vlade Republike Bosne i Hercegovine, d o n o s i

UREDBU

SA ZAKONSKOM SNAGOM O ZAVRŠETKU NASTAVE U ŠKOLSKOJ 1991/92. GODINI U OSNOVNIM, SREDNJIM I VIŠIM ŠKOLAMA, FAKULTETIMA I UMJETNIČKIM AKADEMIJAMA U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI

Član 1.

S obzirom na trajanje agresije i terorizma protiv Republike Bosne i Hercegovine prekida se i završava nastava u školskoj 1991/92. godini u svim osnovnim i srednjim školama u Republici Bosni i Hercegovini sa 15. majem 1992. godine.

Učenicima osnovnih i srednjih škola u Republici Bosni i Hercegovini priznaje se završen razred odnosno obrazovanje koji su pohađali u školskoj 1991/92. godini i to u skladu sa uspjehom postignutim do momenta prekida nastave.

Svim učenicima koji imaju ocjenu nedovoljan (1) iz nastavnih predmeta utvrđuje se prolazna ocjena dovoljan (2) iz tih predmeta i u skladu sa tim odgovarajući opšti uspjeh.

Do 15. juna 1992. godine osnovne i srednje škole dužne su omogućiti učenicima podizanje svjedočanstava o završenom razredu odnosno obrazovanju.

Nastavno gradivo i programski sadržaj koji nisu realizovani u školskoj 1991/92. godini, realizovaće se u izostalom obimu u sklopu narednog višeg razreda za sve učenike od I do VII razreda osnovne škole odnosno od I do III razreda srednje škole, kao jedinstveno gradivo odnosno programski sadržaji tog razreda. Za učenike završnih razreda osnovne i srednje škole u zavisnosti od uslova i mogućnosti mogu se organizovati konsultacije i nakon toga izvršiti podjela svjedočanstava i diploma.

Član 2.

Prekida se i završava nastava ljetnjeg semestra u školskoj 1991/92. godini na višim školama, fakultetima i umjetničkim akademijama u Republici Bosni i Hercegovini sa 15. majem 1992. godine.

Studentima visokoškolskih ustanova priznaju se sve obaveze koje proizilaze u izvršavanju nastave odgovarajućih studija iz prethodnog stava.

Ispiti na visokoškolskim ustanovama, s obzirom na trajanje agresije i terorizma protiv Republike Bosne i Hercegovine dok traju takve okolnosti mogu se obavljati u narednom periodu prema Uputstvu Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu, o ispitnim terminima, vremenu i mjestu održavanja ispita, koristeći više ispitnih rokova.

Nastavno gradivo i programski sadržaji koji nisu realizovani u školskoj 1991/92. godini u okviru nastave ljetnjeg semestra, realizovaće se u izostalom obimu u sklopu narednog višeg semestra odnosno godine studija za sve studente kao jedinstveno gradivo odnosno programski sadržaji tog studija.

Član 3.

Upis učenika u osnovne i srednje škole i studenata na visokoškolske ustanove u narednu školsku godinu, zatim organizacija prijemnog ispita u gimnazije odnosno kvalifikacionog ispita za upis na visokoškolske ustanove izvršiće se kada se steknu uslovi za njihovo organizovanje.

Član 4.

Usljed prijevremenog završetka ove školske godine, naredna školska 1992/93. godina započeće kada se steknu uslovi za normalno odvijanje nastave i rad svih osnovnih, srednjih i viših škola, fakulteta i umjetničkih akademija u Republici BiH.

Član 5.

Sve osnovne i srednje škole i visokoškolske ustanove dužne su da u okviru svojih mogućnosti obezbijede čuvanje i sigurnost propisane školske dokumentacije i evidencije.

Član 6.

Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu Republike Bosne i Hercegovine i izvršni organi svih skupština opštine u Republici dužni su da izvrše neposrednu kontrolu provođenja pojedinih odredaba iz ove odluke u svim osnovnim i srednjim školama i visokoškolskim ustanovama.

Član 7.

Vlada Republike Bosne i Hercegovine na prijedlog Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu utvrdiće da li su se stekli uslovi iz čl. 3. i 4. ove uredbe i obavijestiti nadležne organe i obrazovne institucije u Republici Bosni i Hercegovini.

Član 8.

Dok se ne steknu uslovi iz člana 7. ove uredbe neće se primjenjivati odredbe Zakona o osnovnoj školi, Zakona o srednjoj školi i Zakona o univerzitetu (»Službeni list SRBiH«, broj 39/90) koje nisu u skladu sa odredbama ove uredbe a odnose se na završetak nastave, zaključivanje ocjena, izdavanje svjedočanstava i diploma, ispitnih rokova, upis učenika i studenata i početak školske godine.

Član 9.

Ova uredba stupa na snagu odmah i objaviće se u »Službenom listu RBiH«.

PR. br. 1166/92
15. maja 1992. godine
Sarajevo

Predsjednik
Predsjedništva RBiH
Alija Izetbegović, s. r.

Uredba Predsjedništva RBiH sa zakonskom snagom o završetku nastave u školskoj 1991/92. godini u osnovnim, srednjim i višim školama, fakultetima i umjetničkim akademijama u Republici Bosni i Hercegovini donesena 15. maja 1992., a objavljena u Službenom listu RBiH 20. maja 1992.

Osnovne škole	Broj učenika	Broj odjeljenja	Broj izvršilaca		
			nastavnika	ostali	svega

Huso Hodžić Tešanj	1.263	44	60	8	68
Rešad Kadić Krndija	826	26	39	7	46
Džemal Bijedić Miljanovci	769	26	37	6	43
Abdulvehab Ilhamija Kalošević	582	19	30	5	35
Vuk Karadžić Vitkovci, sada u sastavu Republike Srpske	378	14	21	4	25
10. septembar Medakovo	665	23	32	6	38
Ivan Frano Jukić Jelah, sada 1. mart	1.270	38	57	10	67
Gazi Ferhad-beg Jablanica	538	19	27	4	31
Mustafa Mulić Šije	452	17	26	5	31
Kulin ban Tešanjka	845	29	42	7	49
U K U P N O	**7.634**	**256**	**371**	**62**	**433**

Školska mreža, brojno stanje učenika i radnika u osnovnim školama na području općine Tešanj školske 1991/92.

U srednjoškolskom centru Musa Ćazim Ćatić školsku godinu 1991/92. završilo je 1.075 učenika razvrstanih u 32 odjeljenja. Navedene školske godine postojale su 4 struke i 10 zanimanja.

Završetkom školske 1991/92. godine drastično je smanjen nastavni kadar. Uzrok ovoj pojavi leži u odlasku prosvjetnih radnika srpske i crnogorske nacionalnosti, muški dio prosvjetne populacije uzeo je učešća u odbrani RBiH, dok je ženski zajedno sa djecom otišao u izbjeglištvo širom Evrope. Školski objekti su postali kolektivni centri za prihvat izbjeglica ili su mobilisani za potrebe ARBiH.

Izbjeglice iz Doboja smještene u učionice Osnovne škole Huso Hodžić u Tešnju. Preuzeto iz Ljetopisa škole.

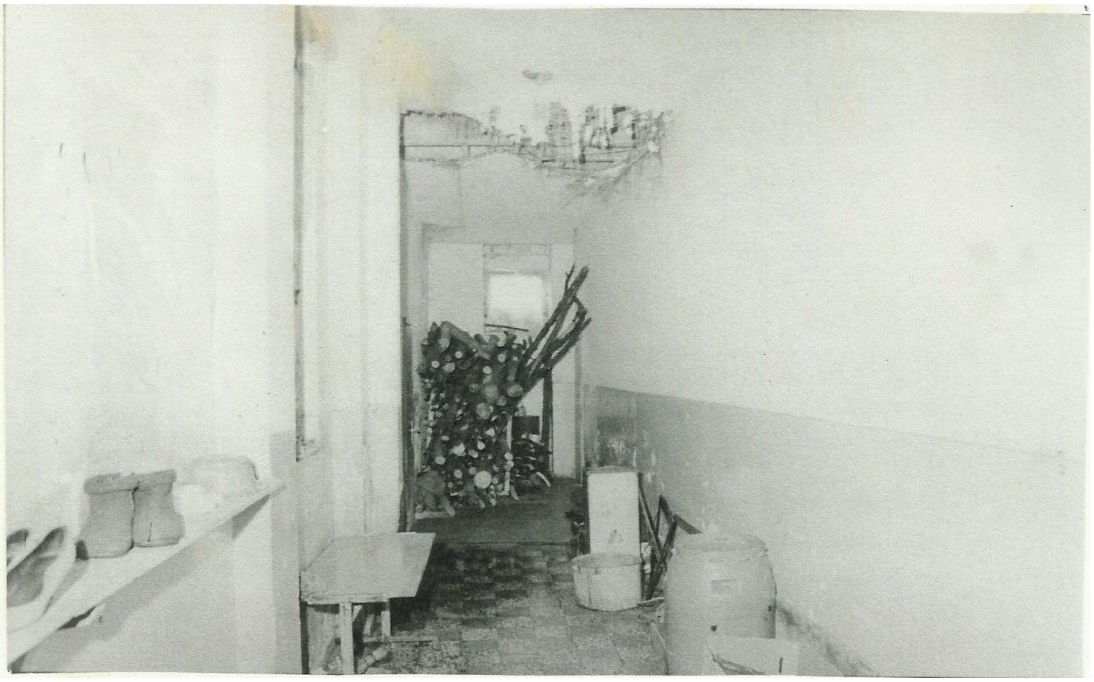

Hodnici u Osnovnoj školi Huso Hodžić služili su za smještaj drva i drugih potrepština. Na stropu detalj udara granate. Preuzeto iz Ljetopisa škole.

Veliki dio školskog namještaja, nastavnih sredstava i učila, bibliotečkih fondova i dio školske dokumentacije uništen je ili otuđen. Zbog navedenih okolnosti zakasnilo se u početku realizacije nastave u školskoj 1992/93. Osnovna škola u Sivši i četverorazredna škola u Omanjskoj kao područna odjeljenja Osnovne škole Ivan Frano Jukić Jelah uspjeli su završiti

školsku 1992/93. i u decembru 1993. počele nastavu za 1993/94. školsku godinu po nastavnom planu i programu tzv. Herceg Bosne. Zbog toga je na području općine Tešanj izgubljena jedna školska godina. Uprkos svim teškoćama u organizovanju nastave zbog ratnog stanja i nedostatka nastavnog kadra u junu 1993. izvršene su pripreme za školsku godinu 1992/93., koja je realizovana prema skraćenom Nastavnom planu i programu. Nastava je bila izvođena u 55 adaptiranih prostorija koje su ranije imale drugu namjenu.

Osnovna škola "Ivan Frano Jukić", sada "1. mart" u Jelahu.
Fotografija Zaima Hujdura, slikano 1994.

Jedan od glavnih problema koji je bio prisutan u nastavnom procesu jeste nedostatak nastavnog kadra sa odgovarajućom stručnom spremom. Problem je riješen angažovanjem novopridošlih kadrova iz drugih sredina, studenata ali i lica sa neodgovarajućom stručnom spremom. Nastava je izvođena u teškim uslovima, bez papira, učila, grijanja, struje, opreme, odgovarajućih razrednih i matičnih knjiga. Pored svih teškoća školska populacija i nastavno osoblje pokazali su veliku odgovornost i zalaganje. Tako su pojedini učitelji vodili više odjeljenja a nastavnici su imali 40-ak časova redovne nastave. Poneki prosvjetni radnici angažovani u snage ARBiH radili su i u nastavi, dok su prosvjetne radnice sa melenom djecom koje ne podliježu radnoj obavezi dale svoj doprinos u normalizaciji stanja u oblasti školstva.

U školskoj 1993/94. godini bilo je nužno nadoknaditi raniji gubitak od jedne izgubljene godine. S toga se nakon dobijanja saglasnosti Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta RBiH hitno pristupilo izradi redukovanog nastavnog plana i programa na principu završavanja dviju školskih godina u jednoj, od kojih bi svaka trajala po 24 nastavne sedmice. Početak nastave u školskoj 1993/94. godini predviđen je za 5.9.1994 (nastava je trajala do 17.2.1995. godine). Prije početka školske godine izvršena je transformacija ranijeg Srednjoškolskog centra Tešanj kojom su formirane dvije zasebne škole, i to Mješovita srednja stručna škola i Mješovita srednja škola (Opća gimnazija i Medicinska) „Musa Ćazim Ćatić“. Finansiranje škola na području općine Tešanj u ratnom periodu nije bilo riješeno. Općina Tešanj kao osnivač dostavljala je školama peći, ogrjev, folije, lož-ulje, a uposlenicima su dodjeljivane jednokratne pomoći u novcu i namirnicama.

U ovako teškim prilikama, direktivom lokalnog HDZ naređuje se upis učenika u I razred odvojeno za djecu hrvatske nacionalnosti. Time u Osnovnoj školi Kulin ban Tešanjka djeca hrvatske i bošnjačke nacionalnosti po prvi put nisu zajedno pohađala nastavu. Učenici hrvatske nacionalnosti izdvojeni su i postali su učenici Osnovne škole Fra Ivan Frano Jukić Sivša. Nastavu su pohađali prema Nastavnom planu i programu Republike Hrvatske, ali su ostali u prostorijama Osnovne škole Kulin ban Tešanjka. Mnogobrojna hrvatska djeca napustila su svoje matične škole i prešla u Osnovnu školu Fra Ivan Frano Jukić. Nastava za školsku 1993/94. završena je kako je i planirano, u februaru 1995.

Školska 1994/95. godina počela je 6. marta 1995. Zbog blagovremenog završetka ove školske godine planiranog za mjesec avgust, osnovne i srednje škole uvele su i radnu subotu. Prvo sportsko takmičenje na općini Tešanj održano je u organizaciji Osnovne škole 9. Septembar Medakovo a nosilo je neziv *Jesenji kros Medakovo 95*. U jesen 1995. godine redovno je započela školska 1995/96. godina. Zahvaljujući boljoj finansijskoj situaciji općinski organi su sebi stavili u zadatak dva cilja. Prvi je školovanjem riješiti kadrovske probleme i drugi cilj je konačno osigurati normalne prostorne uslove za rad svih škola, bilo direktim učešćem ili putem humanitarnih organizacija. Tokom 1995. godine Općina Tešanj uložila je 157.000 njemačkih maraka za urgentne sanacione radove na školskim objektima kao i na prijevoz srednjoškolaca. Naredna, 1996. godina koja je konačno donijela mir, bila je godina velikih investicija, kako u obrazovanju tako i na svim ostalim segmentima.

Prostorija Osnovne škole u Dobropolju. Prihvat izbjeglica iz Teslića 1995.

ZDRAVSTVENE PRILIKE U OPĆINI TEŠANJ 1992-1995. GODINE

Mnogobrojno stanovništvo općine Tešanj doživjelo je psihološku i fizičku tragediju od aprila 1992. do decembra 1995. U najtežim situacijama kada je stanovništvo bilo ranjeno, odnosno izloženo ratnim dejstvima pomogli su im uposlenici bolnice u Tešnju. Odlukom Ratnog predsjedništva općine Tešanj formirana je Ratna bolnica Tešanj. Nakon niza statusnih promjena tokom ratnog perioda, konačno je odlukom Prelaznog općinskog vijeća 8.09.1994. godine osnovana Opća bolnica Tešanj sa sjedištem u Tešnju, koja kao takva radi i danas. U vrijeme agresije na RBIH veći dio države nije imao odvojene civilne i vojne sanitetske službe. Tako je i na području općine Tešanj odgovornost za civilni i vojni sektor zdravstvenog, odnosno sanitetskog obezbjeđenja bila u potpunosti na Ratnoj bolnici Tešanj. Za vrijeme agresije na RBiH 1992-1995. godine obavljen je vrlo veliki broj usluga ranjenim i oboljelim, kako u bolničkom tretmanu tako i u ambulantnom tretmanu. Također je obavljen vrlo veliki broj dijagnostičkih, laboratorijskih i drugih usluga, usluga iz oblasti stomatologije i dr.

1992.	1993.	1994.	1995.	ukupno
2.606	4.625.	4.506	4.758	16.495

Prikaz broja bolnički tretiranih ranjenika i bolesnika 1992.-1995.

Ranjeni pripadnik Armije Republike Bosne i Hercegovine na liječenju u Ratnoj bolnici Tešanj.
Fotografija Zaima Hujdura

1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
396	764	869	1.159	941	4.129

Prikaz broja poroda u Ratnoj bolnici Tešanj po godinama

Povrijeđeni u Ratnoj bolnici Tešanj. Fotografija Zaima Hujdura

	1992.	1993.	1994.	1995.	ukupno
Hirurgija i interno	2.070	2.695	2.669	2.946	10.380
Dječije	-	730	690	380	1.800
Ginekologija	536	1.200	1.147	1.432	4.315
					16.495

Prikaz broja bolnički tretiranih slučajeva po odjeljenima

U sklopu Ratne bolnice Tešanj bili su organizirane stomatološka služba, laboratorij (hematološki, biohemijski i mikrobiološki), radiološka dijagnostika, endoskopija, ultrazvučna dijagnostika, transfuzija krvi, higijensko-epidemiološka služba. Bile su prisutne i sve tehničke i logističke službe. Veliki trud uložen je za što kvalitetnije postupanje s poginulim i umrlim. U jesen 1992. godine iz zajedničkog bolničkog odjela izdvojila se pedijatrija, potom hirurgija, čime je podjela rada kao i organizacijska šema postala efikasnija. Tokom rata redovno je obavljana kompletna vakcinacija djece, a i drugi oblici permanentnog praćenja i tretmana djece bili su stalno prisutni. Ginekološko-porođajni odjel pružao je permanentnu zaštitu ženske populacije i trudnica, što je rezultiralo velikim brojem uspješnih poroda. Zbog ograničenog prostora ali i opasnosti od

direktnog granatiranja Ratne bolnice u Tešnju, trudnice i novorođenčad otpuštani su par sati nakon poroda, osim u slučajevima kada je opće stanje porodilje ili djeteta zahtijevalo produženi tretman. U decembru 1992. otvoren je odjel hemodijalize koji je, osim hroničnih dijaliznih bolesnika zbrinuo i veliki broj ranjenika s akutnim zastajanjem bubrega nakon teškog ranjavanja i nakon akutnih trovanja. Ni jedan pacijent s hroničnog dijaliznog tretmana nije umro u toku okruženja. Kao pripadnici ARBiH svi zaposleni u Ratnoj bolnici bili su neposredni sudionici borbe i oružanog otpora. Sanitetska služba bila je nezaobilazni dio vojnih formacija svih nivoa. Ratna bolnica Tešanj je svo vrijeme funkcionisala kao vojna formacija, uglavnom krupnijih vojnih jedinica, i kao jedinstvena cjelina sanitetski obezbjeđivala rejon na kojem je egzistirala. Ratna bolnica Tešanj kao vojna jedinica svo vrijeme bila je na raspolaganju krupnijim vojnim jedinicama i bila je uključena u jedinstven sistem odbrane Bosne i Hercegovine. Na zahtjev više komande pojedinci i timovi pripadnika Ratne bolnice bili su raspoređivani pri drugim operativnim jedinicama, uglavnom u toku širih vojnih operacija, odbambenog ili ofanzivnog karaktera. Ovi zadaci najčešće su se realizirali putem mobilnih sanitetskih ekipa različitog sastava, sa ljekarom, medicinskim tehničarom, sanitetskim tehničarom ili u obliku nekog drugog tima, u ovisnosti od neposrednog konkretnog zadatka. Veliki broj pripadnika Ratne bolnice Tešanj služio je drugim jedinicama, da bi potom bio prekomandovan u Ratnu bolnicu Tešanj, ili su kao pojedinci pripadnici Ratne bolnice Tešanj prekomandovani u druge jedinice. Fluktuacija kadra stalno je bila prisutna, a zavisila je, prije svega, od trenutnih vojnih potreba, sukladno najprioritetnijim potrebama odbrane. Istureni punktovi Ratne bolnice Tešanj u selima, kao i neposredno uz liniju, vršili su stalno sanitetsko obezbjeđenje, kako za potrebe linije tako i tokom perioda odmora pripadnika ARBiH i 110. brigade HVO.

Zanimljiva činjenica jeste da je Ratna bolnica tokom većeg dijela ratnog perioda bila jedno od glavnih stjecišta kulturnih i drugih zbivanja na području općine. Također, davala je podršku i drugim kulturnim i drugim poslanicima da tokom rata i okruženja na prestaju sa svojim aktivnostima. U Ratnoj bolnici, pripremljen je za štampu veliki broj tekstova, brošura, listova... Pripremljena je i kompletna publikacija sa skupa bošnjačkih intelektualaca od maja 1993. godine, te izdan zbornik referata. Ratna bolnica obezbjedila je uslove za rad Radio-Tešnju, a bila je na usluzi i drugima, koji su se obraćali za razne vidove pomoći.

Tačne podatke o broju stradalih u toku ratnih dejstava vrlo je teško utvrditi, kao što je to inače slučaj u ratnim prilikama. Na osnovu dokumentacije Ratne bolnice Tešanj zabilježeno je 3.673 povrijeđena vojnika, 632 povrijeđena civila i 241 dijete. Poginulo je 555 vojnika, 101 civil i 39 djece. Mogući nedostaci ovako prikupljenih podataka proizilaze iz činjenice da dio stradalih nije dovezen u Ratnu bolnicu Tešanj jer su kao poginuli na licu mjesta zadržani u mjestu stanovanja. Drugi dio povrijeđenih transportiran je direktno u druge zdravstvene ustanove bez prethodnog upućivanja u Ratnu bolnicu Tešanj.

Vešeraj Ratne bolnice Tešanj, iza Doma zdravlja. Fotografisano 24. 10.1993

STRADANJA NA TEŠANJSKOJ TERITORIJI TOKOM 1992 DO 1995.

(„*TEŠANJSKI ODGOVOR*" –Odbrana 1992-1995.god. i njene interpretacije, tekst Sakiba Kurtića)

Narod tešanjskog teritorija je u pravo vrijeme shvatio da se BiH, njena suverenost i nezavisnost mora braniti i u Tešnju, svim snagama i sredstvima. Opće opredjeljenje općinskog državnog rukovodstva bilo je stavljanje svih lokalnih potencijala, ljudskih i materijalnih, u funkciju odbrane: personalne promjene u Štabu TO; angažiranje policije na obezbjeđenje kontrole teritorije pred neposrednu ratnu opasnost; animiranje namjenske proizvodnje; formiranje jedinicia po mjesnim područjima, u kasnijim fazama njihovo ukrupnjavanje; formiranje Ratne bolnice, uređenje položaja, uspješno odbijanje prvih agresorskih napada na prednjem kraju odbrane, organiziran prihvat na hiljade prognanih iz Doboja, Teslića, dijelova istočne Bosne, Posavine i drugih krajeva. Sve je to rezultiralo uspješnoj odbrani prostora koji je u planovima i zamislima agresora trebao biti zauzet i imao karakter strategijskog aresorskog plana.

U analizima borbenih djelovanja, tokom nepune četiri godine rata na širem tešanjskom teritoriju su se vodile žestoka borbena dejstva, skoro kontinuirano sa jakim intezitetom, kao na malo kojim prostorima BiH. Stoga su i dosta velike žrtve i stradanja ljudstva, kako boračkog sastava tako i civilnog stanovništva.

1. Stradanja boraca

a) Odnos poginulih boraca u z/o 3. korpusa

Prema monografskim istraživanjima na području općine Tešanj ima 436 šehida – poginulih boraca. U studijsko-analitičkom posmatranju na nivou općina Zeničko – dobojskog i Srednjobosanskog kantona, čije su teritorije tokom rata bile u zoni odgovornosti 3. korpusa, od ukupno 22 općine koje su u sastavu ova dva kantona, po broju poginulih tokom 1992-1995., općina Tešanj je na četvrtom mjestu, iza općina: Zenice, Travnika i Zavidovića. Statistički to izgleda ovako: Zenica 779 šehida – poginulih boraca, Zavidovići 489, **Tešanj 436,** Maglaj 423, Kakanj 244, Žepče 226, Doboj 104, Teslić 155, Travnik 526 , Bugojno 310, Gornji Vakuf 332, Donji Vakuf 240, Jajce 311, Vitez 372, Busovača 136, Visoko 338, Fojnica 223, Breza 242, Kiseljak 122, Vareš 90.

b) Odnos npoginulih boraca po naseljima na području Općine

Od 436 poginula boraca na području općine Tešanj najveći broj nastradalih imaju naselja koja su neposredno bila uz neprijateljske linije: Miljanovci – Novi i Miljanovci Stari (40); Kološević (31); Raduša (30); Džemilić i Orašje Planje (30); Tešanj (27); Piljužići (25); Šije (25); Jelah (24); Jablamica (23); Lepenica (20); Mrkotić (17); Trepče (16); Vukovo (14); Kraševo (13); Novo selo (12); Medakovo (8); Dobropolje (7) itd.

c) Podaci poginulih po mjesecima i godinama, starosnoj dobi, završenoj školi

Godina 1993. bila je sa najvećim brojem poginulih boraca, a mjeseci juni, juli i avgust 1993. sa najvećim brojem poginulih. U toj godini poginula su 145 borca ili 33,26 %. U 1993., (24.6.) tešanjski teritorij došao je u okruženje u kojem su bili veoma složeni uslovi za vođenje borbenih

dejstava. Broj poginulih boraca u 1992. godini bio je 93, u 1994. poginulo je 191 borac, a u 1995. 60 boraca. Najveći broj poginulih imao je završenu osnovnu školu (186), a sa srednjom stručnom školom 179. Najveći broj tešanjskih mladića koji su poginuli tokom 1992-1995. imao je od 21 do 25 godina (115), te onih koji su imali od 26 do 30 godine (88). Na ratištima van tešanjskog područja poginulo je 25 boraca, i to: na Zavidovićkom ratištu (5); Sarajevskom (4); Dobojskom (4); Zeničkom – Šerići (3); Maglajskom (2) itd.

Napomena: Od ukupno 155 Teslićkih šehida / poginulih boraca, njih 55 svoje živote izgubilo je na tešenjaskoj teritoriji, na tešanjskom ratištu (rejon Mrkotića (14), Orašje Planja (11), Crnog vrha (10), Kaloševića (10), Jelaha (4), Putešića (3), Tešnja (2)). Na novošeherskom ratištu (18), žepačkom (9), maglajskom (6).

Teslićki poginuli borci ukopani su na više mezarja širom BiH, a najviše ih je ukopano na mezarjima tešanjske općine (78): u Jelahu, mezarje Mešići (33), Mrkotiću (19), Karadaglijama (17),Orašje Planjama (6),

Stradanja civilnog stanovništva

Stradanje civilnog stanovništva na tešanjskoj teritoriji ima i drugu formu i drugi karakter. U posmatranju ovoga treba imati na umu dvije činjenice. Prvo, tešanjski teritorij nikada nije pao u ruke agresorskih snaga, i drugo, ovaj teritorij imao je strategijski značaj za agresorske namjere. Zbog svega toga agresor je koristio najsavremeniju tehniku kako bi osvojio ovaj prostor. U početnom periodu rata, do oktobra 1992., tj. do uvođenja embarga na upotrebu avijacije, neprijtatelj je položaje naših snaga, civilne objekte i civilno stanovništvo granatirao i pomoću avijacuije. Sukcesivno i neselektivno granatiranje širih prostora slobodne tešanjske teritorije bilo je skoro svakodnevno tokom rata sa različitim intezitetom. Agresor je koristio i rakete „Zemlja-zemlja“ tipa *Luna*, kao i helikoptere. U takvim okolnostima bilo je nemoguće koliko – toliko, zaštititi cvivilno stanovništvo. Neminovno je dolazilo do njegovog staradanja.

Tokom rata stradalo je 145 tešanjskih civila. Najveći broj njihovog stradanja bilo je u grupama, odnosno imalo je karakter masovnih stradanja. Hronoligija ovih stradanja je slijedeća:

- 13.9.1992., u centru Tešnja od agresorske granate pogonulo je 5 civilnih osoba,
- 19.2.1993., u ulici Ali-paše Hećimovića u Tešnju poginule sui 4 žene,
- 3.11.1993., takođe u ulici Ali-paše Hećimovića od jedne agresorske granate smrtno su stradale 3 srednjoškolke,
- 8.7.1993., u naselju Kraševo od agresorske tenkovske granate, prilikom žetve pšenice, život je izgubilo 7 osoba,
- 17.7.1993.,granatiranjem sela Šije, ispred jedne porodične kuće poginulo je 6 osoba,
- 3.8.1993., raketa „Zemlja – zemlja“, tipa *Luna* usmrtila je, na stadionu TOŠK-a, 5 mladića, od kojih 3 maloljetnika i 2 brata mlađa od 20 godina,
- 24.8.1993., u naselju Karadaglije, pred porodičnom kućom, stradalo je 6 civilnih osoba, od koji dvoje djece,
- 8.10.1995., od agresorske avio-bombe, u centru naselja Tešanjka poginulo je 9 civilnih osoba, od toga petoro djece.

Sagledavajući lokalitete stradanja, starosnu dob nastardalih, mjesece i godine stradanja, te vrste oruđa i oružja od kojih su stradali, konstatuje se:

- najveći broj nastradalih civila je pred porodičnom kućom,
- najviše ih je nastradalo u starosnoj dobi između 13 i 19,odnosno 20 i 40 godina,
- nastradalo je 18 – toro djece mlađe od 12 godina,
- najviše civila je nastradalo u 1993. godini (63), u mjesecima juli i avgust (38),
- najviše civiolnih žrtavva bilo je u Tešnju (24), zatim u Kraševu (14), Miljanovci (13), Šije (13),
- od artiljerjiskih oruđa (MB, haubice, topovi, tenkovi) natsradalo je 104 civilne osobe.

  Napomena: Općina Teslić ima 78 civilnih osoba koji su svoje živote izgubile tokom 1992-1995. godine. Iz Stenjaka ih je 16, Gornjeg Hrankovića 12, grada Teslića 12. U Bijeljini je ubijeno 6 teslićkih civila. Njih 12 je ubijeno iz streljačkog naoružanja, 24 iz artiljerijskih oruđa, a za 37 civilnih osoba nije bilo moguće utvrditi način nastaka smrti.

2. Ratni vojni invalidi

Pored šehida-poginulih boraca i civilnog stanovništva, stradanja živih svjedoka (RVI) upotpunjuju sliku ratne stvarnosti tešanjskog prostora iz vremena 1992-1995. godine. Na kraju rata bilo ih je 589.

U odnosu na stepen invaliditeta, mjesta prebivališta, lokalitete stradanja, starosnu strukturu, godine i mjesece stradanja tokom rata, tešanjske RVI karakteriše slijedeće:

- u kategorijalnom smislu najviše ih je IX i X kategorije, ukupno 248 ili 43 %,, a njih 4 su I kategoije,
- najviše RVI imaju Džemilić Planje (55), Miljanovci (37), Tešanj (36), Miljanovci Novi (35), Raduša (34), Kalošević (31),Šije (30) itd.,
- najviše ih je stradalo u širem rejonu Crnog vrha (121 ili 21 %), zatim u rejonu Miljanovaca (72), Džemilić Planja (59), Kaloševića (57),
- 251 RVI je između 21 i 30 godina starosti,
- najviše nastradlih bilo je u 1993., (189), u mjesecima juni, juli i avgust (87)
- 9 RVI su dobitnici najvišeg ratnog priznanja „Zlatni ljiljan“.

Z A K LJ U Č A K:

(Smail Čekić, Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2004.)

Na osnovu brojnih relevantnih izvora različite provenijencije, uključujući i dokumenta Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) i Republike Hrvatske, visokog stepena povjerljivosti, prezentiranih u ovoj knjizi, pouzdano se, između ostalog, može utvrditi da je na kraju XX stoljeća:

- prvo, na Republiku Bosnu i Hercegovinu izvršena klasična agresija, odnosno zločin protiv mira i sigurnosti čovječanstva, što znači da se radi o međunarodnom oružanom sukobu, i

- drugo, na okupiranim teritorijama Bosne i Hercegovine, nad Bošnjacima je izvršen najteži zločin — zločin genocida.

Riječ je o zločinima dvije ideologije, dva velikodržavna projekta, dva nacionalistička pokreta, dvije genocidne strategije, dvije zločinačke nacističke politike, dvije države, zatim dvije, odnosno tri kolaboracionističke tvorevine, dvije strane vojske, četiri kolaboracionističke vojne formacije i više drugih oružanih jedinica i grupa, uključujući i strane plaćenike.

Takva zločinačka ideologija, politika i praksa je, po uzoru na fašizam i nacizam, imala za cilj — formiranje velikosrpske i velikohrvatske države. Cilj te ideologije, politke i prakse bio je osvajački rat za teritorije, za "životni prostor", za otimanje tuđe zemlje (Bosne i Hercegovine).

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima čine suštinu zajedničkog zločinačkog poduhvata određenih država, državnih rukovodstava i brojnih rukovodilaca političkog, upravnog, vojnog i policijskog vrha Srbije, Crne Gore i Republike Hrvatske, te njihovih petokolonaša, kolaboracionista i plaćenika.

Namjera tog zločinačkog čina, utemeljena na srpskim i hrvatskim velikodržavnim projektima, imala je za cilj osvajanje, podjelu i likvidaciju Republike Bosne i Hercegovine, te istrjebljenje Bošnjaka ili njihovo svođenje na beznačajnu etničku skupinu. Na taj način je prije izvođenja agresije na Bosnu i Hercegovinu i izvršenja genocida nad Bošnjacima postojala dobro osmišljena namjera za izvršenje tih i drugih oblika zločina.

U tom je cilju razbijen ustavni koncept odbrane SFRJ; smanjena i razoružana Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine i još nekih konstitutivnih elemenata Federacije; JNA je, od antifašističke i multietničke, "transformisana" u velikosrpsku vojsku; obnovljeni su i eskalirali Velikosrpski i Velikohrvatski pokret; utvrđeni metodi, mehanizmi i postupci planiranja zločina; postignut načelan dogovor o uništenju Bosne i Hercegovine (marta 1991.); omeđavane granice Velike Srbije i Velike Hrvatske; organizovana i naoružana peta kolona (velikosrpska i velikohrvatska) susjednih država u Bosni i Hercegovini; komandovanje na okupiranim teritorijama objedinjeno u rukama šefova susjednih država - okupacionih sila; zauzete polazne pozicije za agresiju i druge zločinačke aktivnosti, uključujući i genocid nad Bošnjacima, čime je omogućeno plansko izvođenje agresije na Bosnu i Hercegovinu. Pri tome je globalni cilj agresija - okupacija Bosne i Hercegovine izvršen samo djelimično. I genocid je, u skladu sa tim, mogao biti provođen samo na okupiranim dijelovima zemlje, odnosno samo na njene dvije trećine.

*
* *

Ciljeve dijametralno suprotstavljena dva nacionalistička pokreta nije bilo moguće istovremeno ostvariti. Zahuktani i jači, Velikosrpski pokret u već stvorenoj krizi zajedničke države ostvarenje svojih ciljeva vidio je u pretvaranju konkurentskog, ali slabijeg Velikohrvatskog pokreta, u saveznika u zajedničkom zločinačkom poduhvatu. Njegovim uvažavanjem u situaciji kad je već

držao pod okupacijom trećinu Hrvatske i planiranom i kompromisnom razmjenom stanovništva, a posebno uvlačenjem u podjelu susjedne Bosne i Hercegovine, osiguravana je apsolutna nadmoć nad svim ostalim žrtvama poduhvata i u datim uslovima maksimalno ostvarenje Velike Srbije. Tuđmanovo uključivanje u Miloševićev projekat pružilo je značajnu šansu njegovom ostvarenju i onemogućilo zajednički otpor ugroženih naroda velikosrpskom fašizmu osvajačkog i genocidnog karaktera. Iako pretvoren u satelita i saradnika agresora i okupatora, Velikohrvatski pokret, na čelu sa Tuđmanom, fasciniran i uplašen formalnom nadmoći konkurenta, ponadao se da će ostati na sceni, hrvatski perec zaokuružiti u bosanski somun, a podjelom Bosne i Hercegovine i kasnijom razmjenom stanovništva zaokružiti, doduše opet nepotpunu, Veliku Hrvatsku. U protivnom gubljenje trećine, već okupirane zemlje, znatno će pogoršati i onako razvučen geopolitički položaj Hrvatske i trajnu nemogućnost ostvarenja Tuđmanove ambicije - uključivanja u nju gotovo milion Hrvata (Vojvodine i Bosne i Hercegovine).

Ovakvom razvoju događaja išla je na ruku i nepovoljna međunarodna konstelacija snaga u svijetu i naročito neefikasnost i dezorijentacija Ujedinjenih nacija, čiji su najviši funkcioneri radije sprovodili politiku svojih vlada ili velikih sila, nego Organizacije kojoj su na čelu. Zbog toga se moglo i dogoditi da na očigledne agresije i agresivne postupke ova organizacija ne reaguje u duhu svoje Povelje, što je imalo katastrofalne posljedice, naročito po najveću žrtvu tih agresivnih postupaka — Bosnu i Hercegovinu i Bošnjake.

*
* *

*Agresija na Bosnu i Hercegovinu isplanirana je (intelektualno, ideološki, politički, vojno, ekonomski, medijski, obavještajno, psihološki, itd.), sa jasno postavljenim ciljem. Naređena je sa nadležnih političkih i vojnih mjesta i izvršena planski, sistematski i organizovano. Takođe su poznate države agresori, zatim ideolozi, planeri, naredbodavci, izvršioci i saradnici, te kako su zločini izvršeni i zbog čega su izvršeni. Oružanu agresiju fašističkog karaktera, kao zločin protiv mira i sigurnosti čovječanstva, na Republiku Bosnu i Hercegovinu izvršile su Srbija i Crna Gora, odnosno Savezna Republika Jugoslavija**

(od septembra 1991. do kraja 1995.), i Republika Hrvatska (od kraja 1991. do 18. marta 1994.). Te su države angažovale svoje regularne oružane snage (Jugoslovenska narodna armija/Vojska Jugoslavije i Hrvatska vojska) i njihove kolaboracionističke formacije (Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine, Vojska Republike Srpska Krajina, Hrvatsko vijeće obrane i Narodna odbrana Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna), te specijalne (policijske) i dobrovoljačke jedinice, kao i razne druge oružane formacije i grupe, uključujući i strane plaćenike, koje su direktno učestvovale u agresiji, genocidu i drugim oblicima zločina u Bosni i Hercegovini.

Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) i Republika Hrvatska su odgovorne za najteže zločine u Bosni i Hercegovini. Srpske i hrvatske petokolonaške stranke (Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine i Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine) i paradržavne tvorevine u Bosni i Hercegovini (Republika Srpska Bosna i Hercegovina, Hrvatska zajednica/Republika Herceg-Bosna i Autonomna Pokrajina Zapadna Bosna), kao masovni učesnici u održavanju agresijom ostvarene okupacije većeg dijela državne teritorije Bosne i Hercegovine, te njihove vojne i policijske snage, nisu predstavljale nikakav samostalni državni, politički niti vojni faktor, već je riječ o kolaboracionističkim tvorevinama država agresorâ, koje su formirane, organizovane i funkcionišu u ime i po diktatu Beograda i Zagreba, odnosno srpskog i hrvatskog političkog i državnog vrha. Stvarni odnos rukovođenja i komandovanja između Jugoslovenske narodne armije/Vojske Jugoslavije i Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine, na jednoj, i Hrvatske vojske i Hrvatskog vijeća obrane, na drugoj strani, te Vojske Republike Srpska Krajina i Narodne odbrane Autonomna Pokrajina

Zapadna Bosna, je utvrđen tako što su jugoslovenska i hrvatska državna rukovodstva u odnosu na njihove petokolonaše i kolaboracioniste

** Savezna Republika Jugoslavija formalno je proglašena 27. aprila 1992, ali je stvarno počela funkcionisati najkasnije 3. oktobra 1991, protupravno uzurpirajući i zadržavajući čitavih sedam mjeseci naziv, imidž i osnovne poluge vlasti dotadašnje zajedničke države. U takvoj situaciji u jesen 1991. izvršila je agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, pa joj je zadržavanje naziva SFRJ, pored ostalog, služilo i za prikrivanje te agresije.*

na Palama, u Grudama i Kladuši, pored ostalog, predstavljala jedinstvene vrhovne komande u Beogradu i Zagrebu. Beogradski i zagrebački režimi, na čelu sa Slobodanom Miloševićem i Franjom Tuđmanom, su planirali, pripremali i organizovali agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima, rukovodili i komandovali izvođenjem agresije, osiguravali živu silu, komandni kadar, pozadinske jedinice, logistiku, gorivo, hranu i druge strateške sirovine, te učestvovali u izvršenju genocida i drugih oblika zločina, radi uništavanja Bosne i Hercegovine kao države i "konačnog rješenja" muslimanskog pitanja. U funkciju tih zločinačkih aktivnosti poslušno su se, kao saradnici i izvršioci, stavili servilni petokolonaši i kolaboracionisti iz Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske. Ta saradnja na terenu i u vrhu, diktirana trenutnom konstelacijom snaga i odnosa, te suprotnostima interesa, uz povremene sudare, obostrano neiskrena, ostvarivana je u mjeri lokalnih i nekad širih, pa i globalnih interesa Miloševića i Tuđmana. Ponekad je, uz to, bila i odraz međusobnih odnosa velikih sila, jer su se i prilike na terenu Bosne i Hercegovine odražavale na njihove međusobne odnose u Savjetu sigurnosti Ujedinjenih nacija.

Oružana agresija, osvajački rat protiv Bosne i Hercegovine bio je sastavni dio Miloševićeve i Tuđmanove državne politike, u čije je ime najveći dio Bosne i Hercegovine okupiran, a Bošnjaci ubijani, protjerivani i odvođeni u koncentracione logore samo zbog njihove etničke i vjerske pripadnosti. Genocid nad Bošnjacima je, pored zauzimanja i podjele Bosne i Hercegovine između dva agresora, predstavljao instrument ostvarivanja osnovnog cilja agresije — širenja agresorskog lebensrauma.

Bitan uslov za ostvarenje tog cilja bilo je biološko i duhovno istrebljenje Bošnjaka. Neobjašnjiva pasivnost međunarodne zajednice, neadekvatni odnos Ujedinjenih nacija, tobožnja neutralnost svjetskih sila i nedjelotvornost međunarodnog poretka omogućili su da agresori i njihovi kolaboracionisti upravo tim instrumentom pokušaju ostvariti eksterminaciju Bošnjaka i nad njima počine genocid.

*
* *

Najkrupnije osvajačke operacije u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu izvedene su, uglavnom, do sredine 1992, zatim sredinom 1993. i jula 1995. U tom su periodu Jugoslovenska narodna armija/ Vojska Jugoslavije i Hrvatska vojska, te njihove kolaboracionističke formacije, zauzele i okupirale najveći dio istočne i sjeverne Bosne, istočnu i zapadnu Hercegovinu, najveći dio Bosanske krajine i dijelove centralne Bosne. Teške odbrambene borbe su vođene za Bosanski Brod, Zvornik, Brčko, Gradačac, Jajce, Maglaj, Sarajevo, Tuzlu, Goražde, Mostar i druge gradove. Samo neki od njih, u centralnom i zapadnom dijelu zemlje, bili su pošteđeni većih razaranja usljed borbenih dejstava. Neposrednih ratnih razaranja bila su pošteđena i sjedišta opština u kojima su agresori već bili ostvarili efektivnu okupaciju. Nesrpsko, u prvom redu bošnjačko, stanovništvo tih okupiranih mjesta, međutim, nije pošteđeno od ubistava, progona, deportacije i koncentracionih logora.

Do sredine ljeta 1992. velikosrpski agresor je okupirao gotovo dvije trećine Republike, te uspostavio i učvrstio tzv. Posavski koridor. Uporedo sa tim, Hrvatska vojska je na "južnom

vojištu" učvrstila uspostavljenu hrvatsku vlast, a Bosansku posavinu prepustila srpskom okupatoru.

*

* *

Za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (1991.- 1995.), pored zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva, na okupiranim područjima i u opsjednutim gradovima izvršeni su brojni zločini nad civilnim stanovništvom, kao što su: organizovano ubijanje, u stvari najčešće, masovno i pojedinačno masakriranje muškaraca, žena, djece i staraca, uglavnom Bošnjaka; hapšenje, deportovanje i zatočenje u konclogore i zatvore; masakriranje, ubijanje i spaljivanje u koncentracionim logorima (posebno u Omarskoj, Manjači, Keratermu, Brčkom i Trnopolju); zastrašivanje, premlaćivanje, mučenje, proganjanje i izgladnjivanje civila u logorima i zatvorima, od čega su mnogi Bošnjaci svakodnevno umirali; ubijanje ljekara i medicinskih radnika, te vjerskih službenika; sistematsko i masovno silovanje i seksualno zlostavljanje žena (i starica), djevojaka, pa i djevojčica, u logorima, zatvorima, hotelima, garažama, privatnim kućama i drugim mjestima; tjeranje na prisilan rad, zatim na kopanje rovova na prvoj liniji; uzimanje i ubijanje talaca; nasilno pokrštavanje Bošnjaka; prisilno protjerivanje i raseljavanje Bošnjaka

sa vjekovnih staništa (stravične razmjere tih zločina svjedoči pretvaranje okupiranih područja u jednonacionalna, u etničke čiste srpske i hrvatske teritorije); surovo postupanje sa ranjenicima, bolesnicima i ratnim zarobljenicima; napadima na zdravstvene ustanove povređivanje i ubijanje ranjenika; napadi na humanitarne konvoje, opstruiranje humanitarne pomoći i napadi na osoblje humanitarnih organizacija; neselektivno i nesrazmjerno korištenje sile i opsade; nečovječna postupanja, podrazumijevajući i nanošenje velikih patnji i povreda tjelesnog i mentalnog integriteta; bespravno otpuštanje s posla; namjerno razaranje i uništavanje gradova, varoši i sela; stalna granatiranja civila i snajpersko djelovanje sa opsjednutim bosanskim gradovima; razdvajanje muškaraca od žena i djece; korištenje civila kao živog štita; nanošenje teških ozljeda i zlostavljanje civila; namjerno izgladnjivanje, uskraćivanje vode, električne energije, gasa, ogrijeva, telefonskih komunikacija i gradskog saobraćaja; upotreba zabranjenih (po međunarodnim konvencijama) metoda i sredstava ratovanja; pustošenje ljudskih ognjišta neopravdano vojnim potrebama; planski i selektivno pljačkanje, razaranje i uništavanje stambenih, obrazovnih, naučnih, medicinskih, vjerskih i privrednih objekata; uništavanje i zatiranje kulturno-historijskih i vjerskih spomenika, te kompletne infrastrukture Bosne i Hercegovine (saobraćajnice, PTT instalacije, radio i TV predajnici, električni dalekovodi, vodovodi i rezervoari za vodu, zdravstvene ustanove i dr.), kao i prirodne resurse (šume, vodotokovi, rudnici i sl).

O genocidu nad Bošnjacima, posebno u dolinama rijeka Drine, Neretve, Sane, Lašve, te Bosanske posavine, kao i drugim oblicima zločina, pored brojnih dokumenata, podataka, izjava, informacija, saznanja i drugih dokaza, svjedoči i veliki broj likvidiranih i protjeranih žrtava, te brojne grobnice.

Pogromi nad muslimanima u Bosni i Hercegovini počinjeni su na teritorijama koje je okupirala Jugoslovenska narodna armija/Vojska Jugoslavije i Hrvatska vojska, te njihove kolaboracionističke vojne snage (Vojska Republike Srpske, Vojska Republike Srpska Krajina, Hrvatsko vijeće obrane i Narodna odbrana Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna) i na njima, uz pomoć petokolonaških političkih stranaka, organizovali vlast takozvane Republike Srpske Bosne i Hercegovine, Hrvatske Zajednice/Republike Herceg-Bosne i Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna. Najmasovniji pokolji bili su u regijama od po desetak opština sa bošnjačkom većinom stanovništva u Podrinju, Bosanskoj posavini, te Potkozarju i u dolini Sane. Na području sliva rijeka Sane i Une i u gradovima i selima Ključa, Sanskog Mosta, Prijedora, Kozarca, Ljubije, Bosanske Krupe, Bosanskog Novog, Bosanske Kostajnice, Bosanske Dubice i Bosanske Gradiške

u ljeto 1992. velikosrpski agresor i njegovi kolaboracionisti likvidirali su desetine hiljada Bošnjaka.
Velikosrpski agresor je u i oko Srebrenice jula 1995, uz pretežno učešće srpskih kolaboracionističkih oružanih formacija iz Bosne i Hercegovine, u toku jedne sedmice hiljade muškaraca pobio i zatrpao u masovne grobnice, na stotine živih je zakopao, muškarce, žene i dječake je sakatio i klao, djecu ubijao pred očima majki, prisiljavao starce da jedu džigerice svojih unuka, silovao žene i djevojke, deportovao oko 30.000 ljudi, uglavnom žene i djecu i dr. O tome postoje brojni dokazi, među kojima i masovne grobnice, koje je prekrila trava, a zvijeri raznijeli bošnjačke kosti. To su, prema ICTY-u "scene iz pakla, napisane na najmračnijim stranicama ljudske historije".
U bezočnoj "Operaciji ubijanja", uglavnom, za svega pet dana, agresor i njegovi kolaboracionisti (vojska i policija Srpske Republike Bosne i Hercegovine) ubili su preko 8.000 ljudi i dječaka u tzv. Fertilnom dobu, računajući da je bez njih nemoguća obnova porodica i života u Podrinju. Stravičan broj ubijenih i kratkoća vremena istovremeno govori da je u pripremi i izvršenju zločina učestvovalo veoma mnogo organizovanih i disciplinovanih izvršilaca, zapravo cijeli politički, upravni, policijski i vojni potencijal velikosrpskih snaga, te da je to bio najveći pojedinačni pogrom u Evropi poslije Drugog svjetskog rata. Činjenica je da su učinjeni mnogobrojni napori da se zločin pomno sakrije, te da je prikrivanje bilo opšte i da je trajalo devet godina. To govori samo o tome kako su njegovi počinioci bili svjesni zločinačkog karaktera svojih postupaka i otklanja svaku sumnju u njihovu subjektivnu krivicu, odnosno u postojanje predumišljaja kod izvršenja ovog najtežeg oblika zločina. Žrtve tog masovnog ubistva, izvršenog u tako kratkom roku, pokopane su u masovnim grobnicama na skrovitim mjestima, a potom su njihovi ostaci više puta premještani u sekundarne i tercijalne grobnice, kako bi se onemogućilo otkrivanje genocida i počinioci sakrili svoj zločin.
U i oko Srebrenice jula 1995. počinjen je masovni zločin nad Bošnjacima islamske vjere. Taj zločin predstavlja djelo genocida nad muslimanima tog kraja. Širina područja izvršenja zločina, brzina ubijanja više hiljada ljudi, veličina područja na kojem su zakopavani leševi i višestruko izmještanje posmrtnih ostataka ubijenih, te broj ljudi koji je nužno učestvovao u izvršenju i prikrivanju zločina, apsolutno pokazuje da su zločini bili poznati velikom broju ljudi i da su uporno sakrivani. Genocid nad Bošnjacima određenog uzrasta sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenica počinjen pred očima svjetske javnosti u neposrednoj pripremi Dejtona u tradicionalnom maniru stavljanja pred svršen čin, radi osiguranja za Srbiju strateški važnog graničnog pojasa, samo je vrh ledenog brijega zločina izvršavanih u kontinuitetu četiri godine na gotovo tri četvrtine državne teritorije Bosne i Hercegovine.
Postrojbe Hrvatske vojske i Hrvatskog vijeća obrane su u dolini Rame i Neretve, te u srednjoj Bosni, izvršile brojne zločine nad bošnjačkim civilnim stanovništvom (pokolj u Ahmićima, zatim zločini u i na području Viteza, u Mostaru, Stocu, Vrbanji, Stupnom Dolu i drugim mjestima).
I pojedini Bošnjaci su, u procesu odbrane od biološkog u duhovnog istrjebljenja, izvršili određene ratne zločine. Protiv jednog broja takvih pojedinaca su još za vrijeme agresije podignute optužnice, donesene presude i krivci kažnjeni.

*

* *

Obnova druge zajedničke jugoslovenske države u toku Drugog svjetskog rata na platformi Narodnooslobodilačkog pokreta (pretvaranje unitarne države u ravnopravnu federalnu zajednicu naroda i narodnosti), na njegovom kraju opterećena je iznuđenim prihvatanjem Izbjegličke vlade za ravnopravnog partnera u vlasti Demokratske Federativne Jugoslavije i unitarnim tendencijama prvih decenija, koje su odgovarale proklamovanoj izgradnji socijalizma. Početkom šezdesetih godina rukovodstvo zemlje shvatilo je da to zemlju vodi u raspad i donošenjem Ustava 1974. učvrstilo u osnovi navedenom platformom zacrtano uređenje zemlje. Rukovodstvo Srbije

usvajanje Ustava shvatilo je kao "nepravdu prema Srbima" i naručilo, a onda štampalo PLAVU KNJIGU, od koje je kasnije zvanično odustalo. Titova smrt 1980. označila je akceleraciju ovih tendencija, koje su urodile MEMORANDUMOM Srpske akademije nauka i umjetnosti i drugim manifestacijama obnove Velikosrpskih zahtjeva, koji su se sredinom osamdesetih godina profilirali u konkretan obnovljeni politički pokret, sa Slobodanom Miloševićem na čelu. Ustav i ustavni koncept odbrane zemlje bili su glavna prepreka ostvarenju (hegemonističkih) velikosrpskih ideja i zato su se Ustav i njegov koncept odbrane našli prvi na udaru. Do 1991. ustavni poredak je paralisan, a razoružanjem Teritorijalne odbrane više naroda, razbijen i njegov koncept odbrane, čime je doveden u pitanje i opstanak SFRJ.

Eskalacija, konstituisanje i profiliranje obnovljenog Velikosrpskog pokreta generirano je iz više izvora (ne samo od rukovodstva Saveza komunista Srbije i vojnog vrha do Srpske akademije nauka i umjetnosti, Udruženja književnika Srbije, Srpske pravoslavne crkve i dr.), ali se tek probojem na njegovo čelo (i čelo "srpske koordinacije") Slobodana Miloševića i ovladavanjem bitnim polugama savezne vlasti (izbor Borisava Jovića za predsjednika Predsjedništva SFRJ i priklanjanja Veljka Kadijevića, ministra odbrane, uplašenog da će njegova vojska ostati bez države), prešlo na planiranje i pripreme udruženog zločinačkog poduhvata. Prvi ozbiljniji koraci tih paralelnih centara moći u tom poduhvatu bili su Ratni plan za "izbacivanje Slovenije i Hrvatske" iz SFRJ, kasnije poznat kao plan RAM, odnosno plan za uramljivanje Velike Srbije, kao osnovnog cilja Pokreta, i Naređenje za preuzimanje naoružanja od teritorijalnih odbrana nekih republika u skladišta JNA, formalno izdatog od strane načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ.

Po prelasku tog rubikona centri moći Velikosprskog pokreta nisu imali alternative i u 1991. izvršena su i faktički neuspješno okončana dva agresivna rata, a u rješavanje jugoslovenske krize neadekvatno se umiješala i međunarodna zajednica. Umjesto zaustavljanja agresivnih ratova međunarodna zajednica je "čuvala" neuspostavljeni i nepostojeći mir. Velikosrpski pokret je smatrao da će mu Bosna i Hercegovina pasti u krilo kao zrela kruška. U slučaju uspješnog pokušaja okončanja rata u Hrvatskoj njeno pitanje ne bi bilo ni postavljeno i Velikosrpski pokret je bio spreman za njenu podjelu na bazi Sporazuma Cvetković — Maček iz 1939. Miješanje međunarodne zajednice u jugoslovensku krizu Pokret je iskoristio da za sebe osigura okupiranu trećinu Hrvatske, a slabost Tuđmanovog režima da ga pridobije za saradnika u međusobnoj podjeli Republike Bosne i Hercegovine.

Zajednički određena međunarodna Arbitražna (Badinterova) komisija, a potom i Deklaracija Evropske zajednice od 17. decembra 1991, potvrdila je disoluciju Jugoslavije i republikama ostavila na volju da se osamostale ili zadrže u okrnjenoj državi. Bosna i Hercegovina je o tom pitanju trebala predhodno provesti referendum.

Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine nastavila je u 1991. godini sa destrukcijom vlasti na značajnim teritorijama i naoružavanjem svojih članova i drugih srpskih ekstremista pripremala se da inscenira građanski rat u slučaju pozitivnog opredjeljenja glasača za nezavisnost. Ovakva nelegalna aktivnost omogućena je povećanjem gustine posjedanja teritorije Bosne i Hercegovine izvršene predislokacijom jedinica iz Slovenije i Hrvatske, čime je Bosna i Hercegovina praktično bila tiho okupirana, mada ta okupacija nije na čitavoj teritoriji bila efektivna. Još neproglašena Savezna Republika Jugoslavija vjerovala je da će i druga vladajuća stranka sa nacionalnim predznakom (HDZ Bosne i Hercegovine), u skladu sa dobijenim zadatkom destrukcije legalnih vlasti u Bosni i Hercegovini i projektom teritorijalizacije (regionalizacije) "hrvatskih prostora", na referendumu glasati protiv nezavisnosti Bosne i Hercegovine. To uvjerenje podhranjivano je i redefinisanim referendumskim pitanjem za nezavisnost Bosne i Hercegovine Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine i njenom petokolonaškom politikom i dogovorima sa srpskim kolaboracionistima iz Bosne i Hercegovine februara 1992. U tom kontekstu Savezna Republika Jugoslavija užurbano je dovršavala daljnju

predislokaciju skladišta naoružanja i materijalnih ratnih rezervi na sigurna područja i jedinica JNA za ovladavanjem primarnih strateških ciljeva i koridora, kako bi okupaciju Bosne i Hercegovine učinila efektivnom.

Najuticajniji dio hrvatske inteligencije i rukovodstvo katoličke crkve u Bosni i Hercegovini podržali su referendum i glasanje za nezavisnu i samostalnu Bosnu i Hercegovinu. Nadbiskupija katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, shvatajući da je podjelom Bosne i Hercegovine ugrožen i njen opstanak, preporučila je vjernicima da glasaju za nezavisnost i time osigurala ispunjenje uslova Evropske zajednice za nezavisnost Bosne i Hercegovine.

Premda su priveli kraju, 2. januara 1992. započetu, reorganizaciju i predislokaciju, JNA i Velikosprski pokret u cjelini bili su iznenađeni rezultatom Referenduma i još više međunarodnim priznanjem Republike Bosne i Hercegovine. U tom trenutku država Bosna i Hercegovina, osim policije i nešto mobilisanih sastava rezervne policije, te komandne i mobilizacijske infrastrukture Teritorijalne odbrane, nije imala oružanih snaga. Većina njenih građana, kako su događaji pokazali, bila je i u tim teškim uslovima spremna za odbranu. Teškoće su prevazilažene mobilizacijom velikog broja opštinskih jedinica Teritorijalne odbrane i samoorganizovanim grupama neposredno ugroženih građana. Iako slabo naoružano, ovo jezgro otpora zbunilo je velikosrpskog agresora pripremljenog da još izvjesno vrijeme glumi "rastavljanje međusobno sukobljenih nacionalnih grupa". To je jezgro idućih mjeseci transformisano u Armiju Republike Bosne i Hercegovine, sposobnu da stalnim jačanjem u vrlo teškim uslovima i na razne načine pribavljenim oružjem nekoliko godina brani zemlju, makar i njen manji dio.

Neizvjesnost oko izlaska na Referendum ubrzo je zoboravljena i uskoro nakon proglašenja Savezne Republike Jugoslavije, početkom maja 1992. nastavljen je zajednički nastup dvije susjedne države na destrukciji, likvidaciji i podjeli Bosne i Hercegovine. Voljom svog šefa države dotadašnja žrtva agresije, Republika Hrvatska tako se već poslije prvih razgovora o prekidu oružanog sukoba sa Srbijom, u jesen 1991. uključila, ne samo u razgradnju i podjelu susjedne Bosne i Hercegovine (formiranjem "hrvatskih zajednica", posebno Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, radi obavljanja kolaboracionističke funkcije, izdvajanja iz Republike Bosne i Hercegovine i priključenja Republici Hrvatskoj, a u cilju formiranja "zajedničke hrvatske države"), nego i u samovoljnu okupaciju njenih dijelova, te dogovore o prepuštanju Bosanske posavine Miloševiću za njegovu (preventivnu) evakuaciju Srba iz zapadne Slavonije i dogovorena razgraničenja, uz povremena borbena dejstva, na Kupreškoj visoravni i dolini Neretve.

Formalnim završetkom povlačenja JNA iz Bosne i Hercegovine do ljeta 1992. Armija Republike Bosne i Hercegovine je odbranila centralni dio državne teritorije i nekoliko izolovanih enklava. Nakon toga oba su agresora prebacila težište na takozvani mirovni proces, očekujući da će progonima sa okupiranih i iscrpljivanjem na slobodnim teritorijama prisiliti Armiju i Predsjednišvo Republike Bosne i Hercegovine na diktate međunarodne zajednice o podjeli zemlje.

Republika Hrvatska se u proljeće 1993. otvoreno uključila u agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Napadi Hrvatske vojske i Hrvatskog vijeća obrane na Armiju Republike Bosne i Hercegovine okončani su tek u proljeće 1994, čemu je, pored odlučne odbrane Armije Republike Bosne i Hercegovine, doprinio niz ugovora, dogovora i odluka u periodu januar-maj 1994. Taj proces je krunisan Vašingtonskim sporazumom od 18. marta 1994, kojim je uspostavljena Federacija Bosne i Hercegovine (na 58% državne teritorije), kao dio Republike Bosne i Hercegovine, sa intencijom da se sličan dogovor postigne sa Srbima i za preostalih 42% državne teritorije.

*
* *

Londonska konferencija o Jugoslaviji 26. do 28. avgusta 1992, koja je označila obnavljanje mirovnog procesa međunarodne zajednice, morala je da reaguje na masovna ubistva,

koncentracione logore i deportaciju bošnjačkog stanovništva na okupiranim teritorijama Bosne i Hercegovine.

Zaprepašteni masovnim zločinima u Foči, Zvorniku, Brčkom, Prijedoru i na Vlašiću i uplašeni masovnim talasom prognanika koji je zapljusnuo zapadnu Evropu, predsjednik Kornelio Samaruga i visoki komesar za izbjeglice Ujedinjenih nacija Sadako Ogata predložili su uvođenje sigurnih zona Ujedinjenih nacija (UN safe area) u cilju "obezbjeđenja sigurnosti progonjenih na licu mjesta" (in situ).

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija i komadant UNPROFORa suprostavili su se toj ideji, a kopredsjedavajući Konferencije naveli da je uvođenje sigurnih zona Ujedinjenih nacija "pogrešna zamisao", jer bi druga područja učinila "nesigurnim" i tobože ohrabrila "etničko čišćenje". To je bitno razvodnilo diskusije, a odluku odložilo za čitavih osam mjeseci. Tek tada, suočeni sa prijetećim masakrom nad 70.000 Bošnjaka Podrinja i konfuzijom u Savjetu sigurnosti donesena je Rezolucija 819 od 16. aprila 1993, a onda i Rezolucija 824 od 6. maja 1993. kojima su Srebrenica, Žepa, Goražde, Sarajevo, Tuzla i Bihać proglašene sigurnim zonama Ujedinjenih nacija, "pošteđenih svakog oružanog napada i bilo kog neprijateljskog čina". Rezolucijama je naređen "trenutni prekid svakog uzimanja teritorije silom", kao i povlačenje srpskih vojnih i paravojnih snaga na udaljenost od tih gradova na kojoj prestaju biti opasnost njihovim stanovnicima.

Rezolucije, nažalost, nisu sprovedene, a velikosrpski agresor je neodlučnost međunarodne zajednice iskoristio da stanovništvo izolovanih zona iscrpljivanjem dovede u nemogućnost opstanka i napuštanja tih zona, a onda i uzimanjem pripadnika Ujedinjenih nacija za taoce, iznudi odustajanje od vazdušnih NATO udara za podršku odbrane sigurnih zona. To je srpskom agresoru omogućilo likvidaciju sigurnih zona Srebrenice i Žepe, pri čemu je samo u Srebrenici u očiglednoj genocidnoj namjeri ubijeno više od 8.000 fertilnih muškaraca i dječaka.

*

* *

Republika Bosna i Hercegovina, međunarodno priznata država i članica Ujedinjenih nacija, je za vrijeme agresije 1991.-1995. pretrpila vrlo teške gubitke : oko dvjesto hiljada ubijenih, uglavnom Bošnjaka, te mnogo više ranjenih. Više od polovine stanovništva je protjerano sa svojih ognjišta. Preko dvjesto hiljada ljudi, žena i djece bilo je zatočeno u više stotina koncentracionih logora i zatvora. Preko dvadeset hiljada civila te logore nije preživjelo, a brojne žene su silovane. Iseljavanje u treće zemlje bio je uslov za veliki broj preživjelih da uopšte ostanu u životu. Porušeno je ili sistematski uništeno oko 1.200 objekata islamske arhitekture, itd. Međunarodna zajednica je, nažalost, dugo ignorisala ove gubitke i oklijevala sa intervencijom. Kasno je i neadekvatno intervenisala. Dugo je tolerisala očigledan genocid. Posljedice toga su "najmračnije stranice ljudske historije", kako je priznao generalni sekretar Ujedinjenih nacija novembra 1999. Međunarodni sudovi nedvojbeno su utvrdili postojanje mnogih zločina, uključujući i genocid nad Bošnjacima, izrekli niz privremenih mjera zaštite i presuda, ali se mnogi, pa ni glavni, ratni zločinci još nisu pojavili pred njima.

*

* *

Bosna i Hercegovina nije bila spremna za odbranu. Vlast Republike bila je uveliko destruisana. Mobilisani rezervni sastavi policije i samoorganizovane grupe patriota pružile su prvi otpor i omogućili da se na osnovama Platforme za djelovanje Predsjedništva u ratnim uslovima, kao najšireg okvira okupljanja svih patriotskih snaga, pod rukovodstvom [taba teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine, okupe značajne, ali slabo naoružane snage. Ove snage su u toku ljeta 1992. prerasle u Armiju Republike Bosne i Hercegovine, koja je konstantno narastala, ali

ostala nedovoljno naoružana. Od početnih četa, bataljona, odreda i grupa Armija Republike Bosne i Hercegovine je transformisana u brigade i korpuse, ali su njene jedinice ostale vezane za određene teritorije. Pored centralne slobodne teritorije bilo je više odvojenih slobodnih enklava. Do naoružanja se teško dolazilo, uglavnom plijenom od agresorâ i njihovih kolaboracionista.

U toku odbrambenog rata Republika Bosna i Hercegovina se odbranila od brutalne velikosrpske i velikohrvatske agresije, u koju su, kao saveznici ili kolaboracionisti, bili uključeni i neki pripadnici sva tri njena naroda, radi pravdanja agresije i zločina, što uostalom redovno čine fašistoidni režimi.

Odbrambeni rat je vođen prvenstveno vlastitim snagama i sredstvima i u uslovima koji su se graničili sa nemogućim. Zemlja je prvo bila razoružana, pa okupirana i na njenoj trećini izgrađen efektivan okupacioni aparat. Njegovo vojno obezbjeđenje u početku je vršila glavnina Jugoslovenske narodne armije. Kao i u Narodnooslobodilačkom ratu, 1941.-1945. godine, početak je bio veoma težak: raspoloživo, zaplijenjeno, u primitivnim radionicama izrađeno, i ponešto za skupe pare nabavljeno, oružje i municija daleko je premašeno brojem dobrovoljaca, pa ih se i po nekoliko služilo jednom puškom.

Dugotrajnim naporima, konstelacija odnosa u zemlji i svijetu se ipak promijenila. Iako svedene na manje od 30% ukupne državne površine i međusobno izolirane, slobodne teritorije su nekako konsolidovane.

Odbrambeni rat je u ljeto 1995. bio na pragu potpunog uspjeha, baš zato što je bio odbrambeni, što nije težio osvajanju tuđih teritorija, nego samo za odbranu svojih teritorija i svoje suverene, međunarodno priznate države. Približavanje tom završnom uspjehu bilo je, međutim, vrlo mučno i dugotrajno, ostvarivalo se iscrpljujući i posljednje atome snage i naroda i Armije. Kad je završni uspjeh bio na pomolu zaustavljen je načinom priprema Dejtonskog sporazuma. Stepen i trajanje tih napora uveliko su bili uvjetovani nesnalaženjem i neadekvatnim ponašanjem aparata Organizacije ujedinjenih nacija.Prije svega, neshvatanjem suštinske prirode sramnog eufemizma "etničkog čišćenja", odnosno "nepotpunog shvatanja srpskih ratnih ciljeva", kako je generalni sekretar Ujedinjenih nacija, Kofi Anan, naslovio jedan od završnih odjeljaka svog sveobuhvatnog IZVJEŠTAJA Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, od 15. novembra 1999.

*
* *

I pored činjenice da su različiti sudovi, uključujući i Haški tribunal o bivšoj Jugoslaviji, utvrdili postojanje gotovo svih inkriminisanih zločina, pa i zločina g e n o c i d a, uporno se nastavlja praksa poricanja i prikrivanja zločina. U tom cilju od odgovarajućih institucija vlasti, tadanjih i kasnijih, preduzimani su razni postupci, od izdavačkih poduhvata i bjesomučne propagandne aktivnosti do neposrednih operacija za prikrivanje zločina, te uništavanja i otuđivanja registraturne i arhivske dokumentacije. Prema zakonskim i podzakonskim propisima, registraturna građa se morala po završetku rata stručno srediti i u odgovarajućem arhivu selekcionisati u arhivsku građu, poslije određenog vremena dostupnu istraživačima. Uz to dokumentacija o inkriminisanim događajima iz ratnog perioda trebalo je da bude predata Haškom tribunalu u skladu sa zakonima o saradnji vlasti sa ovom institucijom. Umjesto toga, registraturna građa organa Republike Srpske nije dospjela u odgovarajući arhiv, nego je ostala rasuta na različitim mjestima.

Praksa Komisije Vlade Republike Srpske za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. pokazala je da je relevantna građa "uništena" ili sakrivena na tajnim mjestima, a možda i van Bosne i Hercegovine, što je slučaj i sa registraturnom građom Hrvatske Zajednice/Republike Herceg-Bosne, koja je, uglavnom, deponovana u Državnom arhivi Republike Hrvatske. Izuzetak je građa Armije Republike Bosne i Hercegovine, koja se nalazi u Arhivu Armije Republike Bosne i Hercegovine, koji je po formaciji u sastavu Vojske Federacije Bosne i Hercegovine.

Opisana praksa je, pored toga, suprotna praksi mnogih zemalja nakon Drugog svjetskog rata, kada je, ne čekajući period uobičajene 30-godišnje distance, stavljena na raspologanje istraživačima, a Vojnoistorijski institut uz to je objavio njen značajan dio u petnaest tomova sa gotovo dvije stotine knjiga formata B-5. Historičari i istraživači u određeno vrijeme, za manje od dvije decenije, mogu računati bar na građu koju je u nekoliko navrata sekvestrirao ili kopirao Haški tribunal.

Operacije uništavanja pisanih tragova zločina bile su manje uspješne od uništavanja i sakrivanja posmrtnih ostataka preko dvadeset hiljada žrtava, koje se još uvijek vode nestalim, i ako je sasvim izvjesno da su pobijene. Na veliku žalost naredbodavaca i izvršilaca već je otkriveno više hiljada pojedinačnih, zatim više stotina zajedničkih i preko tri stotine masovnih grobnica. One su upečatljiv dokaz počinjenih zločina i posebno genocida u izabranim regijama okupiranih područja, gdje je postojala namjera istrebljenja Bošnjaka. Više od decenije od počinjenih masovnih ubistava jedva da je ekshumirana polovina posmrtnih ostataka, od kojih je manje od polovine identifikovano, prvo zbog oduzimanja dokumentacije prije likvidacije, a onda i zbog uništavanja leševa i njihovog premještanja u sekundarne grobnice ili na druga mjesta. Najveća ekshumirana grobnica Crni vrh u opštini Zvornik sadržavala je preko šest stotina cijelih ili nekompletnih posmrtnih ostataka. S obzirom na to da se radi o sekundarnoj grobnici i mašinskom iskopavanju i ukopavanju žrtava, utvrđivanje identiteta je vrlo otežano. Dominantno pretežno civilna struktura ekshumiranih i identifikovanih, kao i njihova nacionalna pripadnost, jasno ukazuje na genocidne namjere, politiku i praksu.

ŠTA POSEBNO TREBA PAMTITI ...?

I NA PROSTORU DRŽAVE BOSNE I HERCEGOVINE

*** Ko je bio agresor ?**

Na međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu kao suverenu državu je sa nivoa državne poklitike Srbije, Hrvatske i Crne gore planski izvršena klasična agresija sa ciljem formiranja velikosrpske i velikohrvatske države.

*** Cilj agresora:**

Osvajanje teritorije Bosne i Hercegovine i istrebljenje ili raseljenje muslimanskog stanovništva, te ono što ih eventualno ostane u životu, svođenje na beznačajnu etničku skupinu.

*** Nacionalističke ideologije agresora :**

- Shodno ideologiji Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU) i planu „Ram“ koji je produkt te ideologije, Srpska politika je željela osvojiti teritoriju Bosne i Hercegovine i proširiti vlastite granice preko rijeka Drine i Save uspostavljajući svoju zapadnu granicu na liniji Karlobag-Virovitica, a sa obrazloženjem da svi Srbi moraju živjeti u jednoj državi (to je podrazumijevalo sve Srbe u BiH i Srbe u kninskoj krajini u Hrvatskoj).

- Hrvatska ideologija je preko novoformirane samouprave Hrvatske zajednice Herceg –Bosna formirane u zapadnoj Hercegovini željela teritorije BiH zapadno od rijeke Bosne i Neretve pripojiti svojoj teritoriji

- Obadvije ideologije su preko uspostavljenih svojih organa vlasti na željenim teritorijama podrazumijevale i provodile istrebljenje nesrba i nehrvata, a prije svega muslimana, kroz masovna protjerivanja, maltretiranja, organizovanje logora za mučenja, silovanja i ubijanja, i ciljana rušenja svega materijalnog što je podsjećalo na identit muslimana.

Zvanične politike Srbije i Hrvatske su dakle tokom rata 92 – 95. pokazale **da fašizam kao najekstremniji oblik političkog organizovanja ekstremnog dijela navedenih nacija (Srbi i Hrvati) nije iskorijenjen, već da je i dalje itekako živ, što četničke organizacije legalno organizovane kao nevladine organizacije u RS i Srbiji javno i vrlo jasno pokazuju i od strane vlasti neometano poručuju dvadesetak godina poslije rata. To samo znači da je ta ideologija na našem tlu i dalje prisutna i da je samo pitanje vremena, istorijskih prilika i spleta okolnosti kada će svoje stare težnje ponovo oživiti.**

*** Odnos muslimana prema nadolazećem ratu 92-95. :**

U Jugoslaviji se osamdesetih godina XX stoljeća intenzivno počela rađati nova nacija pod imenom Jugosloveni, a najviše su se Jugoslovenima deklarisali dojučerašnji muslimani i drugi građani koji su uglavnom imali miješane brakove ili su bili djeca takvih brakova. Ti građani su bili i najveći sljedbenici ideje Jugoslovenstva. Međutim, osamostaljenje Slovenije, pa zatim Hrvatske i Makedonije, uz stalno jačanje srpskog nacionalizma, je situacija koja je neminovno ukazivala da Jugoslavije i Jugoslovena koju su muslimani najviše podržavali definitivno više nema, pa im se nametalo pitanje i neminovno donošenje odluke: kuda da idu dalje?

Provedenim Referendumom o samostalnosti države Bosne i Hercegovine 01.03.1992.g., voljom većine građana iskazana je želja za njenim osamostaljenjem. Pošto Srbi nisu priznavali rezultat referenduma, pobunili su se protiv osamostaljenja BiH smatrajući tim činom sebe ugroženim od većine muslimana. A u stvari, svjesni da uza sebe imaju Jugoslovensku narodnu armiju (JNA) koju je činila i njome komandovala većina Srba, ocijenili su da je došao istorijski momenat za stvaranje Velike Srbije po planu „Ram“, pa su u ljeto 91.god. započeli „balvan revoluciju“ u kninskoj krajini u Hrvatskoj proglašavajući svoju autonomnost. Time je otpočeo rat u Hrvatskoj koji će prethoditi krvavom ratu i u Bosni i Hercegovini..

Postalo je jasno da je rat u državi Bosni i Hercegovini bio je neizbježan!!!!

*** Provedene pripreme za rat pobunjenih Srba u Bosni i Hercegovini:**

Srpski nacionalisti unutar Bosne i Hercegovine i Hrvatske podržavani nacionalistima iz Srbije, a vođeni idejom o Velikoj Srbiji, su počeli političko i vojno samoorganizovanje već od 1990.god. kada su naredbom Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu Jugoslavije radi navodne političke nestabilnosti u zemlji, svo naoružanje teritorijalne odbrane BiH povukli i lagerovali u magacine JNA, a onda ga tokom 91. i 92.godine tajno dostavljali „odanim“ srbima širom BiH. U to vrijeme su već otvoreno i prenaglašeno počeli veličati ideje ravnogorskog četničkog pokreta i njihovog vođu đenerala Dražu Mihajlovića koji su u 2. svjetskom ratu proglašeni fašističkim, jer su se otvoreno borili na strani Hitlera i Musolinija.

Bošnjacima i Hrvatima u Bosni i Hercegovini je tako bilo uskraćeno pravo na vlastito oružje koje je bilo uskladišteno u magacinima Teritorijalne odbrane, a time i pravo na samoodbranu. Srbi su sa takvim stanjem definitivno bili uvjereni u svoju superiornost nad muslimanima i hrvatima i da je kucnuo istorijski čas da uz podršku JNA ostvare svoje dugogodišnje težnje o velikoj Srbiji.

Ne treba zanemariti i činjenicu da su takvo stanje podupirale i Ujedinjene nacije (UN) koje su i pored referenduma o samostalnosti BiH a time i njenog prava na odbranu i ogromnog debalansa u naoružanju između srba i svih ostalih, BiH nametnuli embargo (zabranu) o naoružavanju. A embargo je u stvari bilo usmjereno samo protiv muslimana koji su goloruki protiv sebe imali četvrtu vojnu silu u Evropi. Ta činjenica ustvari potvrđuje tezu da su agresori imali otvorenu podršku UN-a da sa lica zemlje zatru sve tragove muslimana kao autohtonog naroda na tlu kršćanske Evrope.

*** Provedene pripreme unutar Bošnjačkog naroda u Bosni i Hercegovini:**

Već u junu mjesecu 1991. Godine (kada su počeli otvoreni sukobi između Srba i Hrvata u kninskoj krajini u RH Hrvatskoj), vodećim muslimanskim intelektualcima, postalo je sasvim jasno čemu naginje ekstremni nacionalizam Srba, pa su otpočeli sa ilegalnim pripremama u slučaju izbijanja eventualng rata koje su obuhvatale nabavku i lagerovanje strateških zaliha i organizaciju odbrane naroda.

Predvođena provjerenim i iskusnim muslimanskim pojedincima i patriotama gdje se uključila i vodeća nacionalna muslimanska Stranka demokratske akcije (SDA), pristupilo se ilegalnim formiranjima jedinica na terenu pod nazivom **patriotska liga (PL**) formacijskog sastava jačine voda i čete.

Takve novoformirane jedinice nisu se javno deklarisale niti je negdje bilo upriličeno njihovo postrojavanje što bi u osnovi Srbima dalo povoda da aktiviraju svoje već formirane i dobro naoružane operativne jedinice. Tako formirane jedinice PL na papiru većinom su bile naoružane lovačkim naoružanjem, a imale su zadatak da se u slučaju stvarne potrebe što prije okupe na predviđenim mjestima i stave na raspolaganje svojim štabovima i komandama.

Kasnijim formiranjem Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine, pripadnici jedinica PL ušli su u sastave njenih formiranih jedinica.

*** Početak rata u Bosni i Hercegovini:**

Službeni početak rata u Bosni i Hercegovini desio se 6.aprila 1992 godine kada je napadnuto Sarajevo (interesantno je da je na isti datum oslobođeno Sarajevo u II svjetskom ratu). Mada je „rat u ratu" počeo još u novembru 1991. godine kada je bivša JNA zbog odmazde napala i uništila selo Ravno u Istočnoj Hercegovini, ipak, napadom JNA na Sarajevo, glavni grad Bosne i Hecegovine, smatra se i početkom rata na cijelom prostoru države Bosne i Hercegovine.

Pobunjeni bosanski Srbi podržavani dobrovoljcima iz Srbije i Crne gore, te ljudstvom i tehnikom JNA, u naletu su zauzeli oko 75% teritorije Bosne i Hercegovine i tom prilikom sve one koje nisu pobili počeli su sa progonima i protjerivanjima što je naraslo na oko milion ljudi koji su potražili spas širom svijeta. Masovnim ubijanjima na hiljade nevinih civila muslimana pokazali su šta misle o dojučerašnjim komšijama, kolegama i prijateljima muslimanima. Ono što nisu odmah pobili, zatvarali su u koncentracione logore smrti u kojima su provodili neviđene torture, poniženja, sistematična silovanja i dnevno na svirep način ubijali na desetine nevinih ljudi među kojima žene i djecu (logori Keraterm, Omarska, Trnopolje). Jedan preživjeli logoraš kaže:"Ko dobije metak, on se smatrao počašćenim, jer se to smatralo uslugom i dobročinstvom zločinaca".

Prve udare agresora prihvatile su raspoložive snage aktivnog i rezervnog sastava policije Bosne i Hercegovine, a najpoznatije ličnosti tada su između ostalih bile; **Dragan Vikić i Ismet Dahić** komandanti specijalnih jedinca MUP Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Time su bili stvoreni uslovi da se u glavnom gradu i širom Bosne i Hercegovine ubrza formiranje jedinica teritorijalne odbrane. Formirane jedinice TO su nastavile ubrzano formiranje i okrupnjavnja ratnih jedinica i odmah se stavljale u ulogu odbrane pravaca od posebnog značaja za opstanak teritorija i naroda.

I ako nerado, ali zbog historijske tačnosti valja priznati, da je agresor u početnim operacijama uz pomoć snaga JNA u potpunosti realizovao svoje zamišljene ciljeve o Velikoj Srbiji jer je Bošnjako-hrvatski narod uspio potisnuti i stjerati u enklave, a na osvojenoj teritoriji uspostaviti okupacionu vlast.

U tako stvorenim uslovima na neosvojene teritorije je preduzimao neprekidna granatiranja, rušenja i progone preostalog stanovništva nesrpske nacionalnosti na okupiranim teritorijama. Selektivnim granatiranjima najgušćih naselja u gradovima, nastojao je pobiti što više civila i tako izazvati paniku kod civilnog dijela stanovništa koje bi, po procjenama agresora napustilo gradove i teritoriju i potražilo spas u drugim državama.

II NA PROSTORU TEŠANJSKE OPĆINE

* **Četvri april** obilježava se kao općinski praznik otpora agresoru na prostoru tešanjske općine, kada je tog dana 1992. godine, političko rukovodstvo općine proglasilo neposrednu ratnu opasnost **(dok je na nivou Bosne i Hercegovine to urađeno dva dana kasnije).**

Ovakav postupak govorio je o visokom stepenu odgovornosti i ozbiljnosti lokalne uprave općine da na vrijeme prepozna opasnost i učini jedini pravi korak u spašavanju naroda i materijalnih dobara od agresora.

Odmah se pristupilo organizaciji i stavljanju u funkciju svih raspoloživih resursa kako bi se organizovano odgovorilo na napade.

Vodeći rukovodioci općinskih organa uprave u to vrijeme su bili:

- **Dr Članjak Muhamed predsjednik Skupćine općine.**
- **Gosp. Mirsad Ćeman predsjednik Izvršnog odbora općine.**

(Navedene dužnosti se odnose na tadašnju organizaciju lokalne uprave!

* Organizacija odbrane na početku rata:

I pored svih evidentiranih poteškoća u početnom periodu rata pred kojima se našla društvena zajednica **(nejasna i konfuzna političko-bezbjednosna situacija, priliv izbjeglica iz susjednih općina, širenje dezinformacija putem medija iz susjednih gradova Doboja i Teslića, otvorene prijetnje JNA, saradnja lokalnih Srba sa agerosom i njihovo naoružavanje...),** političko rukovodstvo Općine i Općinski štab teritorijalne odbrane je uz veliko zalaganje svih patriota u rekordnom vremenu od dana imenovanja K-danta **04.04.1992 godine pa**

do 21.05.1992 godine uspio dovršiti proces formiranja i organizaciju ratnih vojnih sastava jedinica **u jedinstven sistem odbrane** i navedenog datuma (**21.05.1992 godine)** novoformiranim jedinicama izdati borbenu Zapovijest za odbranu prostora tešanjske općine koja se protezala na dužini od 110 km fronta.

*** Faktori koji su bili od presudnog značaja za uspješnu organizaciju odbrane** :

- Pravovremno prepoznavanje i proglašenje neposredne ratne opasnosti na općini od strane njenog rukovodstva (04.04.1992 godine) koje je doneseno i prije uputstava sa vrha državne Uprave.
- Preventivno i na vrijeme nabavljene i pohranjene znatnijie količine strateških zaliha kao što su gorivo, hrana lijekovi, te potrebnih komponenti za izradu granta 6o, 82 i 120 mm u tvornici „Pobjeda“ u Bukvi (odlivci, eksploziv, barut i upaljači).
- Obezbijeđenje i skladištenje pogonskih goriva (nafta, benzin i lož ulje) i njihova racionalna potrošnja u toku borbenih dejstava, što je posebno došlo do izražaja tokom devetomjesečne opsade ovih prostora.
- Postojanje raspoloživih kadrovskih potencijala na općini vezanih za vojno-stručnu osposobljenost vojnika i starješina koje je bilo od presudnog značaja za brže i efikasnije ustrojavanje jedinica, komandi i štabova Teritorijalne odbrane na prostoru općine.
- Doprinos prethodno regulisanih zakonskih obaveza bivše SFR Jugoslavije o obaveznom služenju vojnog roka, nakon čega su bile obavezne redovne vojne vježbe i obuke u sastavu jedinica Teritorijalne odbrane. Sa tako stečenim znanjima, uz dodatno skraćenu obuku, vojnike i starješine nije bilo teško usmjeriti u formacijske dužnosti u jedinicama Teritorijalne odbrane.
- Izuzetno, stručno i nesebično zalaganje rezervnih vojnih starješina (oficiri i podoficiri) u organizaciji i ustrojavanju kompletne odbrane jer su prilikom služenja obaveznog vojnog roka formacijski stečena znanja visoko profesionalno primjenjivali direktno na terenu (frontu).
- Značajan doprinos u organizaciji odbrane dala su i bivša aktivna vojna lica (AVL) u bivšoj JNA koji su se stavili na raspolaganje patritskoj ligi, a potom i teritorijalnoj odbrani.
- Za uspješnu odbranu je vrlo značajan još jedan razlog, a to je nacionalno zajedništvo koje zaslužuje da o njemu posebno navedemo nešto više kroz slijedeći podnaslov

*** Nacionalno zajedništvo na općini Tešanj:**

Tešanj je oduvijek bio prepoznatljiv po njegovanju zajedničkog života građana različitih kultura, vjera i nacija. Tešanj je dostojan toj tradiciji ostao i u toku rata u kome zvanične institucije građane nisu razvrstavale po tome ko se kom bogu moli i kako se zove, nego samo na patriote BiH i one koji to nisu i lica koja su za određene javne poslove stručni ili nisu.

Bezbroj je primjera koji navedeno potvrđuju, a navest ćemo samo neke koji su opštepoznati ljudima iz onog vremena i koji su, shodno tome, lako provjerljivi podaci.

- Odmah po formiranju Opštinskog štaba TO Tešanj, općinsko rukovodstvo je za Načelnika tog štaba imenovalo Hrvata Nedeljka Mandića (iz Jelaha), za resor logistike bio je postavljen Milan Jazbec (iz Jelaha), a za Načelnika inžinjerije bio je postavljen Mato Lukić (Žabljak).
- U Odredu TO Tešanj pored vojnika Srba i Hrvata kao vojnika, na dužnost pomoćnika K-danta za moral bio je postavljen Srbin Moman Toprek koji je do tada kao inžinjer radio u "Pobjedi". Interesantno je da je Moman vršeći tu dužnost poginuo kod Srednješkolskog centra u Tešnju od ispaljene srpske granate iz Teslića.
- U Odredu TO Jelah je bio značajan broj pripadnika Hrvatske nacionalnosti od kojih su neki bili prvi komandantovi saradnici: Boro Mlinarević, Franjo Mandić, Jakov Kovačević, Vinko Mandić...
- Bitno je znati da je Anto Knežević rodom iz Cerovca kao afirmisan k-dir u Odredu TO Jelah, u toku rata po Naredbi K-danta Opštinskog štaba TO postavljen za komandira Čete TO Piljužići koja je brojala preko 200 pripadnika i svi su bili muslimani. Treba kazati i to da je Anto bio vrlo dobro prihvaćen od tih boraca muslimana i da je bio cijenjen i poštovan bez obzira što je on Hrvat.
- U kasnijoj fazi rata, došlo je do formiranja "OG-7" jug, a za njenog komandanta postavljen Mustafa Cerovac. U toj komandi Načelnik štaba je bio Boro Pranjić (iz Ularica), Pomoćnik K-danta za obavještajne poslove Anto Bajić (sa Tešanjke) a načelnik artiljerije je bio Pavao Rajkovača (iz Alibegovaca).
- U policijskoj stanici Tešanj su ravnopravno radili Hrvati od koji neki na rukovodećim pozicijama kao Anto Bonić npr.
- Hrvati i Srbi su bili zaposleni u općinskoj administraciji, Ratnoj bolnici i drgim javnim ustanovama i javnm preduzećima, školama, tvornicama pa čak i u vojnoj proizvodnji "Pobjede".

Treba naglasiti da su sva navedena i još mnoga nenavedena imena Srba i Hrvata bili obrazovani i većina njih u zreloj životnoj dobi, što ukazuje na činjenicu da oni nisu bili zavedeni. Naprotiv, povjeravane odgovorne dužnosti koje im je dodjeljivala lokalna uprava (a sačinjena od većine muslimana) prihvatali su svojom voljom i ubjeđenjem.

Međutim, treba znati i to da su mnogi od njih u toku rata svoje pozicije samovoljno napuštali i neki odlazili u Republiku srpsku (Srbi), a neki u Hrvatsko vijeće odbrane i institucije Herceg Bosne (Hrvati). Ali se mora znati da je to bila posljedica isključivo njihove lične volje, a ni u kom slučaju organizovanim progonom od organa vlasti.

Samovoljni odlazak Hrvata iz lokalnih institucija je došao do izražaja posebno poslije dva pokušaja jedinica HVO da tokom 1992. god organizovanim oružanim akcijama zaposjednu policijsku stanicu Tešanj sa ciljem da na općini uspostave upravu Herceg Bosne. Samo prisebnošću snaga policije i zahvaljujući brzoj intervenciji snaga TO pod komandom Adema Omahića - Omahe, njihove namjere su bile spriječene bez žrtava.

*** Ustrojstvo ratnih vojnih jedinica po formacijskim sastavima, broj vojnika i jedinica i rang odgovornog starješine:**

- **d e s e t i n a** (10 vojnika) rang odgovornog starješine

komandir desetine,

- **v o d** (3 – 4 desetine) rang odgovornog starješine

komandir voda,

- **č e t a** (3 – 5 vodova) ili 100 – 150 vojnika rang odgovornog starješine:

komandir čete,

- **b a t a l j o n** (3 – 5 četa) rang odgovornog starješine:

komandant bataljona,

(naziv za samostalnu jedinicu iste veličine po teritorijalnoj pripadnosti je bio odred)

- **b r i g a d a** (3 – 5) bataljona sa pratećim jedinicama za opsluživanje jačine odjelenje – vod (odjelenje veze, vod vojne policije, artiljerijske jedinice za podršku, logistika...) rang odgovornog starješine:

komandant brigade,

- **d i v i z i j a** (3 – 5) brigada sa pratećim jedinicama jačine do jedne čete i naviše (četa veze, četa vojne policije, artiljerijske jedinice za podršku, logistika..) rang odgovornog starješine:

komandant divizije,

- **k o r p u s** (3 – 5) divizija sa pratećim jedinicama jačine četa i bataljona specijalne namjene, (veza, vojna policija, artiljerijske jedinice za podršku, logistika... rang odgovornog starješine:

komandant korpusa.

Poslijeratne mlade generacije Bošnjaka, o formacijskom ustrojstvu jedinica, o vojničkim vještinama i naoružanju, voljom politike evropske zajednice koja je u BiH zabranila vojnu obuku za građane, nažalost ne znaju NIŠTA.

Međutim, poučeni događajima iz davne prošlosti i događanjima iz proteklog rata, te **nepobitnom postojanju neizumrlog i povampirenog fašizma**, kao i otvorenim aspiracijama radikalnih nacionalista oko teritorije međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine koje i dalje traju, **s pravom se može tvrditi da ponovni rat ni u kom slučaju nije nemoguć, što uvijek treba imati na umu ...!**

Zato bi dobro bilo da mladi znaju makar najosnovnije o navedenim jedinicama, a nikad im to ne trebalo.

*** Organi, institucije i neki istaknutiji pojedinci zaslužni za pravovremeno i efikasno organizovanje i vođenje odbrane prostora tešanjske općine:**

Ovdje ćemo navesti samo neke najkarakterističnije predstavnike institucija i pojedinaca, što ne znači da ih nema još:

1. **Opštinski organi uprave** na čelu sa dr. Muhamedom Članjkom predsjednikom skupštine opštine i Mirsadom Ćemanom predsjednikom Izvršnog odbora Skupštine opštine Tešanj.

2. **Organi MUP (ministarstva unutrašnjih poslova) Policijske stanice** Tešanj sa načelnikom Šemsudinom Mehemedovićem.

3. **Ratna bolnica Tešanj i njen K-dant** dr Ekrem Ajanović

4. **Opštinski Štab Teritorijalne odbrane Tešanj sa komandantom Kemalom Brkićem**

Kemal Brkić je rođen u Raduši. Po zanimanju je bio učitelj. Završio je Školu za rezervne oficire u bivšoj JNA. Na dužnost Komandanta Štaba TO Tešanj, imenovan je od strane općinskog političkog rukovodstva 04.04.1992.godine. Kao komandant je dao ogroman doprinos u početnoj fazi rata na formiranju jedinica TO i uspostavi jedinstvenog sistema odbrane na općini. Razvio je uspješnu saradnju sa organima vlasti i drugim subjektima odbrane, kao i organizaciju odbrane sa susjednim općinama. Pod njegovom Komandom su bile sve jedinice TO na općini od faze formiranja pa do marta1993.godine (kada su jedinice TO reorganizovane u brigade i korpuse Armije BiH). Izuzetno je bio korektan sa potčinjenim, a hrabar i odlučan u donošenju odluka odlučno zastupajući kako bošnjaštvo tako i multietničnost TO.

5. **K-da "OG-7" jug** je formirana Naredbom K-danta 2. Korpusa ABiH u martu mjesecu 1993.g. kao posljedica formiranja operativnih jedinica (brigada) sa ciljem da se obezbjedi lakše, brže, sinhronizovanije i organizovanije komandovanje brigadama na prostoru općina Tešanj, Maglaj, Doboj-jug i Usora i prognanika iz Teslića. Egzistirala je sve do januara 1995.god. kada se transformisala u K-du 37.divizije ABiH. K-da "OG-7" jug je dala ogroman doprinos organizaciji odbrane ovog prostora, a posebno u periodu opsade ovog prostora (totalnog devetomjesečnog okruženja).
Za komandanta "OG-7"-jug je postavljen **Mustafa Cerovac** rodom iz Trepča, pravnik po struci koji je prije rata obavljao niz važnih javnih dužnosti općine Tešanj. Kao rezervni oficir rat je započeo kao član Općinskog štaba TO Tešanj, a u junu 1992.g. imenovan i prvim komandantom 1. tešanjske „Garave" brigade. Odlikovao se izuzetnim osobinama komandanta koji je jako cijenio i uvažavao sve saradnike i institucije, dovoljno tolerantan, a istovremeno dovoljno hrabar i odlučan da bez ikakvih sumnji zaštiti svoj narod bez obzira kojoj naciji pripadao. Poznat je bio po zagovaranju multietničke ABiH pa je i sam imao neposredne saradnike Hrvatske nacionalnosti. Kraj rata je dočekao kao član glavnog štaba ABiH. Za ratne zasluge je odlikovan najvećim ratnim priznanjem „Zlatni ljiljan".

6. Brigade i njihovi komandanti:

- 1. tešanjska "Garava" brigada, a kasnije preimenovana u 202. pa 302.bbr, dobila počasni naziv "Viteška", K-danti: Mustafa Cerovac, Sakib Kurtić i Senad Pajić
- 203. pa preimenovana u 303.bbr Doboj-Bosna, "Viteška", K-danti: Adnan Bajraktarević, Ibrahim Hozić
- 204. pa preimenovana u 304. bbr (teslićka), "Slavna", K-danti: Esad Jašarević, Izet Šehrić
- 207. pa preimenovana u 307. bbr "Pousorska ljuta", "Viteška", K-danti: Ismet Avdić, Muharem Ahmić
- 277.bbr K-dant: Mehmed Krkalić
- 375.Oslobodilačka brigada, K-dant: Mirsad Ahmić

7. **Tvornica "Pobjeda"** u Bukvi sa grupom inžinjera koji su imali viziju da "Pobjeda" sa svojim ljudskim resursima može napraviti čudo i u rekordnom roku mirnodopsku proizvodnju auto-pumpi preorijentisati na serijsku proizvodnju granata za minobacače i druga ubojna sredstva. Od vizije do serijske proizvodnje proteklo je samo nekoliko mjeseci jer su u mjesecu septembru 1992.god. Pobjedine granate već punile vojna skladišta ne samo u Tešnju, nego širom BiH. Takav poduhvat su mogli da naprave samo odvažni i samouvjereni istinski patrioti koji nisu žalili sebe danonoćno radeći na usvajanju tehnologije za novu proizvodnju. Ali oni nisu uradili samo tehnologiju, oni su inicirali i u rekordnom vremenu obezbjedili na desetine tona odlivaka, eksploziva i drugih komponenti potrebnih za ovu proizvodnju koja se održala i svo vrijeme devetomjesečnog okruženja.

Taj nezapamćeni podvig činila je "mala grupa ali odabrana": Husein Galijašević kao "žila kucavica" tima i vođa projekta, Kasim Kotorić, Husein Alić i Ibrahim Ahmetagić.

Veoma važnu ulogu između proizvodnje i jedinica TO je svakako imao i neosporni autoritet Pobjede Enes Galijašević koji je kao jedan od najiskusnijih VK majstora Pobjede bio na dužnosti glavnog kontrolora svih proizvoda sa ciljem da utvrdi da li su isti napravljeni u skladu sa standardima i da li daju rezultate koji se od njih u tehničkom i namjenskom smislu očekuju. Poznata je njegova rečenica svom mlađem bratu Huseinu (koji je kao mašinski inžinjer vodio projekat):"Bogami Huseine kontrolu i probe granata nećeš raditi ni ti niti bilo ko od inžinjera. Šta ako nešto krene po zlu pa neko od vas strada. Ko će vas zamijeniti i nastaviti vaš rad? Vi morate ostati živi i ovaj projekat voditi do kraja. A ko zna dokle će rat trajati."

Interesantno je da je baš na jednoj od takvih testnih proba Enes smrtno nastradao od proizvedene ručne bombe. Za njegov ukupni doprinos za odbranu, K-da "OG-7" jug (koja ga je u kasnijoj fazi rata imenovala svojim kontrolorom) ga je posthumno predložila za najveće ratno priznanje "Zlatni

ljiljan”.

8. **Istaknuti borci:**

Adem Omahić „Omaha“ rođen 1966.g. Legendarni borac, komandir i K-dant, te simbol organizacije odbrane Pousorja. Osnovnu školu završio je u Jelahu, a saobraćajno-tehničku u Doboju. U bivšoj JNA završio školu rezervnih oficira u Bileći. Oženjen. Otac troje djece.
Rat je počeo sa svojim komšijama iz Vukova na organizovanju odbrane na Križu kao komandir desetine. Nakon formiranja 1. Tešanjske „Garave“ brigade postavljen je za Komandanta 1. bataljona (na Jelahu). Formiranjem 207.bbr. „Pousorske ljute“ (15.03.1993.g.) postavljen je za njenog Načelnika štaba. U daljem toku rata bio na dužnosti komandira specijalnih snaga "Bosna 4" i komandir svih policijskih snaga općine. Kao izuzrtno hrabar, odvažan i samouvjeren borac i oficir kome su borci neograničeno vjerovali, imao je ogromnu ulogu pri organizovanju odbrane na cijelom prostoru tešanjske općine, a posebno na odbrani Križa, koji je bio od veoma važnog operativno-taktičkog značaja za cijelo Pousorje, pa time i Općinu. Izuzetan značaj je dao i prilikom napada snaga HVO na policijsku stanicu Tešanj u julu 92., kao i u vrijeme 9-mjesečne opsade na odbrani južnog fronta (prema Žepču) kao Komandant Taktičke Grupe (TG) Crni Vrh, na čemu je padao koncept i težnje Velikohrvatske Herceg Bosne.
Za ratne zasluge je odlikovan najvišim ratnim priznanjem „Zlatni ljiljan“! (Jedna ulica u Jelahu nosi njegovo ime).

Hajrudin Hajdić rođen 1970.g. Već za njegovog života borci su ga zvali Legendom, jer je on takav i bio. Vidjevši sve šta se dešava sa Jugoslavijom i srpskim nacioanlizmom, u rodne Oruče se vratio sa vojne akademije gdje je odmah (april 92.) oko sebe počeo okupljati mlade patriote i počeo pripreme sa skromnim i improvizovanim sredstvima za rat koji je bio neizbježan. Njegova odvažnost, hrabrost, stručnost i skromnost su odmah privukle pažnju Opštinskog štaba TO Tešanj, pa je angažovan u K-di 1. Tešanjske garave brigade u kojoj se brzo afirmisao kao izuzetan oficir. Učestvovao je u brojnim borbama, a najviše na južnom i zapadnom ratištu Općine, u kojima je svojom inicijativom, prisutnošću i pokazanom hrabrošću uvijek ulivao samopouzdanje kod drugih boraca. Svi koji su ga poznavali su ga izuzetno cijenili, poštovali i zbog njegove skromnosti, jednostavno volili. U toku rata se u Tešnju oženio i postao otac jednog djeteta. Nesretnim slučajem je poginuo 1994.god. kada je i posljednji puta pokazao svoj karakter bacajući se na greškom aktiviranu ručnu kumulativnu bombu žrtvujuči sebe da bi spasio prijatelje koji su se u neposrednoj blizini nalazili. Za ratne zasluge mu je dodijeljeno najveće ratno priznanje “Zlatni ljiljan”.

(Jedna ulica u Tešnju nosi njegovo ime).

Vrlo značajan doprinos odbrani na općini dale su i mnoge druge institucije, organi i pojedinci čiji bi spisak zahtijevao daleko veći prostor nego što je predviđeno u ovoj publikaciji.

*** Početak rata (agresije) na teritoriju općine Tešanj:**

Prve tenkovske granate ispaljene su **2. maja 1992 godine u 14, 15 sati** sa srpskog uporišta Ugljarnica (prevoj sj-zap. Od Kaloševića) na most i raskrsnicu u Kaloševiću. Tih pet ispaljenih granata oglasile su **i stvarni početak rata** na prostorima tešanjske općine.

Odmah nakon toga srpski ekstremisti iz Teslića pokušali su da ovladaju sa **Banderom (tt 732)** najdominantnijim objektom na Crnom vrhu, ali su tome od strane jedinica općinskog Štaba teritorijalne odbrane i snaga aktivne i rezervne policije bili spriječeni.

Agresor je cijeli maj i drugu polovinu mjeseca juna 1992.godine iskoristio za aktivna borbena dejstva na slobodne prostore tešanjsko-dobojske teritorije napadajući slijedeća sela na rubnim područjima općine: Mekiš, Radušu, Oraš Planje, Džemilić Planje, Mrkotić, Putešić, Kološević, Bobare, Komušance, Hercege, Križ, Piljužiće, Lončare, Miljanovce, Jeleče, Omanjsku, Alibegovce i Matuziće.

Svo vrijeme napada agresor je dalekometnom artiljerijom 122, 130 i 155 mm intezivno granatirao i unutrašnjost Općine: Tešanj (gradsko jezgro i industrijsko naselje Bukva), Jelah (najgušće naseljene ulice), Tešanjku i Sivšu pri čemu je stradao znatniji broj civila i pričinjena velika materijalna šteta na objektima**.**

Agresor je u odnosu na snage teritorijalne odbrane: Tešnja, Doboja i Teslića koje su zajedno sa snagama MUP-a bile u fazi formiranja, raspolagao sa enormno većim brojem svih vrsta naoružanja i opreme, pa je svjestan svoje jačine, imao namjere da iz četiri pravca povede napad i u brzom naletu pregazi slobodni prostor tešanjske općine.

Prvi pravac: Prnjavor – Stanari – s. Vitkovci – s. Cerovica - Piljužići – s. Miljanovci - Jelah – Tešanj**.**
Drugi pravac: Teslić – s. Donja Vrela – s. Gornji Vitkovci – s. Kološević - s. Bobare – Mračaj – Jelah – Tešanj.
Treći pravac: Banja Vrućica – Brkića potok – s. Mrkotić – s. Dž.Planje – s. Mekiš – s. Raduša – Tešanj.
Četvrti pravac: Doboj – Karuše - Matuzići – Kraševo – Lepenica – Tešanj

Od početka rata pa sve do **23. 12. 1995. godine kada je potpisan Deytonski sporazum,** srpski agresor je imao primarni cilj ovladati putnim pravcem Doboj –Jelah –Teslić, što bi istovremeno značilo kraj odbrane Tešnja i Maglaja, ali im to naši borci svojom hrabrosti i požrtvovanošću nikada nisu dozvolili.

*** Važni privredni subjekti i institucije na tešanjskoj općini koji su od ogromnog značaja za uspješnu odbranu teritorije:**

Prvom polovinom mjeseca juna 1992. godine, najveći tešanjski kolektiv **UNIS „Pobjeda“** je izvršila brzu i efikasnu rekonstrukciju raspoloživih proizvodnih i kadrovskih kapaciteta i mirnodopsku proizvodnju autodijelova preorijentisala za ratne potrebe. U ovom kolektivu je vlastitim kadrovskim i proizvodnim kapacitetima za kratko vrijeme usvojena zahtjevna proizvodnja minobacačkih granata: 60, 82, i 120 mm drugih ubojnih sredstava. U proizvodnji za ratne potrebe u „Pobjedi“ se u stalnom radnom odnosu, što je bilo ne pojmiljivo kada je u pitanju bila srpska strana, između ostalih nalazilo: **28. radnika srpske nacionalnosti, 29.radnika hrvatske nacionalnosti, a ključni čovjek za namjensku proizvodnju u „Pobjedi“ kao šef proizvodnje je bio Milan Nesterović, Srbin po naconalnosti**.

„**Ratna bolnica“ Tešanj je** formirana od kadrova i raspoloživih kapaciteta Doma zdravlja i kao takva, sasvim je odgovorila složenim i zahtjevnim zbrinjavanjima ranjenih i povrijeđenih vojnika i civila. Tokom cijelog toka rata, ratna blonica je zahvaljujući stručnim kadrovima, iako sa ograničenim količinama sanitetskog materijala, uspješno zbrinula **5.243 ranjenika** od koji je većina bila izložena komplikovanim hirurškim zahvatima od ranjavanja krhotina granata i metaka. U vezi toga bitno je naglasiti da je nekolicina ljekara ove ratne ustanove usljed stalnih operativnih zahvata na otvorenim ranama izraslo u vrhunske ratne hirurge koji su spasili na stotine naših boraca (Midhat Hadžikadunić-Hadžija, Đogić Hajrudin-Hari, Hasukić Šefik, Hasaničević Esad...), a u hodu su obučavali čitavu grupu mlađih ljekara koji su takođe izrasli u vrhunske medicinske stručnjake.

Ratna bolnica je posebno došla do izražaja u uslovima devetomjesečne opsade slobodne tritorije kada su bili blokirani svi putevi za dotur lijekova i sanitetskog materijala. Uz pomoć agregata sa oskudnim zalihama goriva bolnica je proizvodila električnu struju za vlastite potrebe, a mnoga neophodna medicinska pomagala uz pregalačko zalaganje vlastitih kadrova uspješno je improvizovala i tako spasila mnoge živote.

„**Napredak“ tvornica konfekcije Tešanj** je zahvaljujući dugogodišnjim vezama sa inosrtanstvom već u jesen 1992. godine uspjela pribaviti određene količine maskirnog tekstila. Njeni radnici, uglavnom žene su pod kišom granata neumorno šile uniforme za naše borce kako bi obezbijedile da što spremniji dočekaju predstojeću zimu.

„**Enker“ tvornica autosvjećica Tešanj** je isto tako sa vlastitim kadrovima i u saradnji sa „Pobjedom“ pristupila usvajanju proizvodnje i reparature municije što je značajno popravljalo borbenu spremnost naših jedinica. Po nacrtu Šemsudina M., tvornica je izradila i značajnu seriju keramičkih pancirnih prsluka koje su koristile jedinice policije, a koji su, kako psihički u smislu samouvjerenosti, tako i fizički u čuvanju tijela od povreda, značajno uticali mnogo mladih lica.

“FAD” Jelah značajan doprinos dala u obradi odlivaka za granate svih kalibara koje su finalizirane u Pobjedi.

Kada je postalo jasno da se rat neće završiti za nekoliko desetina dana (kao što su mnogi građani mislili i priželjkivali), **sa radom su nastavile i škole**. Nastavu su izvodile po skraćenim programima i vrlo često po grupama i podrumskim prostorijama.

Važno je zapamtiti da su za vrijeme organizovanog zlostavljanja, ubijanja i raseljavanja muslimana (Bošnjaka) širom BiH, u isto vrijeme u Tešnju djecu Bošnjaka učilo nastavno osoblje Srba i Hrvata i da su u „Pobjedi" i drugim institucijama u Tešnju Srbi i Hrvati koji nisu željeli napustiti ovaj prostor, ravnopravno radili sa Bošnjacima. **Ta činjenica daje jasnu poruku da nismo isti kakvim nas uporno zločinci žele predstaviti.**

Navedeni privredni subjekti i institucije su tokom cijelog trajanja rata, svojim vrijednim i stručnim angažovanjem na izvršavanju svojih radnih zadataka dodatno ulivali samopuozdanje i psiohološku podršku svim građanima, a posebno boračkom sastavu. Borci su bili svjesni činjenice, da ne može nestati municije i granata i da se neće zimi smrzavati, a ako budu ranjeni, da ih ima neko stručno zbrinuti i liječiti!

Ne treba zanemariti značaj i doprinos i mnogih drugih institucija (Radio Tešanj, Islamska zajednica, humanitarne organizacije...) čije ćemo angažovanje detaljnije sagledati u narednim publikacijama.

*** OPSADA slobodne teritorije:**

Slobodne teritorije tešanjske, maglajske i ostataka dobojske općine sa izbjeglicama sjeverne Bosne i teslićke općine funkcionisale su jedinstveno kao zona odgovornosti Operativne grupe „7-jug" 2. Korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine.

Usljed izdajstva HVO Žepča i njegove otvorene saradnje i savezništva sa Srbima sa ciljem formiranja hrvatskih teritorija po zamisli nacionalističke tvorevine tzv. Herceg-Bosna, do potpune opsade slobodne teritorije Tešnja i Maglaja je **došlo u junu 93 godine.**

Ovim činom HVO Žepča je prekršilo sve prethodne dogovore o zajedničkoj borbi i upustilo srpske oklopno-mehanizovane snage u borbeni raspored vlastitih jedinica odakle su zajedničkim snagama punih devet mjeseci pokušavali slomiti otpor okruženih branilaca. Svo vrijeme opsade vođene su teške i krvave borbe na većini linija odbrane.

Na opsjednutoj teritoriji ubrzo je došlo do pomanjkanja borbenih sredstava i osnovnih životnih namirnica. Radi nedostatka municije naše jedinice su organizovale niz manjih akcija sa ciljem da se zaplijeni neprijateljska municija u čemu su i uspjevali, te njome održavali kontinuitet odbrane od stalnih i koordiniranih napada Srba i Hrvata na južnoj granici Općine prema Žepču.

Zahvaljujući brzoj intervenciji naših vojnih i civlnih organa, živežne namirnice su za stanovništvo ubrzo bile nadopunjene humanitarnom pomoći UN iz zraka. Avioni NATO snaga su u određeno vrijeme i na određenom mjestu kasno noću na slobodnu teritoriju dopremale i padobranima izbacivale hranu i sanitetski materijal (tzv. akcija padobran) u kojima je na različite načine smrtno stradalo 18 lica.

Iako je opsada slobodne teritorije civilno stanovništvo i vojsku znatno materijalno oslabilo, ipak je cjelokupna slobodna teritorija pokazala maksimalnu odlučnost i visok stepen odgovornosti da se maksimalnom primjenom improvizovanih sredstava i opreme do kraja istraje u pravednoj borbi za opstanak. Na taj način je dočekana i **deblokada slobodne teritorije u martu 94.g., a da neprijatelj za svih devet mjeseci opsade nije napredovao niti jedan jedini metar.**

Neprijateljska propaganda sa Radio Doboja i Teslića je nakon deblokade svoje prijetnje da će popaliti, porušiti i poklati Tešanj i Tešnjake zamijenula porukama:"Balije nikada neće ući u Doboj i Teslić!" To je bila prekretnica u ratu na ovom prostoru kada su neprijatelji definitivno shvatili da ne mogu osvojiti Tešanj, ali i da su jedinice ABiH kako ovdje tako širom BiH toliko osnažile i ojačale da su neprijatelji postali zabrinuti za očuvanje osvojenih teritorija.

I zaista, nakon tog perioda ABiH se reorganizuje, formira posebne jedinice (oslobodilačke brigade) i kreće u oslobađanje okupiranih prostora: Vlašić, Ozren, dio Hercegovine, Zapadna Bosna... Napredovanje naših snaga je nastavljeno i kao kontinuitet sloma kninske Krajine u R Hrvatskoj od strane Hrvatskih snaga. Napredovanje naših snaga je trajalo sve do Dejtonskog sporazuma kada je Svijet u vrijeme našeg najjačeg napredovanja na svim frontovima odlučio da zaustavi rat plašeći se da ćemo ovladati cjelokupnom BiH i formirati islamsku državu u srcu Evrope.

Dejtonskim sporazumom su nam velike sile "obukle ludačku košulju" kojom su u BiH zaustavili rat, ali su napravili tromu i nefunkcionalnu državu sa Ustavom koji koči njen dalji razvoj, a ne može se promijeniti bez volje sva tri naroda (Bošnjaci, Srbi i Hrvati). A pošto Srbi koče i osporavaju sve što se tiče države BiH, a jačaju sve institucije Republike Srpske napominjući stalno i njeno moguće otcjepljenje od BiH, takvo stanje opstrukcija će nažalost još potrajati.

* Žrtve rata, egzodus i materijalna razaranja u Bosni i Hercegovini

Smatra se da je u Bosni i Hercegovini tokom rata živote izgubilo između 100.000 i 110.000 lica, dok je imenom i prezimenom evidentirano njih 97.207, od čega 64.036 Bošnjaka. Najveća protjerivanja, razaranja, ubijanja, zatočenja u logorima, mučenja i silovanja stanovništva bošnjačke nacionalnosti desila su se na prostorima istočne i srednje Bosne i Hercegovine, a najveći pokolj civila poslije Drugog svjetskog Rata. desio se u Srebrenici i okolini Prijedora. Srpski agresor u nastojanju da izbriše postojanje Bošnjaka na ovim prostorima izvršio je pokolj i zvjerski ubio samo u Srebrenici preko 8.ooo, a u okolici Prijedora preko 2000 nedužnih lica među kojima i starace, žene i djecu. Poznat je srpski zločin na Korićanskim stijenama gdje su u provaliju dubine oko 300 m bacili 200 Bošnjaka.

Zvanični mađunarodni Sud u Hagu koji je od strane UN formiran za suđenje ratnim zločinima na prostorima bivše Jugoslavije čin pokolja u Srebernici je okarakterisao **genocidom i djelomično kaznio neke od izvršilaca.**

Sa prostora cijele Bosne i Hercegovine **oko dva miliona ljudi napustilo je svoje domove** i spas potražilo kao izbjeglice unutar BiH i u državama diljem svijeta.

Evidentno je da je u Bosni i Hercegovini gdje nije bilo borbenih dejstava u toku rata **od strane Srba srušeno: 534 džamije, 218 mesdžida, 69 mekteba, 4 tekije, 37 turbeta, i 405 drugih raznih vakufskih objekata, a od strane Hrvata njih 80.**

Treba znati da su znatan broj tih objekata bili biseri arhitekture i kulturnih vrijednosti nulte kategorije koji su bili pod zaštitom UNESCO-a kao što su npr. Aladža džamija u Foči i Ferhadija u Banja Luci, stari most u Mostaru, medresa i džamija u Počitelju i mnogi drugi**.., a uništavani su samo zato što su podsjećali na muslimane.**

*** Odnos branilaca i civila Bošnjaka prema vjerskim objektima i imovini Srba na prostoru tešanjske općine :**

Na suprot agresoru kojem se u jednom periodu kao saveznik pridružio HVO iz Žepča, jedinice TO Tešanj, kasnije Armije Republike Bosne i Hercegovine i HVO Usore koje su zajednički branile teritoriju pod jedinstvenom komandom OG „7-jug" Armije Bosne i Hercegovine nikada nisu došle u situaciju da primjene represalije nad nedužnim civilima, srpske nacionalnosti, njihovoj imovini ili vjerskim objektima. Čak je bilo obrnuto!

Već na početku rata angažovanjem snaga TO Tešanj, samoorganizovanih građana i operativnih dijelova MUP –a u zaštitu su stavljeni građani srpske nacionalnosti izuzev onihkoji se nisu ogriješili o tadašnje zakone kao i svaki musliman-Bošnjak.

U isto vrijeme preduzete su mjere u zaštiti pravoslavne i katoličke crkve u Tešnju sa okolnim grobištima.

Svo vrijeme trajanja rata crkve su bile u potpunosti zaštićene pa su Deytonski sporazum (prekid ratnih dejstava) sa svim svojim dragocjenostima dočekale očuvane i neoštećene.

Zbog historije, a prije svega istine o bošnjačkom narodu, veoma bitno je da se pamti i novim generacijama priča slijedeće: **Pošto je pravoslavna crkva u Tešnju odmah na početku rata bez ikakavih razloga bila od njenih nadležnih crkvenih dužnostika napuštena, organi civilne vlasti u Tešnju su sve crkvene dragocijenosti popisali i pohranili u trezor Privredne banke u Tešnju jer su bile procjene da će tim činom relikvije biti pošteđene od oštećenja ili uništenja prilikom bjesomučnih granatiranja od strane agresora.**

Dragocijenosti su nakon Deytona, u sasvim ispravnom stanju predate lično vladiki Kačavendi koji ih je odnio u Bijeljinu i nikada ih ni do danas matičnoj crkvi u Tešnju nije vratio nazad.

Identične situacije očuvanja crkava desile su se i u : Maglaju, Zavidovićima, Zenici, Tuzli, Sarajevu i u mnogim drugim mjestima koja su bila pod izravnom kontrolom Armije Republike Bosne i Hercegovine.

Na suprot tome, agresor je vršio sistematsko rušenje muslimanskih i katoličkih vjerskih objekta na cijelom okupiranom prostoru države Bosne i Hercegovine s ciljem da protjeranom stanovništvu rušenjem njihovih bogomolja protjera druge vjere iz svog okruženja i stavi nesrpskom stanovništvu do znanja da više nikada, kao drugi i drugačiji nisu poželjni na teritoriji pod srpskom (a na drugim prostorima BiH i hrvatskom) kontrolom.

U tom cilju, od strane Srba je pored džamija, sravnjena sa zemljom i katolička crkva u Tesliću i na njenom mjestu urađena zatravljena gradska površina (sadašnja crkva u centru grada koja je poslije rata ponovo izgrađena). Vidno su bile oštećene i grobne kapele na Kominu, Omanjskoj i Alibegovcima. Isto tako, katolička crkva na Križu je potpuno uništena direktnim pogocima tenkovskih granata iz susjednog sela Donji Vitkovci.

Novo izgrađena džamija u Novim Miljanovcima uništena je direktnim pogocima iz sujednog sela Cerovice.

Kada se ove činjenice uporede, vrlo je jasno da mi Bošnjaci nismo isti kao naši neprijatelji.

*** Stradanje Bošnjaka i njihov odnos prema zarobljenim agresorskim vojnicima i Srpskim civilima na tešanjskoj općini:**

Uslijed izrazito jakih ratnih dejstava na prostoru tešanjske općine tokom rata **poginulo je 436 borca, a ranjeno blizu 1000 vojnika i civila od čega 589 sa trajnim tjelesnim posljedicama koji su postali ratni vojni invalidi.**

Toliko veliki broj vojnika i civila stradalih u ratu, tešanjsku općinu svrstava u kategoriju teških ratnih stradanja i razaranja.

Prostor tešanjske općine jedan je od rijetkih prostora u Bosni i Hercegovini na kojem je za vrijeme ratnih dejstava agresor upotrijebio svo raspoloživo naoružanje i sredstva s ciljem slamanja otpora branilaca i njihovog potpunog istrebljenja.

Neprijatelji su koristili **najelitnije pješadijske jedinice, artiljeriju manjeg, srednjeg i dalekog dometa, minobacače 60, 80 i 120 mm, topove svih raspoloživih vrsta, borbenu avijaciju i na kraju rakete zemlja-zemlja tipa „Volhov“ koje su bile namijenjene za potpuna razaranje naseljenih mjesta.**

Osim toga, agresor se naprekidno koristio metodama specijalnog rata koje su bile primjenjivane kroz pojačanu propagandu putem lokalnih radija: Doboja, Teslića i Ozrena i preko TV Banja Luka. Sve se svodilo na poziv vojnicima Armije Bosne i Hercegovine da u komandama i Štabovima pobiju sve svoje oficire, polože oružje i da se onda priključe svojoj braći u najbližim jedinicama tzv. vojske Republike srpske (VRS) sve u cilju nastavka zajedničke

borbe protiv radikalnih islamskih džihadista. Borcima su tim prilikama obećavane posebne privilegije i prava ukoliko se priključe svojoj braći Srbima i vrate jedinoj pravoj „pradedovskoj veri" (pravoslavlju) smatrajući, da su svi muslimani u prošlosti bili silom islamizirani Srbi.

Nasuprot tome, tešanjski vojni i civilni organi vlasti imali su prema stanovnicima srpske nacionalnosti sasvim korektne odnose koje nisu nimalo odastupale od međunarodnih ratnih prava „ ženevske konvenicije „ što potkrepljuju slijedeće činjenice:

- Na prostoru tešanjske općine, **nikada se nije desio organizovani progon, maltretiranje, zatvaranje, pljačkanje, silovanje i ubijanje civila srpske nacionalnosti.**

- Na prostoru tešanjske općine nikada **nije postojao ni jedan logor predviđen samo za stanovništvo srpske nacionalnosti.**

- Nad ratnim zarobljenicima i civilima nikada nije napravljen ni jedan ratni zločin!

- Svi ratni zarobljenici i civili su nakon dva mjeseca boravka u jednom jedinom vojnom i civilnom zatvoru nakon što bi se uradile pripreme bili uredno razmijenjivani i zdravi vraćani na terotoriju pod srpskom kontrolom.

- Ratnim zarobljenicima bila je uvijek pružana adekvatna zdravstvena pomoć, njega i zaštita kao i svim ostalim pripadnicima Armije Bosne i Hercegovine i HVO.

Primjer: zarobljenog srpskog vojnika Ivana Gračića koji je bio teško ranjen borci Armije Bosne i Hercegovine su na rukama prebacili do Ratne Bolnice Tešanj gdje mu je hitnom intervencijom osoblja ove ustanove bio spašen život. Zarobljenom Gračiću, borci Armije Republike Bosne i Hercegovine su bez pogovora dali oko 3 litra krvi koliko je bilo potrebno da bi ostao u životu. Nakon što se oporavio, srpski vojnik Gračić Ivan je urednog zdravstvanog stanja razmjenjen, te se živ vratio svojoj porodici u Tesliću.

Na suprot tome:

U nedozvoljenoj trgovini cigaretama na Križu (zona odgovornosti 1.bataljona 207.bbr „Pousorske ljute"), četnici su na podmukao način, (šuma Ciganka) mučki iz zasjede poubijali trojicu boraca iz ovog bataljona iako su se sa njima prethodno više puta neposredno sastajali i kontaktirali. Kasnije su ih mrtve, putem TV Banja Luka svojoj javnosti prikazivali kao likvidarnu diverzantsko-terorističku grupu islamskih džihadista. I ove nabrojane činjenice govore da nismo isti!

*** Međusobni odnosi Bošnjaka i Hrvata u toku rata:**

Već u ljeto 1992.godine (dakle na samom početku rata) ekstremni pojedinci iz sastava 110. brigade HVO zadojeni idejom stvaranja hrvatske države tzv.Heceg – Bosne, iznenada su i bez ikakvog povoda oružano napali poslicijsku stanicu Tešanj s ciljem, da u fazi formiranja jedinica TO uklone jedine legalne i legitimne organizovane snage koje su štitile općinske granice i obezbijeđivale unutrašnju bezbjednost teritorije. Tim činom pokušano je nasilno zauzimanje policijske uprave u Tešnju, što bi obezbjedilo preduslove za uspostavu hrvatskih organa vlasti na cijelom prostoru slobodne tešanjsko-dobojske teritorije.

Hitnom, odlučnom i razumnom intervencijom općinskih organa, te policijskih i vojnih snaga, ta namjera je osujećena i izbjegnuta tragedija po napadače koji nisu imali nikakvu šansu da su počeli sa pucnjavom. Kada su se i sami uvjerili da su zagrizli prevelik zalogaj, sami su se povukli. Taj incident je završen na najbolji mogući način bez žrtava, a iz njega je na vidjelo izašla namjera HVO-a, te izvučena pouka da bi njegovi apetiti mogli ponovo narasti i shodno prvoj prilici, eskalirati u sukob. Pod takvim pritiscima je općinsko rukovodstvo općine Tešanj Hrvatima Usore nudilo saradnju vjerujući da samo zajedničkom borbom Bošnjaka i Hrvata na ovim prostorima možemo zaustaviti agresora i da samo zajedno možemo da sačuvamo oba naroda da ne bude protjern sa svojih vjekovnih ognjišta.

Hrvati su to i prihvatili što se kasnije pokazalo ispravnim jer tokom cijelog trajanja ratnih dejstava Bošnjaci i Hrvati na općini Tešanj (danas općina Usora) nisu ušli u međusobne ratne sukobe, iako je u najvećem dijelu Republike Bosne i Hercegovine došlo do sukoba snaga Armije Bosne i Hercegovine i hrvatskog vijeća obrane (HVO), uključujući tu i teritoriju Žepča i Novog Šehera.

Za budućnost će ostati misteriozna nepoznanica: „ Da li nas, Bošnjake-muslimane, usorski Hrvati nisu izdali i napali radi samih sebe, ili radi nas?“

Međutim, treba znati da su se Hrvati nezadovoljni svojim statusom u općini Tešanj, poslije rata (1997.god.) izdvojili u zasebnu općinu Usoru koja je obuhvatila sva naselja u kojima su Hrvati bili u većini (Omanjska, Sivša, Alibegovci, Žabljak).

III ŠTA JOŠ TREBA ZAPAMTITI?

► Nacionalni identitet Bošnjaka-muslimana nikada više ne bi trebao da dođe u pitanje jer je u proteklom ratu na**šem narodu vraćeno njegovo dostojanstvo i povijesno ime Bošnjaci.**

Dana 27. i 28.09.1993.g. u hotelu „Holidey in“ u Sarajevu Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca okupilo je autoritativne kulturne, naučne, političke i vjerske predstavnike do tada muslimanske nacije u BiH na Bošnjački sabor, koji je tom prilikom donio odluku: „... da našem narodu vratimo njegovo povijesno i narodno ime Bošnjaci i da se na taj način čvrsto vežemo za našu zemlju Bosnu i njenu državotvornu tradiciju, za naš bosanski jezik i sveukupnu duhovnu tradiciju naše povijesti“.

Tim činom je definitivno utemeljeno pitanje nacije Bošnjak, a ne više musliman što je odrednica po vjeroispovijesti, čime su politikanti BiH i okruženja u prethodnim godinama puno špekulisali. Na taj način Bošnjaci su isplivali iz nepravedne historijske močvare, prestali biti narod bez identiteta i prostora i materijal za potkusurivanje, te ostali čvrsto vezani za svoju domovinu Bosnu i Hercegovinu, njenu vjekovnu državotvornu tradiciju kao i za naš bosanski jezik i sveukupnu duhovnu tradiciju iz naše burne povijesti**.**

Muslimanski **-** Bošnjački član ratnog Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine bio je **Alija Izetbegović** koji je ujedno bio i predsjednik SDA, kao vodeće političke partije, koja je u ratno vrijeme više bila „pokret“ nego politička opcija.

► U Bosni i Hercegovini je do danas **otkriveno preko 700 zajedničkih grobnica Bošnjaka koji su na svirep način bili sistematski likvidirani od strane srpskog agresora**. Od do sada otkrivenih 700 grobnica, u njih **15 su se nalazila tijela od 5 do 900 žrtava Bošnjaka kakva je zajednička grobnica Tomašica kod Prijedora.**

Na osnovu provjerenih informacija pretpostavlja se, da u Bosni i Hercegovini postoji još neotkrivenih oko 80 zajedničkih grobnica.

Valja zapamtiti, da su zajedničke grobnice tokom poslijeratnog perioda bile stalno i smišljeno premještane sa mjesta stratišta na druge udaljene lokacije sve u cilju, da se zametne trag nevino likvidiranih žrtava.

Valja zapamtiti, da su zločinci, tijela likvidiranih Bošnjaka zatrpavali na dubinu od 10 metara, i to u više slojeva, stavljajući u pojedine slojeve tijela uginulih životinja, sve u cilju da se prikrije trag kao i stvarni broj likvidiranih Bošnjaka.

Mora se pamtiti i prepričavati da na teritorijama pod kontrolom ABiH nikada i nigdje nije otkrivena ni jedna masovna grobnica stradalih Srba ili Hrvata, jer jednostavno ne postoje.
I ove činjenice jasno govore da nismo isti !!!!

► Obzirom da smo kroz burnu historiju imali bezbroj primjera nedostatka nacionalne svijesti pri čemu smo kao evropski narod uvijek bivali izmanipulisani od strane nama susjednih nacija, protiv koje sile smo goloruki ratovali i uzimajući u obzir da nam je u proteklom ratu namijenjen nestanak, s punim pravom se u proteklom ratu možemo smatrati pobjednicima. Pobijedili smo neprijatelja jer smo opstali, a pobijedili smo sebe jer smo kao nacija Bošnjaka konačno postali svoj na svome kao jedan od autohtonih evropskih naroda!

► I pored bezbroj činjenica o zločinima nad našim narodom, živeći u ovakvoj državi kakva je ustrojena Mirovnim sporazumom u Dejtonu, svima smo spremni pružiti ruku oprosta, ali ne i zaborava, sve u cilju izgradnje zajedničke države Bosne i Hercegovine, domovine po mjeri za svakoga bez obzira ko se kom Bogu moli.

► Iz ukupnih ratno-poratnih odnosa Bošnjaci treba da izvuku POUKE:

- Zabrana proučavanja vlastite historije iz daljnje i bliske prošlosti nametnuta od strane evropske Zajednice, dolazeće generacije mladih Bošnjaka gura u vrtlog zaborava. Tim činom se mladi otuđuju sami od sebe, a to opet stvara pretpostavke i mogućnost da u narednom ratu Bošnjaci kao narod budu progutani od strane istih agresora i ponovo raseljen širom svijeta.

  Zato Bošnjacima koji dolaze ostaje u amanet da uvijek budu svjesni svega naprijed navedenog, uz posebnu napomenu, da učeći našu historiju uvijek i na vrijeme budu u stanju razlikovati prijatelja od neprijatelja i prepoznati zveckanje oružja.

- Uz svo licemjerje evropske i svjetske politike koja je preko Ujedinjenih nacija za BiH uvela embargo u naoružavanju (pri činjenici da su Srbi sa JNA od Bošnjaka bili nadmoćniji i do nekoliko stotina puta), ako se narod kao što su Bošnjaci opredjeli da se odbrani, on to može postići, bez obzira na nedostatak naoružanja.

- **Kroz historiju smo imali bezbroj primjera da kada smo imali „bolesno“ nacionalno tijelo, da smo tada redovno bili lagan plijen moćnijih iz našeg okruženja. Posljednji rat je pokazao da smo našem nacionalnom tijelu za izlječenje pronašli pravu terapiju, a to je ime Bošnjaci, jedinstvo, odlučnost i samosvjesnost. A da bi nacionalni identitet Bošnjaka ubuduće očuvali zdravim, isto kao što čovjek za očuvanje zdravlja konzumira zdravu prehranu i zdrave navike, Bošnjaci za očuvanje zdravog nacionalnog identiteta i države BiH ubuduće trebaju konzumirati što više obrazovanja, međusobnog uvažavanja, tolerancije i samokritike i sa tim konzumentima na aktivan način jačati svoje jedinstvo i učestvovati u kreiranju i gradnji institucija društvene zajednice Bosne i Hercegovine na svim nivoima, a ne da budu samo nijemi i pasivni posmatrači događaja u svome okruženju.**

- Obzirom da nas je iskustvo naučilo da su nam najveći smrtni neprijatelji preko noći postali dojučerašnje najbliže kolege, komšije i prijatelji s kojima smo dijelili ličnu i porodičnu sreću i tugu, to iskustvo treba imati na znanje ubuduće

► Dok većina onih koji su nas pokušavali izbrisati sa lica zemlje i dalje žive u nacionalističkom mraku i ekonomskoj bijedi i čekaju neku novu priliku da zakrvavljenih očiju dovrše sa Bošnjacima, budućim generacijama Bošnjaka ostaje u amanet da svega naprijed navedenog budu uvijek svjesni i da zveket oružja na vrijeme prepoznaju.

No poslije svega šta nam se dešavalo, naše je srce čisto i duša puna!!! Mi smo ponosni na ono što smo učinili za odbranu BiH i Bošnjaka. **Mi smo ponosni što nismo radili ono što su drugi činili nama, i tako će uvijek biti, ali oni to ne mogu razumjeti!**

I zato, NISMO ISTI...!

A zašto Bošnjaci sve naprijed navedeno trebaju znati, njegovati, veličati i svoje ime, dostojanstvo i državu ko zjenicu oka svog čuvati, podsjetit ćemo se na jedan citat velikog bosanskog književnika Meše Selimovića koji govori o usudu nas Bošnjaka kroz historiju:

“Mi smo ničiji. Uvijek smo na nekoj međi, uvijek nečiji miraz. Vjekovima se mi tražimo I prepoznajemo, uskoro nećemo znati ko smo. Živimo na razmeđu svjetova, na granici naroda, uvijek krivi nekome. Na nama se lome talasi historije kao na grebenu. Otrgnuti smo, a ne prihvaćeni. Ko rukavac što ga je bujica odvojila od majke pa nema više toka, ni ušća, suviše malen da bude jezero, suviše velik 111as m zemlja upije. Drugi nam čine čast da idemo pod njihovom zastavom, jer svoju nemamo. Mame nas kad smo potrebni, a odbacuju kad odslužimo. Nesreća je što smo zavoljeli ovu svoju mrtvaju I nećemo iz nje, a sve se plaća pa I ova ljubav. Svaka misli da će nadmudriti sve ostale I tu je naša nesreća. Kakvi su ljudi Bosanci? Juče smo

bili ono što danas želimo da zaboravimo, a nismo 112as mo ni nešto drugo. S nejasnim osjećajem stida zbog krivice I otpadništva, nećemo da gledamo unazad, a nemamo kad da gledamo unaprijed. Zar smo mi slučajno tako pretjerano meki I surovi, raznježeni I tvrdi? Zar se slučajno zaklanjamo za ljubav kao jedinu izvjesnost u ovoj nedovršenosti, zašto? Zato što nam nije svejedno. A kad nam nije svejedno, znači 112as mo pošteni. A kad smo pošteni, svaka čast našoj ludosti!"

* *
*

Molimo dragog Boga da našim mladim generacijama da volju da navedeno pamte i upornost da isto prenesu na svoje potomke.

A svima Vama poštovani čitaoci koji želite puno više informacija nego što se u ovoj publikaciji nalazi, predlažemo da izučite literaturu koji slijedi:

LITERATURA:

1. Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2004. (za razumijevanje raspada SFRJ i srpskog i hrvatskog nacionalizma, vrlo širok pregled literature naveden u ovom djelu)
2. Delić, Rasim, *Čast je braniti Bosnu*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, "Bemust", Sarajevo, 2001.
3. Delić, Rasim, ARMIJA *Republike Bosne i Hercegovine – nastanak, razvoj i odbrana zemlje*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, "Bemust", Sarejvo, 2007.
4. Dreković, Ramiz, *U OBRUČU – Krajišnici i Hercegovci u Bosni na dva fronta*, "Dom štampe Zenica", Zenica, 2004.
5. Kurtić, Sakib, *SVJEDOCI – poginuli boric općine Tešanj 1992-1995.*, Organizacija porodica šehida i poginulih boraca općine Tešanj i Planjax, "Planjax", 2006.
6. Kurtić, Sakib, *TESLIĆKI ŠEHIDI – poginuli boric općine Teslić 1992 – 1995.*, Organizacija porodica šehida i poginulih boraca općine Tešanj, Planjax, 2007.
7. Kurtić, Sakib, *RVI općine Tešanj 1992 – 1995.*, Organizacija RVI općine Tešanj, Planjax, 2009.
8. Kurtić, Sakib, *Civilne žrtve agresije na području općine Tešanj i Teslić 1992 – 1995.*, Organizaciia RVI općine Tešanj, Planjax, 2011.
9. *TEŠANJSKI ODGOVOR* –Odbrana 1992-1995.god. i njene interpretacije, zbornik tekstova od više autora, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj 2014.g.